

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

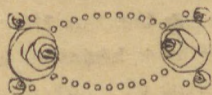
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLI. ÉVFOLYAM

1942.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1942.

TARTALOM:

Alföldi András: Konstantinápoly alapításának problémáihoz . . .	3
Radnóti Aladár: Későrómai éremlelet Öregcsémről	11
Jeszenszky Géza: Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről	24
Leszih Andor: Az andornaktályai Kálmán-denárlelet	28
Esze Tamás: A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában . . .	35
Esze Tamás: Warou-adatok	40
Szentgáli Károly: Beata Virgo Tallensis	44
Huszár Lajos: Emlékéremverés Körmöcön 1749—1768 között	50
Mérey Andor: Ismeretlen barbár pénz	53
Elmer György: Marcianus korabeli solidus pénzsúly	58
Istványi Géza: A visegrádi pénzverő II. Lajos egyik oklevelében	59
Huszár Lajos: Körmöci iskolai jutalomérem 1696-ból	59
Diósadi Elekes György: Néhány adat Weszprémi István emlék- érmének sorsához	61
Esze Tamás: Numizmatikai vonatkozású prédikációs könyv	63
Az Országos Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb új szerze- ményei 1941-ben	65
Éremleletek	66
Irodalom	69
Társulati élet	71
Deutscher Auszug	73
Extraits Français	76

A végén 6 képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek.

A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnyomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat folyóirata a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti Dr. HUSZÁR LAJOS, az Orsz. Magy. Történeti Múzeum őre
(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A társulat tagjai tagságdíjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10 pengő, vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az alapító tagok legalább 100 pengőt fizetnek egyszerismindenkorra.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kézíratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén reklamációk dolgában is a társulati elnök, Zimmermann Lajos dr. intézkedik. Címe: Budapest, IV., Váci-utca 78—80. szám. Telefonja: 380-140. Hivatalos óráát tart a társulati helyiségben (VIII., Csepregy-utca 4. sz., II. emelet 15.) esütőtörtök este 6 és 8 óra között.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében Karny Rezső dr. főkönyvtáros, továbbá Huszár Lajos dr. és Antony Béla könyvtárosok, valamint Szentgáli Károly főtitkár és a társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — esütőtörtök este 6 és 8 óra között — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

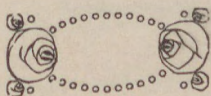
HUSZÁR LAJOS

XLI. ÉVFOLYAM

1942.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1942.

A háborús viszonyok miatt nem szedhettük össze természetesen gipszmásolatok- vagy fényképekben a nagy külföldi gyűjtemények teljes anyagát, csak már közölt képeket állíthatunk össze úgy, hogy e sorozatok eredeti összefüggése lehetőleg kitűnjön.

Ha a **III. t. 1—2** római városi aprópénzek előlapját a **III. t. 1—2** medaillonokéval összevetjük, feltűnik a sisak és babérkoszorú egyező kivitele, az aranyhímzésű ruhának díszinek és a köpenyráncoknak egyformasága és hogy a kormánypálca meg a körirat betűi azonos alakúak. E Constantinopolis-medailonok tehát Rómában készültek. A velük készült Róma-típusok közül a **IV. t. 1** változat előlapja ugyancsak megfelel a **III. t. 3** kisbronz részleteinek. Másfelől a már római városi eredetűnek bizonyított **III. t. 7** hátlappal párosított Constantinus-iunior-előlap a **IV. t. 9**, **V. t. 1—2** római medaillonok mellképeivel rokon. Könnyen bizonyítható az is, hogy Nagy Konstantin halála után folytatódó Róma—Constantinopolis típuspárok a medaillonokon szintén ugyanezen *moneta* készítményei. Elég erre az **V. t. 11** kisbronz mellképét s betűit a mellé tett **V. t. 12** medaillon egybevágó előlapjával összehasonlítani; viszont utóbbi hátlapjának betűi és vésnői kézvonásai szorosan egyeznek az **V. t. 13—15** darabokéival. Másfelől a 337 és 340 közt vert **III. t. 15** II. Constantinus-előlap is jellegzetesen római városi vésetű; ennek hátlapja pedig szorosan egyezik a **III. t. 14** és **16** Constantinopolis-mellképes érmékével, de egyúttal a rövidebb feliratú **III. t. 11** hátlap ábrázolással s annak ellenképével, a **III. t. 12** Róma-büszös típus hátlapjával is. Tovább szövi ezen kapcsolatokat az a tény, hogy a **III. t. 12** Róma-előlap a **III. t. 13** éremfajon is előfordul, míg a **III. t. 15** hátlappal vert **III. t. 16** medaillon előlapját is Róma veretei közé helyezi ez az összefüggés; a **III. t. 16** hátlap idomtalan nőalakja pedig a **III. t. 18** érmen ismétlődik meg s így szintén innen való.

Az első lényeges momentum, amely ezen emlékérmek képein szembeötlő az, hogy a katonákkal megtöltött győztes hadigálya, *Victoria Aug(usti)* feliratával, mely kétségtelenül a Licinius flottáján 324 szept. 18-án aratott chrysopolisi győzelmet ünnepli (s amely képtípusnak leegyszerűsített kiadása a kisbronzok Victoriája), össze van kötve a Constantinopolis megszemélyesítésével. Ez az érme nyelven ugyanazt mondja tehát, mint amit az Origo Constantini (29) jegyez fel: *Constantinus autem ex se Byzantium Constantinopolim nuncupavit ob insignis victoriae (memoriam)*: „Constantinus a saját akaratából Constantinopolisnak nevezte el Byzantiumot, a kiváló győzelem emlékezetéül.“ Themistiustól⁶ pedig tudjuk, hogy már közvetlenül e tengeri diadal után, minden valószínűség szerint még 324 végén elkezdte a császár az új főváros nagyszabású építkezéseit⁷ és a pénzek is elárulják,⁸ hogy 324 szept. 18 után, de még Crispus és Fausta 326 elején lejárásodott tragikus pusztulása előtt megtörtént Bizáncnak a „Konstantin városa“ névre való átkeresztelése.

E tényállásnak van egy nem lényegtelen következménye, melyet elfelejtett levonni a kutatás. Zosimos azt beszéli, hogy Konstantin, miután összekülönbözött a római városi pogányérzelmű körökkel, először az ősi Trója környékén kezdett új fővárost építeni magának;⁹ Sozomenos is¹⁰ tudni vél arról, hogy először az iliumi síkságon akarta ezt

⁶ Themist. or. 4, p. 69, 25 Dindorf. V. ö. Julian, or. 1, 6 (p. 18 Bidez). E fontos helyeket másokkal együtt már O. Seeck felhasználta, Savigny's Zeitschrift für Rechtsgeschichte, 1889, 196. sk. Az összes adatok részletes taglalását adta Th. Preger, Hermes 36, 1901, 336 ff.

⁷ Themistius azt mondja, hogy Constantinus egyszerre övezte Constantinopolist fallal, fiát II. Constantinust bíborral. Utóbbi egy új amiternumi kő tanulása szerint 324 nov. 13-án (Anibaldi, Notizie degli Scavi 1936, 96) lett caesar, de természetesen nem kell a városépítés kezdetét ez eseményre egy napra tenni (mint J. Maurice, Les origines de Constantinople, Extrait du Recueil des Mémoires publiés par la Soc. des Antiquaires de France à l'occasion de son Centenaire, 1904, p. 2 véli; átvesszük véleményét O. Seeck (l. alább) és A. Piganiol, L'empereur Constantin, 1932, 162); „wir müssen bedenken, dass es dem Rhetor mehr um ein Wortspiel mit ἀνωγειν, als um eine genaue historische Angabe zu tun war“, írja helyesen Th. Preger, id. m. 341. — V. ö. még O. Seeck, Rhein. Mus. 63, 1908, 275 és Geschichte des Untergangs der antiken Welt. 3², 429. — A teljes irodalmat adja Constantinopolis alapítása problémáihoz E. Gerland, Byzantinisch-neugriech. Jahrbücher 10, 1934, 104. sk. és E. Gren, Kleinasien und das Ostbalkan. 1941, 156. skk. — Nem férhettem hozzá a háborús viszonyok miatt a következő munkákhoz: L. Bréhier, Constantin et la fondation de Constantinople (Revue historique 119, 1915, 1241. skk.); D. Lathoud, La consécration et la dédicace de Constantinople (Échos d'Orient 23, 1924, 289. skk., 24, 1925, 180. skk.)

⁸ O. Voetter, id. m.; J. Maurice, id. m. és Num. Constantinienne 2, 1911, 482. skk.

⁹ Zosim. II. 30, 1.

¹⁰ Sozom. h. e. II. 3, 2 sq.

A jelek tehát arra vallanak, hogy 324-ben Konstantin még csak Diocletianust követve északnyugati Kisázsia egy olyan pontjára helyezte állandó tartózkodási helyét, mely az egész impérium kormányzására alkalmas központi fekvésű volt, de még azon szándék nélkül, hogy Rómát megfossza ősi reprezentatív jogaitól. De közben olyan események következtek be, melyek megváltoztatták terveit. Ezekhez is nyujtanak a pénzek új adatokat.

III.

A későrómai világ egyik legnagyobb ismerője, Otto Seeck¹⁸ vizsgálta meg elsőnek részletesebben azoknak az aranypénzeknek és multiplumoknak csoportját, amelyek a következő típusokból állanak:

1. SENATVS. Balra álló, babérkoszorús fejű férfi, aranyhímzéses ruhában, jobbában globus, baljában lefelé tartott görcsös és gömbös végű sceptum. Természetesen nem a császár ez az alak, mint O. Seeck és J. Maurice¹⁹ is véli, hanem az, akinak a körirat megnevezi: a szenátus megszemélyesítője, — csak éppen nem antipogány Genius formájában, hogy a keresztény érzületet ne sértse, hanem valószínűen, rangielző konzuli díszruhában. Ügylátszik, hogy a birodalom legtöbb (vagy összes) verdéi készíthették, mert rendkívüli ritkaságuk dacára háromból ismerjük e típust, és pedig a következő példányok által:

a) a szelvényben: *S(acra) m(oneta) R(omae)*. Előlap: CONSTANTINVS AVG, a császár égfelé néző, diadémás fejével. Négy és félszeres solidus (19.85 gr) a berlini Kaiser-Friedrich-Museumban. (Seeck, id. m. 22. l., 1 sz.) I. t. 2. — A Weifert-gyűjt. példánya 20.10 gr. G. Elmer, Num. Zeitschr. 1930, 42 Nr. 13 és Taf. II 4.

b) A szelvényben *S(acra) m(oneta) T(hes)s(alonicae)*. Előlap: D N CONSTANTINVS MAX AVG. A császár babérkoszorús mellképe jobbra, dús aranyhímzésű konzuli díszruhában, sasos végű sceptrummal és globussal a két kezében. — Háromszoros solidus (13.20 gr) a British Museum-ban. I. t. 3.

c) A szelvényben: *S(acra) m(oneta) N(icomediae)*. Előlap: D N CONSTANTINVS AVG, diadémás fej jobbra. — A solidusnál valamivel nehezebb darab; a kereskedelembe (5.29 gr súlyban). — J. Maurice, Num. Const. 1, pl. IX, 4 és 3, 1912, 58 sk., XIII. sz.

2. EQVES (EQVIS) ROMANVS. Csupaszfejű lovas jobbra léptet; jobbát üdvözlésre emeli. Világos, hogy itt is egy *eques* s nem a császár van ábrázolva.

a) A szelvényben: *S(acra) m(oneta) N(icomediae)*. Előlap: D N CONSTANTINVS MAX AVG. Jobbranéző, paludamentumos, babérkoszorús császármellkép. — Másfélszeres solidus (6.66 és 6.75 gr); a berlini éremtárban, stb. — O. Seeck id. m. 3 sz. — J. Maurice, id. m. 3, 1912, 58 sk., XI—XII. sz. és pl. III, 2. G. Elmer, Num. Zeitschr. 1930, 40, nr. 3 (további példányok).

b) A szelvényben: *S(acra) m(oneta) T(hes)s(alonicae)*. Előlap: CONSTANTINVS AVG. Jobbra néző, ég felé emelt tekintetű császármellkép. — Másfélszeres solidus, 6.34 gr. — Weifert-gyűjt. — G. Elmer, Num. Zeitschr. 1930, 41, nr. 8 és Taf. II 11.

Ezekhez járul egy érem, amelynek idetartozását Seeck még nem ismerte fel:

3. AETERNA GLORIA SENAT(us) P(opuli)Q(ue) R(omani). Konstantin és fia, II. Constantius caesar szemben ábrázolt elefánt-quadrigában, fejük körül nimbusszal, üdvözlésre emelt kézzel; kétoldalt egy-egy liktor. A január elsejei konzuli díszfelvonulás, a *processus consularis* ábrázolása ez.

a) A szelvényben: *P(ercussa) Tr(eviris)*. Előlap: FL IVL CONSTANTIVS NOB C; Babérkoszorús, aranyhímzésű konzuli díszruhás mellkép jobbra, jobb kezében sasos kormánypálca. Kétszeres solidus. 8.99 gramm. Auction Schulman (Amsterdam) 5. III. 1923, Coll. Vierordt, pl. 61, no. 2723. — I. t. 1.

Seeck a következőképpen magyarázza e sorozat képtípusait: „Azt hiszem . . ., hogy a hátlapi feliratok egyszerűen azokat a társadalmi osztályokat akarják jelezni,

¹⁸ O. Seeck, Zeitschr. f. Numismatik 21, 1898, 22. skk., 11.

¹⁹ O. Seeck, id. m. 24., J. Maurice, Num. Const. 1, 237.

ceps (már mint Konstantin) a kereszténység zászlóvivője; az egyház, mint a hit bajnokát ünnepli. A császár maga fennen hirdeti, hogy a levitézlett üldözőkkel szemben ő az igaz Isten akaratának teljesítője, hivatalos rendeleteiben pártolja a pogányokkal szemben a városok hívő lakosságát, a keresztény papságnak állami kedvezéseket, jövedelmet juttat, hatalmas összegeket fordít egyházi célokra, templomépítésekre, lehetőség szerint keresztényeket alkalmaz az uralma alá jutott kelet legmagasabb kormányzati állásaiban, sőt magában Rómában — a pogányság fellegvárában — is keresztény városi kormányzót mer már kinevezni. Egyáltalában, a császár gondoskodása előterében a kereszténység áll: az oekumenikus zsinaton résztvevő püspököket állami forspontok szállítják Nicaeába, ahol maga az államfő vezeti és udvartartásának fényével-pompájával veszi körül tanácskozásaikat. A húszéves uralkodási jubileum fogadalmi ünnepségeit először 325-ben üli meg Konstantin, a nagy zsinatra gyűlt püspökök jelenlétében, megtisztítva a pogány áldozati szertartásoktól, amelyek eddig mindig az alattvalói hűség próbakövei voltak s így a véres keresztényüldözések szülői. Az uralkodó nyíltan becsmérli az egyház üldözőit, tévelygőknek nevezi a politheizmus híveit, csalásnak vallásukat. 326 körül az új konstantinápolyi pénzverde aprópénzein a Krisztus-monogrammos császári hadijel, a *labarum* szára a pogányságot jelző kígyót döfi át, mint a „közremény“ (*spes publica*) valóra váltója!

Nem lehet kétséges, hogy a pogányság birodalomszerte nagy izgalomban volt e fejlemények miatt és szószólóinak köszönhető bizonyára, hogy a császár egy rendeletében — akárhogy is szidja a sokisten-hívőket — a pogányok szabad vallásgyakorlatát garantálja. A keleten ezt leginkább az újplatonikus filozófusok befolyásának lehetne tulajdonítani, akik akkor még hatottak a császárra. De elsősorban a legbefolyásosabb pogány csoport, a római városi szenátusi arisztokrácia lehetett fellázadva az „ősök hagyományai“ elhagyása miatt, látva, hogy az egyház már-már birodalmi intézménnyé lett s a püspökök fürödhetnek a császári kegyekben, ők pedig annál inkább elestek ezektől. Mindezekhez járult, hogy Konstantin messze, a Propontishoz tolta el győzelme óta székhelyét és ha nem is volt még egyelőre arról szó, hogy Róma, az eszmei főváros tekintélyét csorbítsák a hatalmas méretekben meginduló építkezések, az elfordulás tőle nagyon is nyilvánvalóvá vált.

Dacára annak, hogy Licinius legyőzése után már nem volt úgy rászorulva a Nyugat anyagi és erkölcsi erőire, mint eddig, s így könnyebben leszámolhatott volna a pogányérezelmű szenátussal, Konstantin nem akart mégsem — vagy nem akarhatott — szakítani sem vele. Szinte komikusan hat, ha keresztény udvari történetírója is az „ősök hagyományainak“ megtagadásával vádolja a letiport ellenfelet s ez a tradicionális-római felfogás talán nem is Eusebius rovására írandó, mint írói közhely, hanem Konstantin akkori jelszavai között szerepelhetett.²³ De az meg bizonyosan kizárólag a római városi arisztokráciának szól, ha a császár a pogányság dühös csepülése dacára sem mond le a régi államvallás főpapságának címéről s ezzel együtt hallgatólagosan a római városi ősi kultuszok szertartásának állami védelmét is garantálja. Ugyanezen törekvését illusztrálják a mi pénzvereink is, amelyekkel ország-világ előtt kimutatta a szenátus és a római *plebs* iránti tiszteletét, s talán ekkor kísérelte meg a lovagrendnek a szenátori osztály alatt rangsorolódó, második római városi előkelő réteggé való újjáformálását. És e pénzek mintegy előkészítik a légkört az uralkodó nagy békítő gesztusához: ahhoz, hogy a 325-ben megtartott nicomediai jubiláris ünnepségek keresztény celebrációja után 326 júliusában Rómában az ősi szertartások szerint is megülje fiai tízéves és saját húszesztendősi uralmi évfordulóját.²⁴

Azonban e békítési kísérlet nem sikerült. A pogány Zosimus elbeszélése, melyből megtudjuk, hogy hogyan tűzött össze Rómában Konstantinus a pogánysággal, ennek megtérését illetőleg²⁵ vaskos tévedéseket tartalmaz ugyan, de az említett összeütközést kétségtelenül hiteles értesülés alapján írja le. A rendkívül lobbanékony természetű császár, akinek lelki egyensúlyát felesége s legidősebb fia meggyilkoltatása épp akkor-

²³ Így R. Laqueur, Eusebius als Historiker seiner Zeit, 1929, 195. skk. (Euseb., h. e. X, 10—24, p. 896 Schwartz alapján.)

²⁴ O. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt. 3², 425.

²⁵ Zosim. II 29, 1. skk. V. ö. ehhez Philostorgios vitáját, melyről J. Bidez, Byzantion 10, 1935, 413. sk. ír.

tájt ingatta meg, botrányba fullasztja a kapitoliumon felvonuló sereg pogány áldozását és magára zudítja a szenátus és a *plebs urbana* haragját.²⁶ Azt is elhihetjük Zosimnak, illetve forrásának (Eunapius művének), hogy ez a kudarc érleli meg benne azt az elhatározást, hogy Rómának hátat fordít, és vele versengő új keresztény fővárost alapít: Constantinopolis most új hangsúlyt, megnagyobbított keretek között új szerepet nyer. Erre nézve is szolgáltatnak új adatokat a pénzek.

IV.

Konstantin ekkor még mindég nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy kiirtsa az ósrómai szentelt hagyomány, a *mos maiorum* koncepcióját s elnyomja ennek hordozóit, a római arisztokráciát; megelégedett avval mindvégig, hogy elszigetelje, Rómára korlátozza azt a romantikus mozgalmat, amely azután a következő generációban — nem utóljára az általa követett új politika jóvoltából — világtörténeti jelentőségűvé emelkedett. Máshol bővebben fogunk szólni minderről: hogy a 326. év nagy fordulata után is többnyire a pogány arisztokrácia tagjaiból választotta Róma kormányzóját, nem fosztja meg e nagy familiákat a rendes konzulátus oly nagyra becsült díszétől, és attól a lehetőségtől sem, hogy fiai alatt lassan az újrendszerű vezetőállásokat megkaparítva, újra vezető szerepre kerüljenek a birodalomban. Avval is meghajol az örök város még mindig nagysúlyú multja előtt, hogy az „új Rómát” rangban kifejezetten másodiknak rangsorolja a régi mögött. Míg a Keleten egymásután záratja be a templomokat, veszi el kincseiket, hurcolja művészi ékességüket új fővárosába, sőt nem egyet földig is romboltat, addig a róma városi kultuszok teljes háborítatlanságnak örvendenek, — úgy hogy még az utódok sem merték sokáig megmásítani a kivételes kedvezést. Pogány manifesztációkról hallunk még Rómában a kereszténységre tért császár halálakor is. A róma városi pénzverde veretein egyetlen keresztény jegy sem jelenik meg (a többivel ellentétben), sőt még Konstantin késői éveiben is előfordul ezeken pogány képsimbólumok: a II. t. 4 medaillon hátlapján Konstantinus-Iuppiter átadja egyik fiának a globust, melyen a megújulás madara, a phoenix áll; az ifjú caesar mint új Bacchus, a távolkelet mesés világhódítója van ábrázolva, mert amint diadaljellel vállán megérkezik isteni atyja elé, mellette jön a Bacchus állata, a nősténypárduc is, melyen meghajolva ura császára előtt, állati ösztönével megérezve annak felségét.²⁷

Konstantinus tehát meghagyta Rómát a nagy nemzeti mult „múzeumának”, annak dacára is, hogy e mult elválaszthatatlanul össze volt kötve az Olympus isteneivel és Constantinopolist tette a keresztény világ új Rómájává. Ezt a tényállást sokkal erőteljesebben fejezik ki a Constantinopolisnak (330 május 11-én történt) felavatása emlékére vert pénzek, mint azt eddig vélték. Mert a Constantinopolis mellképe mellett ugyanaz a sceptrum van, mint a 315-ben vert ticinumi ezüstmedaillonon (II. t. 1), ahol a krisztusmonogrammos sisakú Konstantin kezében lévő kormánypálca végén a Krisztus keresztje látható, melyen a világgömb nyugszik.²⁸

A legtisztábban e sceptrumot a thessalonicaei verde aprópénzei adják vissza, melyeket a II. t. 2—3 képeinken mutatunk be, de ugyane jelvény értődik a többi verde gömbös felsővégű sceptruma alatt (pl. III. t. 1—2) s a róma városi veretű medaillonokon (III. t. 4—6. 7. 10—11. 14. 16—18, V, t. 13—15). Ha tehát például Otto Seeck²⁹ kétségbeveti, hogy Konstantinápolyt második fővárosnak szánta alapítója, úgy itt ennek ellenkezője hitelesen bizonyult. És míg itt a keresztény jelleg élesen ki van domborítva, addig a megfelelő Róma-mellképes vereteken (III. t. 3, IV. t. 1—4, 6.) az anyafarkas és az ikrek felett ott van a dioszkurok csillaga s a pásztorok annunciációja (IV. t. 2. 4. 6.)

²⁶ Zosim. II. 29, 5 és 30, 1. Leo Gramm, p. 84, 19.

²⁷ Az állatok ösztönös proskynesiséről a numinózus természetű uralkodó előtt a császár-dicsőítő költészetben: O. Weinreich, Studien zu Martial, 1928, 74. skk. — Éremábrázolásunkat teljesen félreértette és a pogányság letörésére magyarázta J. Maurice, Num. Const. 1, 246. sk. — V. ö. még ezen ábrázoláshoz: Opt. Porf. c. IX 31 sqq. és X 33 sq.

²⁸ Lásd megjegyzéseimet: Pisciculi, Franz Joseph Dölger dargeboten, 1939, 5.

²⁹ O. Seeck, Gesch. d. Untergangs d. ant. Welt. 3², 426 f. és már Zeitschr. f. Num. 21, 1893, 60.

a mitosz csodáját hangsúlyozza; láthatatlanul ott lebegnek e jelenet felett Mars és Rhea, az isteni ősök...

Nagyon értékesek e római bronzmedaillonok azért, mert Konstantinusnak az új fővárossal való terveire váratlan új világot vetnek. Ha nem is hiteles-exakt képe van Constantinopolis Tyche-jének³⁰ rajtuk, mint a pompás constantinopolisi veretű ezüst 'alapítási' emlékérem,³¹ de Róma isteni perszifikációjával párba állítva olyan tudatos ellen-kompozíciót mutatnak vele szemben, amelyet az isteni szimbolumoknak a pogány vallások nagy összeolvadása alkalmával kialakult halmozása jellemez, s amelyet kétségtelenül Sopatros, vagy más valaki agyalt ki azok közül a filozófusok, misztagógusok és asztrológusok közül, akik az új főváros fogalmi veretének és szertartásos felavatásának kitervezésénél közreműködtek.³² Ezek a jelképek arra valók, hogy Constantinopolist a béke, a győzelem és a bőség úrnőjének mutassák be, épp úgy mint az igazi világhódító Rómát. A **III. t. 8** Tyche falkoszorús, bőségszarut tartó, szárnyas, lábát hajón nyugtató képmása *Rhea*, *Abundantia*, *Victoria* és *Ceres* jelvényeit egyesítő istennő, aki mint *Victoria Augusti* (**III. t. 9—10. 17—18**) a római imperator és Róma szuverenitásának jegyét, a „jogos győzelmet“ reprezentáló főváros-perszifikáció; Rómával egyenesen párhuzamba állítja (s evvel magyarázatunk helyességét illetőleg minden kétséget kizár) a **III. t. 11—12** kép-pár.

A későantik gondolkodás kifejezési eszközei, művészeti formanyelve annyira pogány volt, hogy az első keresztény császár, a forradalmár Konstantin is — aki hiába szentelte fel misével városát, — csak pogány hozzáértők segítségével, pogány módra tudta a pogány Róma fogalmával szembehelyezni az ő új Rómáját. Tekintsünk még egyszer az ellentétes kép-párra: a valódi történelmi, világhódító Róma szimbóluma mellett ott áll a császári mindenhatóság lombikjában párolt új, mesterséges képződmény: realitás és absztrakció állnak egymás mellett. Az egyik, Constantinopolis, későantik köntösében a jövőbe tekint: a középkor keresztény világfővárosa ez; a másik visszafelé pillant a hanyatló ókor végén: az anyafarkas ősrómai mitosza a nagyszerű új pogánynemzeti mozgalom legigazibb jelképe, mely harcra kényszerítve a kereszténység legjobb erőit, alulmaradt a harcban, de átmentette korunkra az antik műveltség értékeit.

Alföldi András.

³⁰ J. Friedländer, Zeitschr. f. Num. 3, 1876, 125 skk. V. Schultze, Zeitschr. f. Kirchengesch. 7, 1885, 356 skk. A. Parisotti, Archivio della Soc. rom. di storia patria 11, 1888, 143. J. Strzygowski, Analecta Graeciensia (Festschrift zur 42. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner, 1893), 141 skk. O. Seeck, Zeitschr. f. Num. 21, 1898, 64. J. Maurice, Num. Const. 1, p. CLI, 488; 2, 520. D. Lathoud, Échos d'Orient 24, 1925, 183 skk. (nem láttam!) L. Cesano, Studi di Numismatica 1, 1940, 69 skk. L. Laffranchi, Numismatica 7, 1941, Nr. 2, stb.

³¹ J. Maurice, id. m. 2, 1911, 520, no. V. = Fr. Gnecci, I medaglioni romani tav. 28, 11—13.

³² Th. Preger, Hermes 36, 1901, 338 sk.

Későrómai éremlelet Öregcsémről.

Az antik Brigetio, még ma is jól látható legiós táborától néhány kilométerre délnyugatra fekszik Öregcsém-pusztja. A pusztja a Komáromból Nagyigmándra vezető úttal közelíthető meg, közigazgatásilag a Szőnnyel szomszédos Mocsa községhez tartozik (Komárom megye). 1929 tavaszán az uradalmi cselédek a pusztához közeleső táblában kis bronzérmekeket találtak a felszántott parcella barázdái között. Az akkori jószágfelügyelő a megjelölt helyen, mintegy 50 cm mélyen egy, a gőzeke által darabokra tört szürke cserépedény darabjait találta. A szürke edény tartalmazta azokat az érmekeket, amelyek halomba feküdtek. Összegyűjtve a lelet legnagyobb részét átadta Kállay Ödön szőnyi jegyzőnek, aki mint a komáromi Jókai Egyesület múzeumi vezetője, a múzeum céljaira magához vette. Egy kisebb része a leletnek darufalvi Patzenhofer Herbert éremgyűjteményébe került. Legutóbbi látogatásom alkalmával Öregcsémbe, az elemi iskolában is több darabot találtam a leletből.¹ Ilyen módon az éremlelet legnagyobb része itt feldolgozás alá került és a leletet teljesnek tekinthetjük. A lelet így összesen 1313 darabból áll.²

Az elrejtett kincsleletek lelőhelye körül nem feltétlenül szükséges római telepet, vagy épületeket keresnünk, még a római út feltételezése sem szükséges. Nem kell tehát csodálkoznunk, ha az öregcsémi lelet közvetlen közelében nem találunk római épülete nyomokat. Ha feltételezzük, hogy az érmekeket a menekülő római lakosság rejtette el, nem pedig esetleg a visszavonuló barbár harcosok, akkor mégis a távolabbi környéken kell megtalálnunk azt a lakott helyet, ahonnan a lakosság valószínűleg menekült. Legközelebb a pusztához tartozó Ujmajor közelében, a Concó-patak jobbpartján találunk római épülete nyomokat. Itt egy magasabb teraszon sok téglá és edénycserép jelzi a lakott helyet. Körülbelül 2 km-re fekszik ez a kis telep a lelőhelytől északnyugati irányban. Bizonytalan, hogy a kis telep össze volt-e kötve Brigetioval és így az út irányában történt-e az elrejtés. Kétségtelen az, hogy a Concó-patak partján fekvő telepeket, villákat egy észak-déli irányú út kötötte össze a Duna partián végigfutó limes úttal. Éppen a Concó-patak torkolatánál a limesútnál egy nagyobb tábor védte ezt az utat. A támadás tehát az ellenséges oldalról leghamarabb ezen az úton juthatott el Öregcsém vidékére. Ebből az irányból menekült el tehát a kincslelet elrejtője.³

¹ Az öregcsémi iskola érmei sajnálatos módon akkor kerültek kezeimhez, mikor az éremtani táblák cikkemhez már elkészültek, így ezek a táblázatokon nem szerepelnek, csupán a darabokösszeállításában. Az itt feldolgozott érmekeket a tárgyalásban lényeges változást nem hoztak.

² Kállay Ödön által meghatározott és feldolgozott érmekek száma 945; a Patzenhofer-gyűjtemény 153 darabot őriz, míg az öregcsémi iskola 115 darabot. Hálás köszönetem kell ezen a helyen kifejeznem Kállay Ödön jegyző úrnak, kedves barátomnak, aki a leletre felhívta figyelmemet és az általa meghatározott és mintaszerűen feldolgozott érmekeket a legnagyobb önzetlenséggel bocsátotta rendelkezésemre. Ugyancsak köszönetemet kell kifejeznem darufalvi Patzenhofer Herbert igazgató úrnak és Körmendi János öregcsémi tanító úrnak, akik a lelet többi részét engedték át feldolgozásra, valamint a leletkörülmények tisztázásában voltak segítségemre. Az éremtani táblák elkészítésében Szilas László barátom szíves, segítségét köszönöm.

³ A Concó-patak balpartján vezet egy kisebb fontosságú római utat Lovas Elemér (Pannonia római úthálózata Győr környékén. 1937, 23 sk.) Nagyigmándnak és innen Tatának Ez az ácsi-concótorkolati tábor (azonosítva ad Mures állomással) köti össze Ács községen keresztül Igmánddal. — A Concó-torkolatánál fekvő táborra l. A. Gráf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien (Diss. Pann. I, 5), 1936, 90.

Az öregcsémi leletet a Kr. u. IV. században vert centenionalisok alkotják. A lelet igen zárt, a legrégibb darabok Nagy Konstantin veretei, egy darab Urbs Roma és egy Constantinopolis. Ugyancsak az ő idejében verték II. Claudius egy consecratiós veretét. Ezekhez csatlakozik feleségének, Helenának egy kis bronza. A konstantinusi dinasztia többi uralkodói a veretek 80%-t teszik ki; míg Julianus és Jovianus érmei csupán 20%-t. Teljesen hiányoznak azonban II. Constantius, vagy Julianus nehezebb pénz láb szerint vert érmei, úgyhogy leletünk ilyen tekintetben is egészen egységes. A lelet több mint 80%-t Valentinianus, Valens és Gratianus társascsászárok centenionalisai alkotják.

Álljon itt a következő összesítés:

	Divus Claudius	Constantinus M.	Helena	Urbs Roma	Constantinopolis	II. Constantinus	Constantius	II. Constantius	Constantius Gallus	Julianus	Jovianus	Valentinianus	Valens	Gratianus	Ismeretlen	Összesen
Arelate	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	8	16	—	—	26
Lugdunum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	5	—	11
Treviri	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2
Roma	—	—	—	—	—	—	2	11	—	4	2	56	101	11	6	193
Aquileia	—	—	—	—	—	—	2	8	—	1	—	52	102	1	—	166
Siscia	—	—	—	1	—	—	1	9	—	4	—	263	194	58	1	531
Sirmium	—	—	—	—	—	—	—	5	—	2	1	3	3	—	—	14
Thessalonica	—	—	—	—	1	1	2	4	—	—	—	15	32	4	—	59
Heraclea	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	2	—	—	5
Constantinopolis	—	1	1	—	—	—	—	5	—	—	—	10	9	—	—	26
Cyzikus	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	9	—	—	12
Nicomedia	—	1	—	—	—	—	2	1	—	1	—	1	9	—	—	15
Antiochia	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	9	—	—	10
Alexandria	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4	4	—	—	9
Ismeretlen	1	—	—	—	—	—	—	33	1	9	—	23	43	4	20	134
Összesen	1	2	1	1	1	1	10	70	1	23	3	441	538	83	27	1313

A táblázatokból (I—VIII. tábla), amelyeken csak a három utolsó császár (Valentinianus, Valens és Gratianus) veretei vannak részletesen feltüntetve, azonnal kitűnik, hogy az öregcsémi lelet feltétlenül Kr. u. 375 november 22. előtt lett elrejtve, mivel az e napon császárrá kikiáltott II. Valentinianus egyetlen darabbal sincs képviselve. Elrejtésének közelebbi időpontját jobban meghatározhatjuk, ha a többi hasonlókorú éremlelettel összehasonlítjuk. Itt természetesen csak a pannoniai leletek jönnek számításba, ahol az érmek összetétele ugyanaz és történetileg is átértékelhetők. A legelső pontosabban feldolgozott lelet egy kisebb lelet Carnuntumból, amelyet egy ház égett rétege közt találtak. A hátlapok részletezése már lehetővé teszik az összehasonlítást.⁴ Erről a leletről Alföldi András kimutatta, hogy nem terjed Honorius császárig, amint azt Kenner állította, hanem még 379 előttről való.⁵ A nagy veszprémi lelet gondos feldolgozása alapja minden összehasonlításnak.⁶ Egy kisebb lelet ismeretes Bécsből, a wien-krottenbach-i lelet.⁷ Ez már nem ad biztos datálást, mivel csak kis hányada került feldolgozásra. Nem Pannoniából, hanem az Alföldről való az öcsödi lelet, azonban hasonló összetétele vizsgálódásaink körébe vonja.⁸ Pannónia nyugati határáról ismerjük a jабingi leletet (Vasjobbágyi, Burgenland), amely leletünkkel különösen érdekes összehasonlítást nyújt.⁹ Végül pedig néhány

⁴ F. v. Kenner, Bericht des Vereins Carnuntum in Wien 1908—1911, 223 skk.

⁵ A. Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien 1, 1924, 47.

⁶ W. Kubitschek—O. Voetter, Numismatische Zeitschrift N. F. 2, 1909, 117 skk.

⁷ E. Polaschek, Numismatische Zeitschrift N. F. 18—19, 1925—26, 127 skk.

⁸ Jónás E., Numizmatikai Közlöny 28—29, 1929—30, 30 skk.

⁹ A. Barb, Numismatische Zeitschrift N. F. 29, 1936, 61 skk.

év előtt ismertették az árpási leletet (Győr megye); távolságban ez esik legközelebb Öregcsémhez.¹⁰

A felsorolt leletek akkor mutatnak egységes képet, ha verdék szerint osztályozzuk őket. A veszprémi leletben legnagyobb hányad a sisciai veretekre esik, a pannoniái verdére: a meghatározott darabok több mint 45%-a. Ezután Aquileia és Róma következik, a többi verde már csak igen kis százalékban van képviselve. Az öcsödi leletnél az arány már más, de itt is az említett három verde dominál. A jablingi leletben 68% Siscia, 17% Aquileia és 6% Róma; az árpásinál 42% Siscia, 19% Aquileia és 20% Róma. Végül nézzük az öregcsémi leletet. Itt Siscia 41%, Róma 16% és Aquileia 14%. Az összehasonlításból az is kitűnik, hogy az utolsó veretek meghatározásához elég, ha csak ennek a három verdének emissióit hasonlítjuk össze, a többi verde csekély számú verete nem jön tekintetbe. De hozzátehetjük azt is, hogy a ró mavárosi veretek sem nyújtanak megfelelő támpontot. A római verde ugyanis kevés eltérő emissiót bocsájtott ki a három társ császár uralkodása alatt, így ezek közelebbi datálást nem adnak.

Az aquileiai verdéből kikerült érmek közül az öregcsémi leletben az utolsó sorozatból valók azok a GLORIA ROMANORVM és SECVRITAS REI PVBLICAE hátlapok, amelyeken a hát lapi ábrázolás jobb, illetőleg bal oldalán Krisztus-monogramm van (II. tábla). Voetter csak Valenstől ismer ilyen jelzésű emissiót, de éppen leletünk bizonyítja, hogy még Valentinianusnak is vertek ilyeneket.¹¹ A veszprémi leletben hiányzik ez a sorozat, de van másik emissió: ^{*} SMAQN., amely valószínűleg későbbi a Krisztus-monogrammosnál; ez már nincs az öregcsémi leletben képviselve.¹² A wien-krottenbachi leletben viszont van még ebből a sorozatból, de Gratianus előlappal.¹³ Az öcsödi lelet legfiatalabb érme II. Valentinianus egy aquileiai verete éppen ebből a sorozatból, de Gratianusnak is több olyan verete ismert ebből a leletből, amelynek párhuzamos vereteit nem ismerjük sem Valentinianusnál, sem Valensnél.¹⁴ Sajnálatos módon a jablingi leletben a minket érdeklő aquileiai veretek nincsenek részletezve, így az időben legközelebb eső lelet darabjai nem nyújtanak segítséget. Azt hiszem, hogy nem a véletlen műve, hogy az árpási lelet legfiatalabb darabja még emissió jelzés szerint is megegyezik az öcsödi II. Valentinianus veretével.¹⁵ A ponttal és csillaggal ellátott sorozat az az emissió, ahol I. Valentinianus és fia II. Valentinianus veretei érintkeznek, ezt jelzi egyébként a fiú előlapi körirata is: DN VALENTINIANVS IVN P F AVG.

Az öregcsémi lelet egyetlen Gratianus érme Aquileiaból bizonyos szempontból bővebb tárgyalást igényel (I. mellékelt ábra 1). Az előlapon a császár szokatlan nagy portréja, a körirat megszakítva keretezi a fejet: DN GRATIA-NVS P F AVG, a hát lapon pedig a szelvényben SMAQS. A hasonló leletek tanúsága szerint feltűnő kevés Gratianus aquileiai vereteinek száma. A hátlap szerint (egyszerű verdejegy a szelvényben) párhuzamba állítva idősebb és rangban fölötte álló társ császáraival, ez a veret az első közös emissiójuk lenne. Ez azt jelentené, hogy 367-ben verték, mikor Gratianus császár lesz. Ebben az esetben azonban Valentinianus és Valens összes hasonló hát lapi sorozatai 367—375 közé korlátozódnának és két idősebb császár korábbi vereteinek csu-

¹⁰ Jónás E., Numizmatikai Közlöny 32—33, 1933—34, 3 skk.

¹¹ O. Voetter, Katalog Gerin 1921, 76

¹² I. h. 127, 129; v. ö. árpási lelet, i. h. 9 sk.

¹³ I. h. 128.

¹⁴ I. h. 35.

¹⁵ I. h. 11.

pán egy sorozat RESTITVTOR REI PVBLICAE hátlapú érem tekinthető.¹⁶ A nagyobb összefüggő leletek tanúsága szerint azonban Gratianusnak a Gloria és Securitas típus két egyszerű emissió jelzésen kívül egész sora hiányzik, amely a két másik császárnál megvan. Ezt a két emissiót tehát nem tehetjük Gratianus uralkodásának elejére. Vegyük a másik lehetőséget, hogy ezek az egyszerű jelzésű emissiók nem függenek össze a két idősebb uralkodó ilyen jelzésű emissióival és I. Valentinianus halála után (Kr. u. 375) készültek. Támogatni látszik ezt a feltevést az öregcsémi Gratianus veret nagy portréja és szétválasztott körirata. A császárok új rangsora Valentinianus halála után valószínűvé teszik, hogy új sorozatok indulnak meg egyszerű emissiójelekkel.¹⁷ Hiányoznak azonban ezek a veretek a II. Valentinianus előlapjával, aki apját követte. Másrészt az aquileiai verde II. Valentinianus előlapjain, már az első sorozaton (pont-csillag emissió) megvan az osztott felirat, ha a portré egészen kicsi is, mint ahogy a rangban legutolsó császárnál lenni szokott (l. mellékelt ábra 2). Ezen kívül vannak az öcsödi leletben olyan Gratianus veretek, amelyek biztosan Valentinianus halála után keletkeztek a hátlap mindkét oldalán betűkkel, illetőleg jelekkel.¹⁸ Voetter összeállításában hiányoznak Aquileiából azok a veretek, amelyeket Valentinianus halála után Valens s Gratianus együtt vertek. Ha nem téves az árpási lelet egyik Valens érmének meghatározása, akkor egy ilyen sorozatból közöl egy darabot Jónás Elemér (B és Krisztus-monogram két oldalt).¹⁹ Általában mint feltűnő jelenséget állapíthatjuk meg, hogy az aquileiai verde igen kevés emissiót bocsájtott ki ebben az időben, ennek okát persze egyelőre nem tudjuk.²⁰ Épen a kis számú emissió és a kronológiai ellentmondások miatt, nem tehetjük az öregcsémi lelet Gratianus érmét biztosan 375 utánra, hacsak ezt a sisciai veretek meg nem erősítik.

Biztosabb alapokat nyújtanak vizsgálódásainknak a sisciai veretek. A sisciai verde volt legközelebb, legtöbb veret innen való leletünkben és így több darab, illetőleg sorozat dönti el a lelet elrejtésének időpontját. Alföldi András összeállította Valentinianus császár utolsó sisciai emissióit.²¹ Összehasonlítva ezeket az öregcsémi lelet utolsó sorozataival (V. tábla), azonnal látjuk, hogy ezek hiányoznak leletünkben. A veszprémi lelet egymástkövető éremsorozatai közül Valentinianus utolsó sorozatai előtt olyan emissiók vannak, ahol a hátlapok R és A betűk kombinálódnak az F és k jelzéssel.²² Ebből a sorozatból már nálunk is találunk darabokat. A carnuntumi lelet sisciai emissióinak jezéseit nem fogadhatjuk el, mivel ezeket nem támogatták eddig analógiák. A wien-krottenbachi lelet utolsó veretei pontosan megfelelnek az öregcsémi utolsó sorozatoknak.²³ De ugyanígy végződnek a jablingi lelet Gloria és Securitas sorozatai. Itt csak azt lehetne még megjegyezni, hogy a $\frac{S}{n} \left| \begin{smallmatrix} R \\ A \end{smallmatrix} \right. \frac{F}{k}$ sorozat nincs meg, amely úgy a wien-krottenbachi, mint az öregcsémiben képviselve van.²⁴ A sorozat hiánya felveti azt a gondolatot, hogy az S-pont sorozatok a legkésőbbiek az öregcsémi leletben, de hangoztatnunk kell, hogy ez kizárólag a véletlen műve is lehet.²⁵ Az öcsödi és árpási leletek most kevésbé érdekelnek bennünket, mivel ezekben végig megvannak a társuralkodók veretei, hiszen a két leletben, mint tudjuk, II. Valentinianus egy-egy érme is előfordul és így később záródik le mint leletünk.

¹⁶ O. Voetter, Gerin 75 sk.

¹⁷ Erről a változásról a sisciai verdében részletesen l. A. Alföldi, id. h. 6 skk.

¹⁸ I. h. 35.

¹⁹ I. h. 10.

²⁰ Találgatáson alapszik J. W. E. Pearce feltevése is (Numismatic Circular 39, 1931, 7 skk.), amely szerint Gratianus trónralépésével kezdődnek az egyszerű, csak szelvényben jelölt emissziók.

²¹ Untergang I. tábla.

²² I. h. 136.

²³ I. h. 128.

²⁴ I. h. 64 skk.

²⁵ V. ö. J. W. E. Pearce, i. h. 243 skk.

A sisciai veretek alapján megállapíthatjuk, hogy az öregcsémi leletet még okvetlen 375 ősze előtt rejtették el, tehát Valentinianus halála előtt. Egyben ki is jelölhetjük azt a két pannoniai kincsleletet, amelynek elrejtési időpontja pontosan vág a miénkkel. Az egyik a wien-krottenbachi lelet, a másik a jabingi lelet. A jabingi leletet A. Barb a quad-szarmata betöréshez köti, amely 374 nyarán indul meg Ammianus Marcellinus adata szerint (XXIX).²⁶ Helyesen hivatkozik a wien-krottenbachi leletre, amelyből nem véletlenül hiányoznak II. Valentinianus veretei és így szorosan összefügg leletünkkel. Az a tény, hogy ez utóbbi leletet egy leégett római ház égési rétegében találták, igazolja Ammianus Marcellinus értesítését a quad betörés pusztításáról. Nem lehetetlen továbbá az sem, hogy a carnuntumi lelet is ehhez a pusztuláshoz tartozott. Ez a lelet is vastag égési rétegben feküdt. Valentinianus császár a következő esztendőben három hónapot tölt Carnuntumban, valószínűleg, hogy a megsérült és rossz állapotban levő tábor építkezését ellenőrizze, mint ahogy az egész pannoniai limes mellett tette. (Am. Marc. XXX. 5). A quadok betörésének irányát jelzik leleteink, valószínű, hogy a limes Vindobona-Brigetio szakaszán történt, bár mint tudjuk, később Valeriába is betörték éppen erről a vidékről. Ahogy a szarmaták Sirmiumot fenyegették, úgy a quadok egész Savaria környékére eljutottak. Mikor 375-ben Valentinianus téli szállást keres, akkor mégis Savariát tartják a legalkalmasabbnak, bár Ammianus hozzáteszi, hogy védtelen hely volt és a csapásoktól látogatott volt (XXX 5, 14). A legnagyobb biztonságot a 374-es betörés alkalmával mégis a nagyobb limestáborok nyújtották, amelyek falaik közé tudták fogadni a környék menekülő lakosságát. Nem valószínű, hogy a betörésben az összes tábor Carnuntum sorsára jutott, amely valószínűleg erősen megsérült; a Kr. u. 375-ben lejátszódó eseményekből arra következtethetünk, hogy Brigetio ellenállt és nem érte komoly pusztítás. A legújabb kutatások a táborban igen kevés Valentinianus-kori téglabélyeget hoztak felszínre, jeléül annak, hogy nagyobb építkezések nem voltak ebben a korban a táborban. Az öregcsémi lelet elrejtői tehát bizton remélhettek védelmet Brigetioban és elrejtve vagyonukat arra gondolhattak, hogy visszatérve a veszély után, folytathatják békés életüket. Hogy Brigetio ellenerődje, Leányvár, ebben az időben sérült-e meg, azt nem állíthatjuk, mivel az építkezések már korábban folytak és Valentinianus még Kr. u. 375-ben folytatja a limes-építkezéseket.²⁷

A quad betörés, amelyhez éremleletünk kapcsolódik, 375 tavaszáig tart, mivel a nyáron Valentinianus császár büntető hadjáratában már saját földjükön lepi meg a quadokat. A következő nagy megrázkódtatást a limes 377-ben kapja, ezt jelzi az árpási éremlelet. A táborokban azonban még sokáig forog a római pénz, amint azt a nagy táborok pénzforgalma mutatja.²⁸

Radnóti Aladár.

²⁶ I. h. 67.

²⁷ Alföldi, i. h. 82.

²⁸ L. Alföldi összeállítását, i. h. 21 skk; Carnuntumról újabban G. Elmer, Numismatische Zeitschrift 26, 1933, 55 skk. A brigetioi pénzforgalomról áttekintő képet adnak Kállay és Patzenhofer gyűjtemények, amelyekben kizárólag brigetioi érmek vannak.

 DN VALENTINI - ANVS PF AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE 	 DN VALEN - S PF AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE 	 DN VALEN - S PF AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE 	 DN GRATIAN - VS AVG AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE 	 DN GRATIAN - VS AVG AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE 	 DN GRATIAN - VS AVG AVG GLORIA RO-MANORVM SECVRITAS-REI PVBLICAE
<i>Arctate</i> $\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CONST}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{CON}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{CONST}}$
<i>Lugdunum.</i> $\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{LVGS}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{LVGS}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{LVGS}}$	$\frac{\text{OF I}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF II}}{\text{LVGS}} \quad \frac{\text{OF III}}{\text{LVGS}}$
<i>Elfordul PVBLICAE és PVBLICE is.</i>	<i>Rev. RESTITV-TOR REIP (Coh. 29)</i>	<i>Rev. RESTITV-TOR REIP (Coh. 29)</i>	<i>Rev. RESTITV-TOR REIP (Coh. 29)</i>	<i>Rev. RESTITV-TOR REIP (Coh. 29)</i>	<i>Rev. RESTITV-TOR REIP (Coh. 29)</i>

II.

DN VALENTINII ANVS PF AVG GLORIA RO-MANORVM	DN VALEN-S PF AVG GLORIA RO-MANORVM	DN GRATIA-NVS PF AVG GLORIA RO-MANORVM	SECVRITAS-REI PVBLICAE
<i>Treviri.</i>			
<i>Roma.</i>	TRK		
<i>Aquileia.</i>	2/	2/	2/
R-PRIMA SM-RB A SMAQP SMAQS	R-PRIMA R-SECUNDA R-TERTIA R-QUARTA SM-RP A SMAQP SMAQS	R-PRIMA R-SECUNDA R-TERTIA R-QUARTA SM-RP A SMAQP SMAQS	R-PRIMA R-SECUNDA R-TERTIA R-QUARTA SM-RP A SMAQP SMAQS
B SMAQP	B SMAQP	B SMAQP	B SMAQP
3/	3/	3/	3/
4/	4/	4/	4/
5/	5/	5/	5/
6/	6/	6/	6/
7/	7/	7/	7/
8/	8/	8/	8/
9/	9/	9/	9/
10/	10/	10/	10/
11/	11/	11/	11/
12/	12/	12/	12/
13/	13/	13/	13/
14/	14/	14/	14/
15/	15/	15/	15/
16/	16/	16/	16/
17/	17/	17/	17/
18/	18/	18/	18/
19/	19/	19/	19/
20/	20/	20/	20/
21/	21/	21/	21/
22/	22/	22/	22/
23/	23/	23/	23/
24/	24/	24/	24/
25/	25/	25/	25/
26/	26/	26/	26/
27/	27/	27/	27/
28/	28/	28/	28/
29/	29/	29/	29/
30/	30/	30/	30/
31/	31/	31/	31/
32/	32/	32/	32/
33/	33/	33/	33/
34/	34/	34/	34/
35/	35/	35/	35/
36/	36/	36/	36/
37/	37/	37/	37/
38/	38/	38/	38/
39/	39/	39/	39/
40/	40/	40/	40/
41/	41/	41/	41/
42/	42/	42/	42/
43/	43/	43/	43/
44/	44/	44/	44/
45/	45/	45/	45/
46/	46/	46/	46/
47/	47/	47/	47/
48/	48/	48/	48/
49/	49/	49/	49/
50/	50/	50/	50/
51/	51/	51/	51/
52/	52/	52/	52/
53/	53/	53/	53/
54/	54/	54/	54/
55/	55/	55/	55/
56/	56/	56/	56/
57/	57/	57/	57/
58/	58/	58/	58/
59/	59/	59/	59/
60/	60/	60/	60/
61/	61/	61/	61/
62/	62/	62/	62/
63/	63/	63/	63/
64/	64/	64/	64/
65/	65/	65/	65/
66/	66/	66/	66/
67/	67/	67/	67/
68/	68/	68/	68/
69/	69/	69/	69/
70/	70/	70/	70/
71/	71/	71/	71/
72/	72/	72/	72/
73/	73/	73/	73/
74/	74/	74/	74/
75/	75/	75/	75/
76/	76/	76/	76/
77/	77/	77/	77/
78/	78/	78/	78/
79/	79/	79/	79/
80/	80/	80/	80/
81/	81/	81/	81/
82/	82/	82/	82/
83/	83/	83/	83/
84/	84/	84/	84/
85/	85/	85/	85/
86/	86/	86/	86/
87/	87/	87/	87/
88/	88/	88/	88/
89/	89/	89/	89/
90/	90/	90/	90/
91/	91/	91/	91/
92/	92/	92/	92/
93/	93/	93/	93/
94/	94/	94/	94/
95/	95/	95/	95/
96/	96/	96/	96/
97/	97/	97/	97/
98/	98/	98/	98/
99/	99/	99/	99/
100/	100/	100/	100/

3/ SM-RP

3/ Meghalärozallan elölöpü, SECVRITAS-REI PVBLICAE lipus 6 drb.

R-PRIMA R-SECUNDA R-TERTIA R-QUARTA

4/ Rev. RESTITV-TOR REIP (Col. 21)

R-PRIMA R-SECUNDA R-TERTIA R-QUARTA

5/

6/

[illegible]

DN VALENTINI GLORIA RO-MANORVM	ANVS PF AVG SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN VALEN-S GLORIA RO-MANORVM	PF AVG SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN GRATIANVS GLORIA RO-MANORVM	PF AVG SECVRITAS-REI PVBLICAE
$\begin{array}{c} \text{Siscia} \\ \hline \text{M} \text{P} \\ \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$
$\begin{array}{c} \text{A} \text{Q} \\ \hline \text{FSISCY} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{FSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$
$\begin{array}{c} \text{R} \text{F} \\ \hline \text{FSISCP,S} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{FSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$
$\begin{array}{c} \text{S} \text{R} \\ \hline \text{BSISCS} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{P} \text{M} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{M} \text{P} \\ \hline \text{BSISC} \end{array}$

DN VALENTINI GLORIA RO-MANDORVM	ANVS PF AVG SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN VALEN-S PF AVG GLORIA RO-MANDORVM	SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN GRATIANVS PF AVG GLORIA RO-MANDORVM	SECVRITAS-REI PVBLICAE
<i>Heraclea</i> ¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$	¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$	¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$	¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$		
<i>Constantinopolis</i> ²⁾ $\frac{CONSPA}{CONSPA}$	²⁾ $\frac{CONSPA}{CONSPA}$	DN VALEN-S PF AVG $\frac{CONSP}{CONSP}$ $\frac{CONSZ}{CONSZ}$ $\frac{CONST}{CONST}$	$\frac{CONSA}{CONSA}$ $\frac{CONSB}{CONSB}$ $\frac{CONSE}{CONSE}$ $\frac{CONSS}{CONSS}$		
<i>Gyzikus</i> $\frac{CONSA}{CONSA}$ $\frac{CONSB}{CONSB}$ $\frac{CONSE}{CONSE}$ $\frac{CONSS}{CONSS}$	$\frac{CONSA}{CONSA}$ $\frac{CONSB}{CONSB}$ $\frac{CONSE}{CONSE}$ $\frac{CONSS}{CONSS}$	DN VALEN-S PF AVG $\frac{CONSA}{CONSA}$ $\frac{CONSB}{CONSB}$ $\frac{CONSE}{CONSE}$ $\frac{CONSS}{CONSS}$	$\frac{CONSA}{CONSA}$ $\frac{CONSB}{CONSB}$ $\frac{CONSE}{CONSE}$ $\frac{CONSS}{CONSS}$		
¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$	¹⁾ $\frac{SMH\Delta}{SMH\Delta}$	²⁾ $\frac{CONSP}{CONSP}$	²⁾ $\frac{CONSP}{CONSP}$		

VIII.

DN VALENTINI GLORIA RO-MANORVM	ANVS PF AVG SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN VALENS PF AVG GLORIA RO-MANORVM	SECVRITAS-REI PVBLICAE	DN GRATIANVS PF AVG GLORIA NO-VI SAEVLI (Cof. 13)	SECVRITAS-REI PVBLICAE
<u>Nicomedia.</u>	$\overline{SMNB}$	$\overline{SMN\Gamma}$ $\overline{SMND}$	$\overline{SMNT}$		
<u>Antiochia.</u>		$\overline{ANTA}$ $\overline{ANT\Gamma}$ $\overline{ANT\delta}$	$\overline{ANT\delta}$ $\overline{ANT\Delta}$		
<u>Alexandria.</u>	$\overline{ALEA}$ $\overline{ALE\Gamma}$ $\overline{ALE\Delta}$	DN VALEN-S PF AVG			
<u>Verdejegy meg nem ál- lapitható.</u>	$\overline{ALEA}$ $\overline{ALE\Gamma}$ $\overline{ALE\Delta}$				
6 drb.	14 drb.	9 drb.	29 drb.	1 drb.	3 drb.

Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről.

Minden numizmatikai kutatásnak és tanulmánynak végső forrását, fundamentumát az éremleletek képezik. Nemcsak a pénzek külső megjelenéséről adják a leghitelesebb felvilágosítást, de fényt vetnek koruk kulturális, gazdasági, közlekedési és kereskedelmi viszonyaira is. Néha történeti eseményeket igazolnak, máskor kormeghatározó jelentőségük van. És ha áll ez általánosságban, fokozottan áll hazánkra nézve. Allami létünk első századaiból a fennmaradt pénzekon kívül alig van pénztudományi és pénztörténeti adatunk. Oklevél, írott emlék ha volt is, elpusztult a századok háborús viharában. Törvénykönyvünk legfeljebb általánosságban foglalkozik pénzügyekkel, krónikánk is csak egyszer szólal meg.

Aki árpádkori pénzeinkkel valaha is behatóan foglalkozott, fájdalmasan kellett éreznie megbízható és részletes leletreptériumok hiányát.

Ezek a sajnálatos körülmények figyelmünket a megmaradt pénzek, a XI—XII. századok pénzügyeinek egyetlen teljes hitelű tanui felé irányítják. Hazánk földje, mint azt a sűrűn napfényre kerülő leletek mutatják, aránylag bőven ontja a régipénz leleteket. Sajnos, a leleteknek csak kis része kerül olyan kezekbe, melyek azok fontosságát felismerni képesek. A dolog természeténél fogva rendszeren ásó-kapával dolgozó emberek, szőlőmunkások, szántóvetők a szerencsés lelők, akiknek elsősorban a lelet finansziális oldala iránt van érzékük. Hallották, hogy az állam ráteszi kezét a talált kincsre s azért első és fő gondjuk az eltitkolás, ami — legyünk őszinték — érthető is. Ha bejelenti a leletet, jön a jegyző, csendőr, szolgabíró, idézik, kihallgatják, vallatják, sok járás-kelése van, végre hosszú várakozás után újabbn formások után megkapja a lelet értékének rájaeső részét. Ha zsidónak adja el, rendszeren még kevesebbet kap, de azt rövid úton mindjárt a kezéhez kapja. Bis dat qui cito dat. Ez így van. A helybeni lelet több mint 1700 darabját, közte 31 darab Corpus 24. számmal 30 koronáért vette meg a szomszéd falu kocsmárosa. Arany-pénz rendszeren órás-ékszerészhez és olvasztótégelybe kerül.

Sajnos, gyűjtőink maguk is nagyot vétkeznek, midőn fel nem ismerve a leletek fontosságát vagy kényelemből a kezükbe került leleteket feldolgozás nélkül szétszórják.

Az alábbiakban egy fontos leletet ismertetünk: a kommün idején egy vidéki ember nagyobb leletet kínált megvételre Dr. S. tagtársunknak. Lelőhelyül közelebbi meghatározás nélkül Székesfehérvár környékét jelölte meg. Az akkor még zöldrozda borította pénzekből Dr. S. 8 darabot választott, a többivel a lelet tulajdonosa eltávozott más vevőt keresni. Hogy hol járt, azt senki se kutatta; később a lelet egy budapesti gyűjtő kezéből csere útján a Magyar Történeti Múzeum Éremtárába került, ahol a Szerzemény Napló 8/1921. tétele száma alatt van elkönyvelve. A leletből később 70 darab — közte 4 db. Corpus I. 38. szám — került ugyanazon gyűjtő birtokába, de ezen 70 darab egy ismert éremkereskedő útján szétszóródott. A múzeum Éremtárába került 298 darabot néhai Harsányi Pál dr. meghatározta, fajok és szíglák szerint rendezte, a leletről a Num. Köz-löny XX. évfolyam 56. lapján röviden beszámolt, de irodalmilag részletesen már nem foglalkozott vele. Nem ismerjük az okokat, melyek Harsányi Pált, aki tudomány szakunk nagy veszteségére idő előtt hagyott el bennünket, a részletes feldolgozástól visszatartot-ták. Valószínű, hogy köztük van az Éremtár vezetőjének vállaira nehezedő adminisztratív munkának súlya is, mely tudományos munkálkodásra alig enged időt. Magam tanulmá-nyozván a leletet, az eredményről a következőkben számolok be:

Az egész lelet — amennyire ismeretes lett — 377 darabból állott és a C. N. H. I. következő számait foglalta magában:

A C. N. H. I. számai	22	23	25	26	27	28/30	32	33	36	37	38	összesen
a M. T. M. Éremtárában. .	—	2	—	10	10	6	113	122	13	—	23	299
magánkézen	1	—	1	1	1	—	1	1	—	1	1	8
„ vegyesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70
összesen :	1	2	1	11	11	6	114	123	13	1	24	377

A SZÉKESFEHÉRVÁR VIDÉKI LELET JEGYZÉKE.

PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB	PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB
SALAMON CORPUS 22				— Λ:V2	20	0.814	1
				— Λ:V2	19.5	0.664	1
I. GÉZA CORPUS 23		DR. S. E.		— Λ+V2	18	0.675 *	1
✱	20	0.620	1	— Λ:V2	19	0.797 *	1
✱	18	0.537	1	3 ÉP DB. SÚLYA. 2.281		DR. S. E.	1
I. LÁSZLÓ CORPUS 25				ÁTLAG. 0.760			
				7 * DB. SÚLYA. 4.506			
				ÁTLAG. 0.644			
				CORPUS 28			
	—	DR. S. E.	1	LADI2CLA.V2	17	0.640	1
CORPUS 26				ΛΔV2	16	0.577	1
LADI2CLA.V2	19.5	0.714	1	ΛΔV2	17	0.573	1
— Λ:V2	17	0.570 *	1	Λ+V2	17	0.516	1
— ΛcV2	17	0.672 *	1	ΛoV2		CSONKA	1
— II —	19.5	0.745	1	ΛoV2	18	0.869	1
— ΛoV2	19	0.870	1	5 ÉP DB. SÚLYA. 3.175			
— ΛoV2	17	0.543 *	1	ÁTLAG. 0.635			
— II —	20	0.698	1	CORPUS 32			
— Λ+V2	19	0.731	1	✱ JEGY NÉLKÜL	21	1.661	2
— Λ+V2	20	0.976	1	✱	20	0.811	1
— Λ:V2	16	0.546 *	1	✱	20	1.800	2
6 ÉP DB. SÚLYA. 4.734		DR. S. E.	1	✱	20	0.840	1
ÁTLAG. 0.789				— II —	20	1.654	2
4 * DB. SÚLYA. 2.331				✱	20	0.851	1
ÁTLAG. 0.583				✱	20	1.589	2
CORPUS 27				✱	20	0.857	1
LADI2CLA.V2	19	0.580 *	1	✱	20	0.857	1
— II —	20	0.803	1	✱	21	0.730	1
— Λ:V2	18	0.610 *	1	✱	20	0.822	1
— Λ+V2	18	0.652 *	1	✱	20	0.796	1
— ΛΔV2	18	0.592 *	1	✱	20	0.900	1
— ΛΔV2	18	0.600 *	1	✱	20	0.773	1

PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB	PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB
	20	0.851	1	———— Λ!V2	19.5	6.817	9
	20	0.815	1	———— Λ!V2	20	0.906	1
	20	0.771	1	———— Λ!V2	20	16.856	24
	20	0.875	1	———— Λ!V2	19.5	0.922	1
LADIZLA V2	20	1.877	2	———— Λ+V2	19.5	0.885	1
———— Λ·V2	20	11.937	13	———— Λ+V2	19.5	2.376	3
———— Λ:V2	20	17.847	20	———— Λ+V2	20	0.940	1
—II—	20	CSONKA	1	———— Λ+V2	~20	7.104	10
———— Λ:V2	20	0.987	1	—II—		CSONKA	3
———— Λ:V2	20	13.960	16	———— Λ>V2	20	1.664	2
—II—	20	CSONKA	3	———— Λ>V2	20	0.843	1
———— Λ:V2	20	5.567	6		20	0.897	1
———— Λ·V2	20	6.051	7	111 ÉP DB. SÚLYA = 87.792			
—II—	20	CSONKA	1	ÁTLAG =			
—II—	20	1.202 ¹	1	7 x DB. SÚLYA = 4.926			
———— Λ!V2		9.416	11	ÁTLAG =			
———— Λ+V2		10.695	12	3 DB. CSONKA:			
————	20	DR. S. E.	1	CORPUS 36			
110 ÉP DB. SÚLYA = 94.314				ELOLAP - HÁTLAG *	20	CSONKA	1
ÁTLAG = 0.881				LADIZCLA V2	21	1.101	1
CORPUS 33.				———— Λ!V2	20	2.686	3
~ LAD~IZL~AV2~RE+	20	6.187	6	—II—	18	0.735 ^x	1
———— Λ·V2	20	11.503	14	———— Λ!V2		CSONKA	2
———— Λ:V2	19-20	9.708	12	———— Λ!V2	18.5	0.593 ^x	1
———— Λ:V2	18.5	3.441 ^x	5	BIZONYTALAN		CSONKA	1
———— Λ:V2	20	0.859	1	AV2 RE+	20	0.957	1
———— Λ·V2	20	6.314	8	AV2· RE+	20	0.732 ^x	1
———— Λ:V2	20	0.722	1	AV2 R+ +	19.5	0.659	1
———— Λ·V2	20	12.289	15	————		DR. S. E.	1
———— Λ·V2	19	0.745 ^x	1	6 ÉP DB. SÚLYA = 5.413			
———— Λ!V2	19	0.740 ^x	1	ÁTLAG:			
				3 x DB. SÚLYA = 2.060			
				ÁTLAG:			

PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB	PÉNZVERŐJEGY	ÁTMÉRŐ m/m	SÚLY gr.	DARAB
CORPUS 37	—	DR. S. E	1	CÁLMAN RE+	16.5	0.384	1
				CALM ———	18	0.450	1
				CALM ———	18	0.472	1
				—II—	17	0.552	1
KÁLMAÁN				CALM ———	18	0.541	1
CORPUS 38				—II—	—	CSONKA	1
JEGY NÉLKÜL	18	CSONKA	1	CALM ———	18.5	0.566	1
┐	18	0.470	1	CALM ———	18	0.503	1
┐	17	0.456	1	—II—	—	CSONKA	1
┐	18	0.594	1	CALM ———	18	0.475	1
┐	18	0.465	1	CALMAN —	18	0.415	1
┐	18.5	CSONKA	1	?	—	DR. SE.	1
┐	17.5	0.422	1	?	—	N. K.	1
—II—	17.5	0.432	1				
┐	18	0.545	1				
CALMAN RE+	18	0.402	1				
—II—	18	0.419	1				
—II—	—	CSONKA	1				

18 ÉP DB. SÚLYA = 8.563
ÁTLAG: 0.476

A lelet alsó határát Salamon 22. és I. Géza 23. számú pénze, felső határát pedig Kálmán 38. száma képezi, s így felöleli Szent László egész uralkodási idejét. Elrejtése idejét nagy valószínűséggel 1096—1097 tehetjük.

A pénzek valahol tisztításon esvén át, tiszták, általában igen jó fenntartásúak, nem kopottak, kevés köztük a körülnyírt vagy sérült, csonka példány. Megbízható metrologiai adatokat óhajtván nyújtani, a körülnyírt, de egyébként jó tartású példányokat külön mértem meg, a csonkák és sérültek mérését pedig mellőztem. Hogy a jegyzéket azok számára is használhatóvá tegyem, akik talán a pénzek nagysága és súlya közötti viszonyt kutatják, felvettem a darabok milliméterekben kifejezett átmérőjét is.*

Minden lelet nyújt valami tanulságot, mégis egy leletből messzemenő következtetéseket vonni nem lehet, több azonos tartalmú lelet azonban már bizonyos megállapításokra jogosít. Ha leletünk összesített jegyzékét nézzük, első ami szemünkbe tűnik, hogy a C. I. 31. szám nincs képviselve azon leletben, mely utolsó két pénze kivételével Szt. László összes pénzeit tartalmazza. Már a „felvidéki” lelet ismertetésénél foglalkoztunk azon sajátságos egymást kizáró viszonytal, melyben a 31. szám a 32. számmal áll, 10 eset közül, melyekben a 31. vagy 32. szám előfordul, csak egyszer fordulnak elő együtt, a somogykiliti leletben. Csak leszögezni tudjuk a tényt anélkül, hogy megnyugtató magyarázatát tudnók adni.

A C. I. 36. szám csekély darabszáma a leletben a 32. és 33. számok nagy példányszáma után igazolja azon régebbi megállapításunkat, hogy e faj Szt. László uralkodása elejéről való, ahová technikája, egész megjelenése, valamint az S és L-betűk közt alkalmazott C betű is vitathatatlanul utalják.

† Jeszenszky Géza.

* A táblákat Búcz Béla tagtársunk rajzolta.

Az andornaktályai Kálmán-denárlelet.

1935 december havában az Egertől mindössze négy kilométerre eső, de Borsod vármegye területén levő Andornaktálya (azelőtt Kistálya) községben Molnár Sándor, Sodoma-utca 6. sz. alatti lakos a kertjében végzett földmunkálatnál 80 cm mélységben, hamus rétegben, állatsontok közt, egy tányérnagyságú piros cseréppel leborított agyagedényt talált, amelyből 150-nél több kis ezüstpénz és egy árpádkori típusú ezüst hajszorító karika került napvilágra. Az edényt s a pénzeket évekig magánál tartotta s két évvel ezelőtt egy egri ékszerésznek adta el, aki, — pár, közben tőle megvásárolt, darabot nem számítva, az egész leletet Vladár Tibor alezredes miskolci éremgyűjtőnek adta el. Tőle szerezte meg a Borsod-Miskolci Múzeum csere útján a leletet s neki köszönhetjük nemcsak annak egészben való megmentését, szíves átengedését, hanem a lelet adatainak kinyomozását is.

Az edény, amelyben a pénzek voltak, 7.5 cm magas, alul 9 cm, nyílásnál 6.5 cm átmérőjű, pereme kihajló, kicsit hasas, fazékalakú, olyan, mint aminőt Balogh Albin közölt magyar fazéktípus elnevezéssel a Szent István emlékkönyv III. k. 569. lapján (alsó kép baloldali edény). Felületén sűrű egymásmelletti és igen apró háromszögalakú benyomásokból alakított 2—3-soros vonaldísz van. Az edény fenekén a fazekas domború bélyege; négyzetben rácsozásszerűen kialakított vonalak. Ilyenfélét közöl szintén Balogh Albin az Arch. Értesítő XLI. évf. 212. l. 109. sz. kép III. d. alatt. Az edény viszonylagosan nagy a benne talált 150 pénz elrejtéséhez.

Az edényben az eddigi adatok szerint a CNH. I. 38. sz. Kálmán-denárból 45. a 41. sz.-ból 87, a 43. sz.-ból 11 drb., összesen 143 darab volt. Ezenkívül 1 drb. egy dunántúli gyűjteménybe került. Azt nem tudjuk már megállapítani, hogy az ékszerésztől az egész lelet eladásáig hány darabot vettek meg gyűjtők, vagy arra járt kirándulók. A fenti 143 darabból 129 a Borsod-Miskolci Múzeumban van, magángyűjteményben pedig 14 darab.

A talált pénzek adatait az alábbi táblázatokban adjuk:

KÁLMÁN CNH. I. 38 sz. 45 darab. (1—2 ábra.)

Atlagos átmérő 18 mm, de van 18.5 és 19 mm-es is. 16 db. körülnyírott. A körülnyírt példányok legkisebbike 15 mm. Hátlapon a felirat LADISLAUS REX, az S-betű fekvő alakú, az x pedig egy kis állókeresztből van kialakítva. A legtöbb darabon az előlap betűinek s a szegélyező körnek átnyomódása miatt a hátlati körirat és kör alig látszik s a pénz brakteáta jellegű. Pár darabnál azonban a hátlap körei nyomódtak át felülről az előlapra. Hátlapján a külső kör átmérője 12—13 mm közt váltakozik, egynél 14 mm.

A. csoport. Verdejegy a köriratban.

Verdejegy:	Átmérő: mm	Belső kör átmérő: mm	Állapot:	Darab
1. CA után pont	18	9	ép	1
2. CAL után pont 4-féle változat	18 16—17	8—9	ép csonka és nyírott	2 2
3. „ „ egymás alatti két pont s a C előtt is egy pont	18·5 16	8 8	ép csonka és nyírott	1 1
4. „ „ függőleges vonal	18·5	9	ép	1
5. „ „ pont és vízszintes vonal	18, 16·5	8—9	csonka	1
6. „ „ háromszög 2-féle változat	18—18·5	7	csonka és nyírott ép	1 1
7. „ „ pont és háromszög	16—17	7—8	nyírott	2
8. „ „ két egymásmelletti háromszög 2 változat	18	7	ép	2
9. „ „ kereszt 3-féle változat	18—19, 16	9	csonka nyírott	1
10. „ „ félhold 2-féle változat	18 17 16·5	7, 8·5	ép csorba nyírott	1 2 1
11. CAL az A alatt egy pont 3 változat	18—18·5, 16	7—8	ép nyírott	2 1
12. az A alatt és fölött 1—1 pont 6 változat	18—18·5, 16 és 17·5	7, 8·5 9 7	ép nyírott csonka csonka és nyírott	2 1 2 1
				<u>29</u>

B. csoport. Verdejegy a kereszt sarkaiban.

13. jobb felső sarkában 2 egymásmelletti pont	16·5	8	nyírott	1
14. „ „ sarkában a keresztközpontja felé számítva két egymás- alatti pont	16 16	8 9	csonka, nyírott nyírott	1 1
15. „ „ sarkában félhold	18	8	csonka	1
16. „ „ alsó sarkában lent 1 pont	16	9	csonka, nyírott	1
17. „ „ 1 pont	18	9	ép	1
18. „ „ sarokban 2 pont	18	8	csonka	1
19. „ „ sarokban ferde irányú vonal	15	8	csonka, nyírott	1
20. bal alsó sarokban 1 pont	18	7	ép	1
21. „ „ sarokban ferde irányú vonal	18	8	ép	1
22. bal felső sarokban hosszúkás alakú háromszög	18 18·5	8 9	ép ép	2 1
23. bal felső sarokban vonal	18		ép	3
24. jegy nélkül	18·5 17·5	7—9	csonka	2
				<u>16</u>

Átmérő 14 mm. Előlapi belső kör 5.5—6 mm. Egy darabnál 6.5 mm. Hátlapi körirat LADLAUS E és kereszt. Rendszerint csak E van RE helyett (CNH. 41 és Weszerle IX. 25, 28—29, 31—33). Az S betű vagy fekvő, vagy két félhold (C) alakú vonal ellentétes összetételéből alakított. E pénzek között csak kettő volt körülnyírva, átmérőjük 13 mm.

A. csoport. Verdejegy a köriratban.

1. CA után ferde irányú függőleges vonal. 2 változat. Hátl. kör. átm. 10—11	3
2. CA után majdnem vízszintes, kissé ferde irányú vonal	10 1
3. CA után kereszt, hátlaon RE	11 1
4. CAL után csillag	1
5. CAL után félhold, 3 változat, egyik hátl. RE	10, 10.5, 11 7
6. CAL után vízszintes vonal	11 1
7. CAL után ferde irányú vonal. 3 változat, egyik nyírott	10—11 6
8. CAL után ferde irányú vonal, ponttal. 5 változat, 3-nál hátl. RE	11 7
9. CAL után kereszt. 5 változat, 2-nél hátl. RE	11 5
10. CAL után háromszög. 4 változat, egynek a hátlapján LADLAU ELE 10, 11	6
11. CAL után háromszög és pont	10 1
12. CAL az első A felett és alatt 1—1 pont. 3 változat	10—11 3
13. CALM után pont 3 változat, egy darabnál hátlaon RE	10—11 3
14. CALM után két egymásalatti pont. 2 változat	10—11 2
15. CALM után két egymásalatti háromszög. 2 vált. Egynél hátl.: RE 10 és 11	4
16. verdejegy nélküli. 2 változat	11 4
	55

B. csoport. Verdejegy a kereszt sarkáiban.

Hátlap ugyanaz, legtöbb esetben LADLAUS E.

17. jobb felső sarkában pont	10—11 1
18. jobb felső sarkában ferdeirányú vonal. 2 változat. 1 nyírott. 13 mm, hátlaon RE	11 2
19. jobb alsó sarkában pont. 4 változat, 1 db. hátlapján RE, egynél az A alatt és felett 1—1 pont	10.5—11 4
20. jobb alsó sarkában ferdeirányú vonal. 2 változat	10.5—11 2
21. jobb alsó sarkában félhold	11 1
22. jobb alsó sarkában háromszög. 3 vált., egynél RE	10—11 3
23. bal alsó sarkában pont, egynél hátlaon RE	11 1
24. bal alsó sarkában ferdeirányú vonal. 4 vált. Egy darabnál az előlaon az E betűnek 4 szára van. Kettőnél a hátlaon RE	10 6
25. bal alsó sarkában félhold. Hátlapon RE	11 1
26. bal felső sarkában ferdeirányú vonal. 3 változat	10, 11 4
27. bal felső sarkában háromszög	10 1
28. ?	1
	27

C. csoport. (6—7. ábra.)

Mint a CNH. 41, de az előlapi körirat olyan, mint a 43. sz. (Rupp III. 53. és Weszerle X. 19—23-nál is ez a körirat a CNH. 43 éremképevel szerepel és nem mint itt a 41. sz.-val) azonban nem Γ. hanem L kezdő betűvel. LABVHA: (CALUMA?), a két félkörrel cifrázott L olyan, mintha B betű lenne, ezért a szövegben nyomdatechnikai okból csak B-nek írom. Hátlapon LADLAUS E. Átmérője 14 mm. Belső kör átm. 6 mm.

29. L után ferdeirányú vonal verdejegy	Hátlapi kör. átm. 10.5	1
30. L után háromszög	10	1
31. LABVH után két egymásalatti háromszög	10.5	1
32. jegy nélküli, 2 változatban	10 és 9	2
		5

KÁLMÁN CNH. I. 43. sz. 11 darab. (8—9. ábra.)

Körirata: LABVHA, átmérője 12 mm. Belső kör átm. 5 mm. Hátlapon LADIS-AUS RE és kereszt. Fordított, illetve ellentétesen összetett C betűkből alakított S betűvel.

1. kereszt, jobb felső sarkában pont	9.5	1
2. kereszt, jobb alsó sarkában két háromszög	9	1
3. kereszt, bal alsó sarkában kereszt	10.5	1
4. kereszt, bal alsó sarkában háromszög		1
5. kereszt, bal felső sarkában pont	9.5	2
6. kereszt, bal felső sarkában vonal	10	1
7. az V felett pont	9.5	1
8. LABUCHA, az V után C	9.5	1
9. hibás veretű LAVBHA, — hátlapján LAII()VS RE	9.5	1
10. jegye nincsen hátlapi felirat: I ^ SVHALVS DE	9	1
		11

Az andornaktályai pénzlelet a középkori magyar pénzekkel foglalkozóknak jelentős tanulmányanyagot fog szolgáltatni. Amíg a Szent Istvántól Kálmánig tartó időszakból több, nagyszámú lelet ismeretes, addig Kálmán-pénzeket magában foglaló nagyobb lelet csak a Richárd pusztai (7 faj? drb. Hóman Magyar Pénztörténet 250. és Num. Közl. 1904. 88.), mosontétényi (Tadt. 8 faj 1433 drb. Num. Zeitschrift 1936. 69—72.) s a székesfehérvári (1 faj 28 drb Num. Közl. 1921 56 és 1939/40. 36. l. Jeszenszky G.). Székesfehérváron egy Szent László-kori lelet időrendben utolsó darabjaiként szerepelnek Kálmán pénzei, — a mosonytétényi lelet 1913 darabjából 1433 a Kálmáné, de még II. István denáraiból is volt 307 drb, — a Richárd pusztai leletben az elrejtés idején forgalomban volt II. Béla pénzei közé keveredett, de akkor használatból már régebben kivont pénzként szerepelnek Kálmán denarai. Ezekben a leletekben 2—3 király pénzei is együtt voltak, — ami azt bizonyítja, hogy az elrejtéskor nemcsak az akkor uralkodott király pénzeit használták, hanem az előzőeket is, — vagy az illető régebbi idő óta rakosgatta félre a denárokat, újakat és megmaradt régieket is vegyesen, mint ahogy ma is minden az arany-, vagy ezüstanyag miatt halmozott pénztömegben feltétlenül akad régi is. Ez a lelet kizárólag csak Kálmán pénzeit tartalmazza, így uralkodása alatt, annak talán az eleje táján rejthették földbe, mivel a királynak még csak háromféle pénze volt a leletben, de amikor az előző király Szent László pénzei már kimentek a forgalomból s az illető az egészen új pénzeket rejtette földbe.

Mindössze három faj van benne képviselve. Az a körülmény, hogy a CNH. 43 itt is igen kevés példányban (11) szerepel és Hóman is csak 4 darabot vehetett vizsgálat alá, a mosonytétényi és richárdpusztai leletekben pedig egy sem fordul elő, arra a feltevésre adhat okot, hogy ebből a pénzfajból vagy igen keveset bocsáthattak ki s ez esetben az időben talán a CNH. 41-et kell főfajnak tekinteni, vagy valami okból hamarosan bevonták a forgalomból, így okvetlenül a CNH. 41. előtti kibocsátás lehetett, ami tipológiai alapon is bebizonyítottnak vehető. (Hóman 244). Metrológiai szempontból azonban, — talán éppen a kevés példányszámból meríthető kevés adat miatt, — ezt nem lehet igazolni. Amint tudjuk ugyanis a XII. századbéli pénzromlás kora Szent László után éppen Kálmán idejében indult meg s alatta a denárok átlagsúlya 0.505 g-ról leszáll 0.396 g-ra. (Hóman 255.). A CNH. 43. átlagsúlyát Hóman 4 drb után 0.458 g-nak állapítja meg, az

andornaktályai lelet kezünkben volt 10 darabja 0.438 g átlagos súlyt ad s ha a Hóman által lemerít 4 darabot is hozzávesszük, akkor összesen 0.442 g átlagsúlyeredményre jutunk. Ezzel szemben a CNH. 41. mért darabjai (ebből a leletből 79, Hóman 23 drb, összesen tehát kerekén 100 drb.) 0.500 g átlagsúlyt eredményeznek. Pénzromlási időben inkább hihető volna, hogy a 41. sz. a maga 0.500 g átlagsúlyával megelőzte a 0.442 g súlyú 43. sz.-t, mint fordítva. A mosonytétényi lelet CNH. 41. sz. 84 darabja 0.48 g átlagsúlyt adott s ez is felette áll a 43. sz. 0.442 g súlyának. Ha már most azt is figyelembe vesszük, hogy a CNH. 38, mely méretnagyságban és tipológiai alapon is teljesen a Szent László-andornaktályai lelet kezünkben volt 10 darabja 0.438 g átlagos súlyt ad s ha a Hóman szerint ugyanis 31 drb 0.429 g, ennek a leletnek pedig 18 darabja 0.435 g súlyt ad, összevonva 0.430 g átlagsúlyt kapunk, — a CNH. 38. sz. 49 körül nem nyírt darabjából. A súlyadatok szerint tehát a helyes sorrend ez lenne: CNH. 41, 43, 38 (0.50, 0.44, 0.43 g). Valószínűbb azonban, hogy Kálmán uralkodása elején, mikor a Szent László időrendben legutolsó (CNH. 37. sz 0.661 g súlyú Jeszenszky Num. Közl. 1939—40. 37. l.) pénze után kivereti a 0.43 g súlyú CNH. 38-at, ami a Szent László-féle 60—80 g átlagsúlyú igazi denárokhöz képest felére csökkentett súlyú denárt, helyesebben obulust jelent, — annak éppen körülnyírásra alkalmas mivolta és alacsony súlya miatt áttér a csonkításra nem alkalmas, illetve azt éppen megakadályozni kívánó és nagyobb súlyú, tehát ezzel jobban bizalmat-keltő CNH. 43, illetve 41. pénzverésére, de kis alakjánál fogva ezzel kezdi meg a XII. századbéli aprópénzek sorát. Jeszenszky Géza (Num. Közl. 1941. 26.) I. Géza uralkodása elején figyel meg egy ilyenféle súlyváltoztatást, midőn Géza, mint király, a herceg korabeli denárok súlyát akarja bevezetni, de mégis csak visszatér elődje alacsonyabb súlyú pénzeihez. Itt viszont a körülnyírás és a Szent László 0.60—0.80 g denáraihoz képest felére csökkentett (0.43) súlyú pénzek miatt valószínűleg megnyilvánult bizalmatlanság következtében kényszerült javítani Kálmán 0.43 g-ról 0.50 g-ra a CNH. 43. és 41. kiverésével. Így a CNH. 38 után a tipológiai szempontokból előbbi és úgy látszik korán bevont 43 sz. után, vagy mellett a 41 sz. denárok mérlegelési adatai szerint 0.43, 0.44, 0.50 g-os súlyjavítási kísérlet után kezdődhetett csak meg a tényleges pénzromlás.

— Ha megfigyeljük Kálmán idáig ismert pénzeit, azt fogjuk látni, hogy azokon a király neve CALMAN, COLUMBANUS (kisebb pénzekben néhol csak vonásokkal jelezve) kevés kivétellel mindig rendesen és olvashatóan van kiverve. Úgy az itt ismertetett lelet II. C. csoportjában (28—32. sz. a., ami voltaképpen a CNH. 41. köriratának változata) található mindössze 5 pénznek, mint a CNH. 43-nak a felirata egészen szokatlanul L vagy Γ betűvel helyettesített C kezdetű CALVMA szövegű, bár a harmadik betűként szereplő L cifrázatával látszólag inkább egy B betűhöz hasonló. Nyilván CALUMA(n) akar lenni. Rupp a könyvében (38. és 41. l. és III. t. 53. sz., ami a CNH. 43. sz.-nak felel meg) közölt ilyen pénz feliratát — kifelé olvasva — LUBANU-nak értelmezi, talán a III. t. 54. (CNH. 45.) sz. alatt látható, kifelé irányuló COLUMBANUS betűk, illetve felirat mintájára. A Rupp által V-nek (U-nak) olvasott betű azonban a Rupp, Weszerle, Réthy könyvében közölt 7 rajzból 3 s e most leírt lelet 16 darabja közül 9 esetben az A betűre jellemző összekötő szárral van ellátva, így visszafelé olvasva nem lehet V(U) betű. A két félkörrel ellátott, illetve cifrázott L betű tényleg B betűnek látszik, bár Kálmán többi pénzein a B egészen szabályos. Középkori oklevelek kezdő betűin fordul elő néha ilyen cifrázás. A kezdő Γ, illetve L megmagyarázhatatlan, annál is inkább, mert a többi pénzekben látható C kialakítására alkalmas, gyakran használt, félkör alakú poncolótűk kéznél lehettek a pénzverő műhelyben. Végül, ha az L tényleg a LVBANV kezdőbetűje lett volna, akkor a lelet II/C. csoportjában nem szerepelne a kezdő betű következetesen L-nek írva, holott az visszafelé olvasva nem L, hanem Γ lett volna.

Mivel a LUBANU(s) név sem pénzekben, sem okmányokon nem fordul elő, a pénz körirata valószínűleg az éremvész hibás munkája s itt vetődik fel annak a feltevésnek a lehetősége, nem éppen e téves körirat miatt vonták-e ki a forgalomból, vagy hagyták abba a verését s nem azért maradt-e meg ilyen kevés belőle?

A leletből kikerült pénzek nagy változatosságot adnak. Amint előbb említettem, a CNH. 41-nek egy körirat változata is van, t. i. a 41 sz. érem rajza a 43 sz. köriratával, de a kezdőbetű nem Γ, hanem L—(LABUHA), 5 drb. van ilyen, Széchenyi, Rupp, Weszerle, Réthy nem ismerték. A 43 sz.-nak egy példányán a köriratban két betű felcserélődött: ΓAVBHA ΓABVHA helyett.

A CNH. 38 sz. pénzből két, rajzbelileg különböző, jelentősebb változat van. (1—2. ábra.) Az egyik a belső kör nagyobb, 9 mm átmérőjű, a kereszt s a sarkában lévő ékek elhelyezése nem oly zsúfolt, összeszorított, mint a másik fajtán, amelyen a belső kör kisebb, 7 mm átmérőjű. A CNH. 38. sz. 45 darabja 39, kisebb megfigyelhető eltérésű változatot ad, természetesen a túlnyomó része csak a körirat betűinek elosztása következtében. Az I. csoportnál a verdejegy rendesen a CAL betűk után van elhelyezve, csak egyenél a CA után, de a II. csoportnál, ahol a jegyek a kereszt sarkában vannak, a CAL és MAN betűk közt indokolatlanul nagy térközt találunk, holott e helyen jegy nincsen. Vagyis az éremképet, illetve felirat beosztást tervező pénzverő ennek dacára meghagyta az előbbi csoportnál verdejegynek használt helyet. Ebből azt is következtethetjük, hogy az éremkép megtervezésekor az egyes verdejegyek elhelyezése még nem volt megállapítva, véglegesítve, s általános szokás szerint azokat vagy a CAL betűk után kihagyott helyen vagy a kereszt sarkában alkalmazták.

Két jegyet egy pénzen csak az I/A. sz. csoport 5 sz. és a II/B. 25 sz. pénzen találtam.

A szigtlák nem nagy változatot mutatnak: pont, pontos vonás, vonás, háromszög, kereszt, félhold, csillag és ezek változatai.

Körülnyírás csak a CNH. 38 pénzen figyelhető meg nagyobb számban. A 45 darabból 16 volt nyírott. A CNH. 41 sz.-nál, mely pedig nagyobb átlagsúlyú, mint a 38 sz. s amelyet igen kis széllel talán éppen azért vertek így, hogy alkalmat ne adjanak a körülnyírásra, — szintén megpróbálkoztak a megcsonkítással, de mindössze csak két darabnál. Ez is mutatja, hogy a kis éremszéllel való óvintézkedés jól bevált.

A CNH. 38. sz.-ból 7 darab körülnyírt, de egyébként nem csonka, vagy nem törött példánynak összsúlya 2.611 g, átlagsúlyban tehát 0.373, mindössze 0.062 g-al kevesebb, mint a körül nem nyírottak átlagsúlya. A CNH. 38 sz.-nál tehát, ahol a legjellegzetesebb és legáltalánosabb a körülnyírás rendszere, 7—8 darabot kellett körülnyírni a csonkítónak, hogy egy denár súlyú ezüsthöz jusson. A CNH. 41-ből a két körülnyírt egyike most 0.483, a másika 0.357, tehát 0.021, illetve 0.047 g súlycsökkenést szenvedtek a lenyírással. A pénzek súlyadatai (összehasonlításként a Hóman: Magyar Pénztörténet s a mosonytétényi lelet vonatkozó adatait is feltüntetve) a következők:

CNH.	Andornaktályai lelet			Hóman magyar pénztörténet			Mosonytétényi lelet	
	Drb.	Összsúly	Átlag	Drb.	Összsúly	Átlag	Drb.	Átlag
38.	18	7.83 g	0.4350 g	31	13.309 g	0.4293 g	4	0.45 g
41.	79	39.842 g	0.5043 g	23	11.625 g	0.5054 g	84	0.48 g
43.	9	3.89 g	0.4322 g	4	1.835 g	0.4587 g	—	—

Ha most az andornaktályai lelet s a Hóman MP. adatait összefoglaljuk, akkor azt látjuk, hogy

CNH.	38.	49 db. pénz	21.139 g	összsúlya	0.4301 g	átlagsúlyt
	41.	102 „ „	51.467 „ „		0.5004 „ „	
	43.	13 „ „	5.725 „ „		0.4400 „ „	

eredményez (a leletnek csak az egészen ép darabjai lettek lemérve).

A 408 g-os fontot véve alapul, a lelet darabjait számítva a CNH. 38-ból 937, — a 41 sz.-ból 809, — a 43 sz.-ból 948 db. esett egy fontra.

A Hóman MP. adatait is figyelembe véve, a helyzet így alakul:

CNH. 38.-ból 948, a 41. sz.-ból 816, a 43. sz.-ból 927 jut egy fontra.

A Hóman MP. által (263. l.) a CNH. 38. sz.-ra megállapított 920 darabos s a 41—43.-ra kiszámított 780-as átlagdarabszámot a 38. sz.-nál 28, a 41. sz.-nál 36-tal haladja meg a lelet adataiból kiszámítható darabszám.

A CNH. 43. sz.-nál azonban. a rendelkezésre álló kevés darabból megállapítható átlagsúly csak 0.4400 g, Hómannál 0.4587 g lévén, az nem a Hóman által megállapított 780-as első, hanem a 263. lapon található második, 920 darabos, csoportba osztható, így az eltérés itt csak 7 db, a Hóman által kiszámított 920-szal szemben, míg ha az első cs. 780-as csoportba osztanánk, ott 147 lenne a különbség.

Minél több leletből minél több pénzdarabot fogunk tudni megmérni, annál közelebb jutunk az elfogadható átlagsúlyhoz. Az árpádházi királyok pénzei között, mivel viszonylagosan kevés ideig voltak forgalomban, az elrejtett darabok pedig különösen hamar kikerültek a használatból, az átlagsúlyt dacára annak, hogy a darabonkénti súly mérlegeléséhez nem voltak finom mérlegeik, — mégis könnyebb lesz megállapítani, mint azokét a később veretett darabokét, melyek sokáig voltak használatban, így jobban ki voltak téve a kopásnak, megcsönkulásnak.

A CNH. 43. sz.-ból azonban nagyon kevés maradt meg ahhoz, hogy a mérlegelésből tiszta képet tudnánk alkotni. Nagyobb példányszám mérlegelése t. i. több darabszámot tételez fel egy fontban, ami nyilván az egyes pénzek kopása, hiányossága következtében egy darabnál mégis csak előállott súlyvesztésnek nagyobb példányszámnál mutatkozó nagyobb összsúlyával magyarázható. Így van aztán, hogy a lelet darabjainak adataiból kiszámítható (a 38. sz.-nál) 937-es szám, a Hóman adatait is beleszámítva 948-ra, a 41. sz. denár 809 száma pedig 816-ra emelkedik.

A számadatok nyilván mutatják, hogy egészen pontos, darabonkénti mérlegelésről e korban szó sem lehetett, nem is volt hozzávaló finom mérlegük és fel sem tételezhető, hogy a XX. század pontos súlyait csak megközelítően is le tudták volna mérni. Csak a kimért egy font ezüst és a pénzlapkák lehetőleg egyforma mérete keretében történhetett a pénzverés, illetve darabolás helyességére való törekvés.

Arra nem tudunk természetesen választ adni, hogy mikor és mi okból rejthette el a tulajdonosa a vagyonkáját, a 143 (vagy 150—160) denárt, ami, ha 40 denárt számítunk egy bizánci aranyra, körülbelül 4 aranyat tett ki s amely mint fentebb említettük, úgylátszik nem hosszú időn át félrerakosgatott, hanem új, friss pénzekből állott, mert akkor vagy az előbbi király, Szent László denáraiból, vagy Kálmán többféle pénzéből is kellett volna a leletben lenni. Ez az idő valószínűleg Kálmán uralkodása elején lehetett, mikor az első keresztes hadjáratok csapatai több ízben is átvonultak hazánkon s mint tudjuk, garázdálkodásukkal sok zavart, anyagi romlást okoztak. Lehet hogy az átvonuló csapatok elől, félelmében rejthette el az agyagfazékban a pénzét az illető. Az egészen közeli Eger akkor már püspöki székhely volt, Szent István alapította azt, Kistálya (a mai Andornaktálya) kis jobbágy községe volt Egernek.

Érdekes ez a lelet a pénzverési technika szempontjából is. A régi Szt. István denárok nagyságában és típusával vert pénzek kora itt, éppen a CNH. 38. denárral zárul le és kezdetét veszi a XII. századot annyira jellemző aprópénzek sorozata. Mivel a fontot legutóljára 1150-ben említik az oklevelek, — márka pedig 1146-tól kezdve szerepel (Hóman. 90) tehát a Kálmán utáni időben, nem gondolhatunk arra, hogy a pénzláb változás miatt tértek volna át a kisebb pénzalakra. Altalánossá vált rendszer volt ez akkor Európában, ami nemcsak azt jelentette, hogy a szélesebb és vékonyabb, tehát a csorbulásnak, körülnyírásnak jobban kitett lapkák helyett a kisebb, de vastagabb s nem annyira törékeny s csonkításra nem annyira alkalmas lapkák jobban megfeleltek a pénznek forgalomban való megóvása, védelme szempontjából (gondoljunk csak arra, hogy ennél a leletnél például a CNH. 38. sz. 45 darabjából mindössze 20 volt teljesen ép, viszont a CNH. 41. sz. 87 darabja közül csak kettőn voltak csekély körülnyírási nyomok és csorba, letöredezett egy sem volt a leletben) hanem azt is, hogy a pénz súlyban és ezüst tartalomban is jobban leromlott és a fokozatos súlycsökkentésnek e kisebb pénzalak jobban megfelelt. Kálmán első pénzei, e lelet szerint is, átmenetet képeznek a II. István után fokozatosan, II. Béla alatt erősen megindult pénzromláshoz.

A pénzek vésete, verete, fenntartottságuknak színvonala jobb mint az előző denároké. Tisztábbak, élesebbek és magasabb kidomborodásúak a betűk, keresztek, körök, pedig a kisebb átmérőjű terület, zsúfoltabb éremkép nehezebb feladat elé állítja a pénzverőt, mintha nagyobb terület áll rendelkezésére. Kisebb lapkára a kalapáccsal történt ráütés szabályosabb, egyenletesebb, erősebb nyomatú veretet eredményezett s nincs közöttük annyi gyengébb, elmosódott jellegű veret, mint amennyi p. o. a CNH. 38. sz.-nál megfigyelhető.

Borsod megye földjén idáig ez az első nagyobb árpádkori pénzlelet, csak szórva-nyosan kerültek elő eddig Salamon, Szent László s a későbbi királyok pénzei abból a földből, mely itt a Bükk alján és környékén az Aba, Örsur és Bors, illetve Miskolc nem birtoka volt s amelyen a honfoglalás óta virágzott a kultúra.

Leszih Andor.

A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában.

A nagybányai és a kassai pénzverőházak II. Rákóczi Ferenc korabeli történetének ismertetése után¹ most a kolozsvári pénzverőház történetéről gyűjtött adatokat szeretnénk összefoglalni. A Rákóczi-kor pénztörténetével foglalkozni nem könnyű feladat. A rendszeres kutatómunkát igen megnehezíti a levéltári anyag szétszóródott volta, még a kor jelentős eseményeiről is csak sok apró, első látásra jelentéktelen adat összetevéséből tudunk képet alkotni. Eddigi tanulmányaink során volt alkalmunk megmutatni, apró adatok milyen sokaságát kell felhasználnunk, ha tisztázni akarjuk a vizsgálódás során felmerült kérdéseket. Feladatunk nehéz voltának szemléltetésére említsük meg, hogy összefoglalásunk során első sorban azokat a levéltári adatokat értékesítjük, melyek a kor teljes levéltári anyagát áttekintő kutatók, — annak idején *Thaly Kálmán*,² újabban pedig *Takács János*³ — figyelmét elkerülték. Ez az aprólékos munka úgy a nagybányai, mint a kassai pénzverőház történetét eléggé megvilágította és sok addig nyitva levő kérdésre adta meg a választ. Most azonban, midőn a kolozsvári pénzverőház történetéről szeretnénk beszámolni, első megállapításunk az, hogy hosszú kutatómunkánk után is mily kevés adat áll rendelkezésünkre.

A kolozsvári pénzverőház története a kor pénztörténetének legérdekesebb fejezetei közé tartozik. Mikor felsoroljuk a kolozsvári monetária Rákóczi-korabeli életére vonatkozó adatokat, ezzel az erdélyi pénzverés történetének egy igen hiányosan ismert szakaszát is megvilágítjuk. A II. Rákóczi Ferenc korabeli Erdélyben a *császáriak* is verettek pénzt, és pedig Szebenben, kuruc pénzeket azonban csak Kolozsvárott készíttetek. Nem tudjuk, honnét vette Takács János azt az állítását, hogy Rákóczi *Zalatnán* is veretett arany és ezüst pénzeket *Bágyoni Zsigmond* felügyelete alatt;⁴ nincs egyetlen adatunk sem ennek a feltevésnek igazolására. Látni fogjuk, Rákóczi Erdélyországában ezüstpénz nem is készült, s mindössze két aranypénz őrzi a fejedelem rövid és megpróbáltatásokban bővelkedő uralkodásának emlékét.⁵

Rákóczi fejedelmi felségjogát gyakorolta akkor, midőn erdélyi híveinek utasítást adott arra, hogy Kolozsvárott pénzverőházat létesítsenek, mert 1704 július 8. óta a gyulafehérvári országgyűlés határozatából Erdély választott fejedelme volt. Ez országgyűlés egyik törvénycikkében találjuk a fejedelem erdélyi pénzverésének első adatát:

¹ A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1703—1705. Budapest, 1940. Különlenyomat a N. K. XXXVIII—XXXIX. (1939—1940.) évfolyamából. — A kassai pénzverőház. 1705—1710. Különlenyomat a N. K. XL. (1941.) évfolyamából.

² Érmészeti adalékok. A kassai és kolozsvári pénzverdék történetéhez. Archaeológiai Értesítő. XIII. (1879.) 28—29. — Ajtai Mihály 1705. október 12-i és Grabarics Jakab 1707. szeptember 12-i leveleiben foglalt adatokat ismerteti. Csak e két adatra hivatkozik Huszár Lajos is A kuruckor érmészete c. dolgozatában. Rákóczi Emlékkönyv. (Budapest, 1935.) Különlenyomatban is.

³ Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941.

⁴ I. M. 59. — Lipótnak ötféle Kolozsvárt vert pénze ismeretes, az első 1693-ból való, jelzete a korábbi pénzekről is ismert C-V; 1696-ból két pénze maradt, 1697-ből megint kettő; a jelzet ezeken a pénzekon K-V. Miller-Aichholz, Öst. Münzprägungen 1519—1918. Wien, 1920.

⁵ Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 zur Gegenwart. Beschrieben von Adolf Resch. Mit 86 Tafeln. Hermannstadt, 1901. 187.

eltiltották annak a pénznek használatát, amit a császári hadsereg erdélyi parancsnoka, *Rabutin* tábornagy Szebenben veretett.⁶ Határozatukkal a rendek kinyilvánították azt az akaratukat, hogy az a nagy változás, mely Erdély történetében Rákóczi megválasztásával bekövetkezett, az ország pénzen is kifejezésre jusson. A fejedelem beiktatása csak majd három év múlva, 1707 április 5-én történt meg. Rákóczi két erdélyi aranyát úgy tekintetjük, mint e két nagy nap emlékét, hiszen létrejöttük a fejedelemválasztás és a fejedelemségbe való beiktatás tényeivel magyarázható. A pénzek leírása során látni fogjuk, hogy azok rajza és felírása igazolja felfogásunkat.

Márki Sándor II. Rákóczi Ferenc életéről írt nagy művében⁷ azt mondja — szintén a forrás megnevezése nélkül, — hogy a fejedelem *Abrudbányán* is szándékozott létesíteni pénzverőházat. Ez a terv, ha valóban volt ilyen, kézenfekvő volt, mert Abrudbánya volt az erdélyi aranyváltás központja, s története a Rákóczi-kor gazdaságtörténetének nagyon tanulságos fejezete, de nem került elő még olyan adat, mely Márki állítását támogatná. Mindenes adat azt igazolja, hogy a fejedelem *kezdetől fogva Kolozsvárt* jelölte ki az erdélyi pénzverés helyéül, miután a város hosszú ostrom után 1704 október 28-án kaput tárt a kuruc csapatok előtt.⁸

Kolozsvárott már multja volt az erdélyi pénzverésnek. A kolozsvári pénzverőház I. Lipót korabeli története szoros összefüggésben áll a *szebeni pénzverőház* történetével. A verőház 1692-ben Szebenből költözött Kolozsvárra, de itteni működése rövid időre terjedt, mert a berendezés egy részét a kincstári igazgatás 1701-ben visszaszállíttatta Szebenbe. Az Apor István készítette leltárból az tűnik ki, hogy ekkor csak a berendezés mellékes részeit, székeket, asztalokat, leltározták és vitték el, de a pénzveréshez tartozó szerszámok ott maradtak. Tehát az 1704. évi kapituláció alkalmával a verőház egész műszaki berendezése Rákóczi birtokába került, de nem sokáig, mert 1706 március 15-én a város birtokába jutott császáriak a gépeket és az eszközöket is átszállították Szebenbe.⁹ A kolozsvári verőház Rákóczi-korabeli élete éppúgy közvetlen folytatása a császári korszak munkájának, mint azt a magyarországi monetáriák történetében láttuk.

A pénzverőház *üzembe helyezésére* Rákóczi 1705. elején *Teleki Mihályt* utasította.¹⁰ Parancsa következtében történt, hogy az abrudbányai beváltó üzem Kolozsvárra küldötte a pénzverésre szánt aranyat, mintegy 2.000 nehezéket. *Radvánszki János*, a fejedelem erdélyi meghatalmazottja, zavarba jött a küldemény láttán: „minapi kegyelmes parancsolatja szerint Nagyságodnak Selmechről pénz formákat nem hoztak, de máskint is üdö kívántatván a cúsoria erectiojához, ki viszem Isten segítségéből Nagyságodnak, ha csak gróf Forgács uram ki nem veszi kezemből” — írja Rákóczinak.¹¹ Ez az *első kísérlet* első láncszeme volt a kudarcok ama sorozatának, amelyekből összetevődik a kolozsvári monetária kuruckori története.

1705 február 5-én kelt jelentésében az *erdélyi Consilium* is rámutat a feladat megvalósításának rendkívül nehéz voltára: „azon oeconomiát nehezen kezdetjük el, mert sem pénzünk nincsen, sem kölcsönt nem találunk, azért mind rézről, s mind pénzről ezen fundus tételre Nagyságod méltóztassék meg segíteni.” 100.000 forintot kér és 20 mázsa reze.¹²

E jelentés jó bepillantást enged Rákóczi és az erdélyi *Consilium pénzverési tervébe*. A magyarországi pénzverőházakban már 1704 áprilisa óta verték a rézpénzt, a kínos pénzhiányon az erdélyi tanács is a rézpénz bevezetésével vélt segíteni. Hellenbach báró főadminisztrátortól kérte is a formák elküldését s éppen azt panasolja, hogy a formák még nem érkeztek meg.

A rézpénzverés tervével az erdélyiek ezután sem adtak fel, következő adatunk azonban már *aranypénzek verésének* tervét említi. 1705. tavaszán a fejedelem szeker-

⁶ Márki Sándor. II. Rákóczi Ferenc. I. köt. Budapest, 1907. 457.

⁷ U. o. II. köt. Budapest, 1909. 245.

⁸ Jakab Elek. Kolozsvár története. III. köt. Budapest, 1888. 10.

⁹ U. o. 87—88.

¹⁰ Az erdélyi *Consilium* jelentése Rákóczinak. Kolozsvár, 1705. február 11. *Humilium Proiectum Suae Serenitatis Principali devotissime repraesentandum c. mellékletének* 4. pontiában: „Nagyságod kegyelmessen parantsolt Groff Teleki Mihály Uram kedves atyánkfőának az pénz verésnek el kezdése felől.”

¹¹ Kolozsvár. 1705. január 11. Történelmi Tár. 1906. 434.

¹² L. a 10. jegyzetet.

sámra küldte a rézpénzt Zalatnára és Abrudbányára Grabarics Jakab nevű adjutánssával aranyváltás céljára. Grabarics március 2-án kelt instrukciójában arra kapott utasítást, hogy a beváltásból származó aranyat küldje a nagybányai pénzverőházhoz, ha azonban „Kolozsvárott erigáltatott volna a pénzverőház, ott verettesse föl az aranyakat.”¹³ Grabarics, ki ezidőben a zalatnai és az abrudbányai kincstári üzemek vezetője lett, 1705 május 19-én válaszában¹⁴ azt jelentette Rákóczinak, hogy a kezénél lévő 4.000 nehezők aranyat „sub bona custodia” kiviszi Nagybányára, mert „Kolozsvárot az pénz verő ház el nem kiszölt.”

Mi lehetett az akadály a monetária megindulásának? Inspektorát is kinevezte Rákóczi Vizaknai Bereck György kolozsvári városi fizikus személyében.¹⁵ A pénzverőházak élete Magyarországon is nehezen kezdődött, — éppen a kassai monetária volt jellemző példája ennek, — a kolozsvári késelemnek azonban valami más oka is lehetett, mint az anyagiak hiánya. Láttuk, hogy a császári pénzverőház felszerelése a kurucok kezére került a város meghódolása alkalmával, tehát az üzembehelyezés nem okozhatott különösebb nehézséget. A késelem azért is különös, mert augusztus 15-én már az erdélyi Consilium is sürgette a pénzverés megkezdését.¹⁶ Az erdélyi urak aggodalommal szemlélték, hogy a bányákból és a mosásból eredő arany mint vándorol ki Nagybányára, s mint vész el Erdély számára. A fejedelmválasztó gyulafehérvári országgyűlésen kikötötték a rendek, hogy az ország jövedelmét Rákóczi magában a hazában és csak a haza szükségére költheti el,¹⁷ folyamodványukban most újra kérték a fejedelmet, „méltóztassék az arany bányák proventusát az ország hasznára engedni, had vernék itt az aranyat Kolozsvárral.” Újból szöbáhozák a rézpénzverésre vonatkozó kívánságukat is: „a réz pénzt is had vernék már, mutatná Nagyságod kegyelmességét valami a réz iránt is, mert igen szűkőn jöven a hazában a proventus, a pénz igen el szűkült.”

Ilyen előzmények után került sor az első kolozsvári Rákóczi-arany elkészítésére. A pénz előlapján hármass halomból nyulánk pálmafa emelkedik ki, oldalán K. — V. és 17 — 05. A körirat: TANDEM OPRESSA RESVRGET. — az elnyomott végre feltámad. A kép és a felirat a felkeléshez csatlakozó és újra fejedelmet választó Erdély örömet örökitette meg. A pénz hátlapján hercegi korona alatt kerekded díszes pajzson Erdély címere áll, szív-pajzsán a Rákóczi-címerrel. Feltűnő, hogy a címerből az egyik ismert székely címerjelvény, az újhöld hiányzik. A körirat: MONETA NOVA AVREA TRANS: Izléses, tetszetős kivitelű pénz. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára egy egy dukát súlyú példányát, egy nyolcszögletű csegelyét és egy réz próbaveretét őrzi gyűjteményében. A Rhode-Zimmermann féle felsorolásban¹⁸ az áll, hogy nincs is több ismeretes példány, a gyűjtők és az éremkereskedők szerint azonban elvétve előfordul. Mi az oka nagy ritkaságának? A magyarázatot alighanem a nagybányai pénzverőház inspektorának, Ajtai Mihálynak 1705 október hó 18-án Rákóczihoz írt levele tartalmazza.¹¹ E levélben azt kérdezi a fejedelemtől: „Kolozsvárott vert aranyakat oda külgem e, vagy penig de novo felveretessenek?” Rákóczi válaszát nem ismerjük, de az 1705-ös kolozsvári arany nagy ritkaságából arra kell következtetnünk, hogy a nagybányai monetária kohójában olvadtak el a gyűjtők nagy szomorúságára. Ha összevetjük Ajtai e levelének dátumát az erdélyi Consilium pénzverést sürgető iratának keltével, verésének idejét körülbelül 1705 szeptember havában tudjuk meghatározni.

November 11-én Rákóczi Zsibónál csatát vesztett, s a csatavesztés nem maradt hatás nélkül a pénzverőházak életére sem. A nagybányait, — nehogy az ellenség zsákmánya legyen, — Rákóczi Munkácsra költöztette át, s mert a veszély elmúltával a nagybányai ház is folytatta működését, a verőházak száma eggyel megszaporodott. A kolozs-

¹³ Instructio pro egregio Jacobo Grabaricz generali-adjutantio nostro. Egerben kelt. Thaly Kálmán kurucori okmánygyűjteménye, XVII. 411. M. N. M. Fol. Hung. 1389.

¹⁴ O. L. Missiles.

¹⁵ Vizaknai Briccius György naplója (1693—1715): „Az alatt pénz verő házat akarván itt építtetni a fejedelem, engem inspetornak tesznek.” (Történeti emlékek a magyar nép községi és magánéletéből. II. kötet. Pest, 1860. 99.)

¹⁶ Thaly Kálmán kurucori okmánygyűjteménye. XVII. 437. M. N. M. Fol. Hung. 1389.

¹⁷ Márki, I. köt. 456.

¹⁸ II. Rákóczi Ferenc pénzei és emlékérméi. N. K. VI. (1907.) 85—90.

¹⁹ O. L. Missiles.

várit nem lehetett megmenteni. A város éppen a beiktatására Erdélybe induló Rákóczi fogadására készülődött, mikor *Herbeville* tábornok csapatai bevonultak.²⁰ A kudarc végzetes hatással volt az erdélyi kuruc pénzverésre. A következő év március 15-én a németek a pénzverőház egész *műszaki berendezését* átszállították Szebenbe. Akkor úgy látszott, hogy ezzel az intézkedéssel lezárult a Rákóczi-kor erdélyi pénzverésének története. de a hadiszerecnse még egyszer rámosolygott Rákóczira, s 1707-ben még egy új rövid fejezet járult a kolozsvári monetária eddig ismertetett történetéhez.

1707. nyarán a császári hadsereg kivonult Erdélyből a magyarországi hadszíntérre, és az ország — Kolozsvár is — néhány helyőrség kivételével Rákóczi hatalmába jutott. Az abrudbányai *aranszállítmányok* is megindulhattak Nagybányára. *Grabarics Jakab* az aranszállítás legbiztosabb módjának azt vélte, ha a Magyarországra kiinduló hadi főtisztek kezére bízva az aranyat. Az egyik *Károlyi Sándornak* átadott 2685 nehezék súlyú aranszállítmányból, mire Nagybányára érkezett, 176 nehezék „az útban el olvadt”. Az utána következő 2708 és 1/2 nehezékből álló küldeménynek ugyanez lett a sorsa. Hidvégig *Perényi Miklós* brigadéros szállította, ott *Orosz Pál* generális vette át tőle azzal, hogy egyenesen Munkácsra fogja vinni.²¹ A generális rossz sáfárnak bizonyult, egy tyúktojásnyi aranyat kivett a szállítmányból. A fejedelem kénytelen volt megparancsolni, hogy az inspektor „az aranyat ládátskába csinálván, maga pecsétje alatt adminisztrálja, hogy abban semmi kár ne essék.”²² „Kegvelmes Uram — panaszo'lia méltatlanok'va Grabarics a fejedelemnek — az idő is félelmes lévén, oly securitással kellett ki küldönöm, én hitelesebb emberekre már nem is bízhattam.” E kellemetlen üggyel kapcsolatban merült fel először a kolozsvári *pénzverőház újjászervezésének* terve. A javaslat Grabarics'ól eredt: „itt Erdélyben találatnak oly mesterek, az kik kevesebb kölcséggel az nagy bányai ligára és példára elaborálják az aranyat és ki is példázzák, úgy hogy az Országnak és Nagyságodnak kárával ne essék.”²³

Grabarics javaslata 1706 október 17-én kelt. Jó félév beletelt, míg a gondolat tétte ércst. A fejedelem a magyarországihoz hasonló méretű pénzverőház létesítésére gondolt, mert Grabarics számára 1707 április 27-én kiadott *utasításában*²⁴ ez áll: „Gondviselése alá adattatván a kolozsvári pénzverőház is, a monetationak gyakoroltatása modalitásirul kiadatandó dispositionkat mind maga observálja, s mind azon pénzverőházban levő tiszteink által observáltassa” és az felveretett arany-, ezüst- és rézpénzt hetenként nyugta ellenében adja át *Pongrácz György* perceptor kezéhez, kifizetést pedig csak magának a fejedelemnek utalványozására teljesítsen. Az inspektor fizetését évi 300 forintban, továbbá az aranyból, ezüsből és kenesőből eredő tiszta haszon 3%-ában állapította meg azzal, hogy fizetését rézpénzben, a haszonrészesedést azonban ezüst-pénzben fogja kapni.

A fejedelem és Grabarics levelezésében még néhány szüksésvú adatot találunk ugyan a kolozsvári ház működéséről, de azután ez a kísérlet is összeomlott, mint Rákóczi többi jól eltervezett alkotása. A kor nem kedvezett az alkotómunkának. A monetária e második időszakának emlékét is mindössze *egy aranyforint* őrzi.

Rákóczi 1707 június 3-án arról értesítette az inspektort,²⁵ hogy „az aranyaknak Kolosvárt való példázttatásokra mihelyt a' formák el készülnek“, azonnal küldetni fogja. Az új erdélyi aranyak az volt a rendeltetése, hogy megörökítse Rákóczinak a fejedelmi székre 1707 április 6-án történt beiktatása emlékezetét. Ezzel magyarázható, hogy nem

²⁰ Cserei, 351—353.

²¹ Grabarics jelentése Rákóczinak. Abrudbánya, 1706. október 17. (O. L. Missiles.) — Perényi Miklós levele Károlynak: „A mi az aranyak dolgát illeti, én tiszta jó szívvvel az ell hozásban igyekeztem, az mint hog' Orosz Pál uram kezében is attam, meljbül is mint egj tyuk tojásnit.... ki vöt, az többit pedig Laskai uramtul mingyarást Munkácsra küldeté.” (Nagyszöllös, 1706. augusztus 9. L. még augusztus 18-i levelét is. Mindkettő a gr. Károlyi-nemzetség levéltárában.) — Rákóczi Rozsnyón 1706 december 1-én kelt levelében megparancsolta Aitai Mihálynak, hogy „midőn Orosz Pál marhája árát exolvállyá, az általa meg tartatott hetvenhét nehezék aranyat árokban competentá imputállyá.” (Protocollum Rákóczianum, V. M. N. M. Br. Jeszenák-család levéltára.)

²² Protocollum Rákóczianum, V.

²³ 1706. október 17-én kelt jelentésében.

²⁴ Instructio pro egregio Jacobo Grabarics bonorum Zalacnaiensium et Abrudbanyaiensium praefecto. 13. pont. Thaly Kálmán kuruckori okmánygyűjteménve. XVIII. 215.

²⁵ A körömi táborban kelt rendelete: Protocollum Rákóczianum, IV.

az 1705-ös arany verését folytatták tovább, hanem új formát készítettek. A fejedelem nagy érdeklődéssel várta az új aranyakat, s azután csalódva megsemmisítésüket rendelte el.

Grabarics 1707 szeptember 12-én kelt jelentésében²⁶ az aranyak kiküldéséről számol be: „Minemü példaju aranyat csináltatván, hármát Kolosvárat, kettejét Felségednek elébbeni levelemben ki küldtettem.“ Rákóczinak sehogysem tetszettek az új aranyak, s ingerült hangon válaszolt híve levelére:²⁷ „A' minemü két aranyt kezünkhöz küldött, az nem jó semmire és nem tsak többet ollyat ne veretessen Kegyelmed, hanem a kezénél maradt harmadikat is külgye kezünkhöz, és a' formáját egészen el rontassa.“

Ez a rendelet az epilógusa II. Rákóczi Ferenc kolozsvári pénzverésének. Október 4-én az erdélyi Érchegeység kajáni hágóján Rabutin behatolt Erdélybe, s ezzel örökre véget ért — mint a korabeli erdélyiek mondták — Rákóczi pünkösti királysága. 1707. október 26-án Kolozsvárra is benyomultak a német csapatok.²⁸ Az erdélyiek Rákóczit kevés kivétellel sohasem szerették, igazi fejedelmüknek sohasem tartották. Az önálló erdélyi fejedelemség történelmi szerepe véget ért, s létének utolsó tárgyi emléke éppen Rákóczi 1707. évi kolozsvári aranya volt.

Úgy látszik, e mindössze három példányban vert aranyforintnak egyik példányát sem semmisítették meg. Egyik példánya a Magyar Nemzeti Múzeum Eremtára gyűjteményében, a másik a berlini éremtár gyűjteményében van. A harmadik egy aukció során bukkant fel: a bécsi Horský-gyűjtemény 1910. évi katalógusában.²⁹ Resch egy ezüst lenyomatát is említi, katalógusa szerint³⁰ ez a példány a Magyar Nemzeti Múzeum Eremtárában van, de ilyen ezüst példány sohasem volt az éremtár birtokában. Rhodé-Zimmermann dolgozatában viszont egy ön leveretről történik említés a lelőhely megnevezése nélkül, azzal a megjegyzéssel, hogy ez újabb korú készítmény is lehet. Érdemes lenne az említett ezüst és ön példány lelőhelyét felkutatni.

Ha megtekintjük az 1707-es kolozsvári aranyat, osztoznunk kell a fejedelem véleményében, a művészileg egyébként sem magas színvonalú kuruc pénzverésnek is gyengébb alkotásai közé tartozik, jóval gyarlóbb kivitelű, mint az 1705-ös aranyforint. A fejedelmet az is bántotta, hogv éppen az a pénzfajta lett ilyen sikerületlen, melyen az ő képe áll. Az arany első lapján ugyanis Rákóczi páncélos, kalpagos, balrafordult mellképe látható, jobbjaiban kormánypálca, balja kardjának markolatán pihen. Hol van ez az ábrázolás Warou remek Rákóczi-portréitól? A körirat: FRAN II DGSRI ET TRANSYLV PRINC RAKOCZI. A hátapon hercegi korona alatt kerekded díszes pajzson Erdély címere, szív pajzsán a Rákóczi-címerrel, a címer alatt K. V., a körirat: PAR REGN HVNG DOM — ET SICVL COM: 1707. A pénzverés technikáját nézve is alatta marad az 1705-ös aranyaknak. A független Erdély ez utolsó pénze jelképe a hanyatló dicsőségnek, s jelképe utolsó fejedelme árnyékkirályságának is.

A további kutatás során előkerülő adatok még gazdagíthatják, de már nem módosíthatják a kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korabeli működéséről való beszámolóinkat. Munkánk nem hozott számottevő eredményeket, de mégsem volt hiábavaló, pénztörténetünk egy homályos részletét világította meg.

Esze Tamás

²⁶ Abrudbányáról írt jelentése: O. L. Missiles.

²⁷ Terebes, 1707. szeptember 14. Protocollum Rákóczianum, IV.

²⁸ Jakab, III. 82—83.

²⁹ Sammlung Horský. Münzen und Medaillen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. I. Teil. A. Hess Nachf., Frankfurt am Main, 1910. 82. A XVI. táblán 5391. és 5932. szám alatt az 1705. és 1707. évi kolozsvári aranyak képét is közli.

³⁰ Resch, 187.

Warou-adatok.

A Numizmatikai Közlöny 1933—1934. évfolyamában Rudnay Gyula alapos tanulmányt tett közre Warou Dániel körmöcbányai fővénnök életéről és működéséről.¹ Warou néhány éven át II. Rákóczi Ferencet is szolgálta, s számunkra éppen a kuruc felkelés alatti működése a legfontosabb, de életének ezt az időszakát ismerjük legkevésbé. Rákóczi-kori kutatásaink során gondos figyelemmel kísértük, hogy a pénzörténeti vonatkozású anyagban nincs-e valahol utalás hivatalos működésére, vagy alkotásaira. Szerény eredményei vannak még eddigi adatgyűjtő munkáknak, de a feltárt apró adatokból végül is fény derül a kuruckor jeles példametszőjének arra a néhány esztendejére, melyet a fejedelem szolgálatában töltött, s melynek emlékét minden írásos feljegyzésnél hívebben őrzí három Rákóczi-érme. A Numizmatikai Közlöny. 1937—1938. évfolyamában közöltek-hez² most néhány újabb adat járul az alábbiakban.

1.

Rudnay szerint „Warounak a kurucoknál eltöltött idejéből egyetlenegy önkezűleg írt iratát sem ismerjük”.³ A mult alkalommal egy Rákóczihoz intézett folyamodványának kivonatát ismertettük. A fejedelemhez intézett kérelmek protokollumában egy *másik folyamodványának* kivonatát is megtaláltuk.⁴ Szerencsen 1707 október 20-án jegyezték be, a fejedelemnek a kérelemre adott válaszát azonban nem írták be:

„Varró Dániel, a melly *pecséteket* kegyelmessen méltóztatott vele csináltatni Felséged, az nagyobbikát meg küldette, a kettejét is igyekezik frissen meg csinálni, alázatosan kérdeztetvén. (az erdélyi) aranybul csináltattandó pecséteket, ha (otthon) házáznál kellessék-é el készíteni.”

Kétségtelen, hogy a marosvásárhelyi gyűlés után készült erdélyi pecsétekről van szó Warou beadványában és pedig valamelyik nagypecsét elküldését jelzi és a két — szintén ismert — kispecsét elkészítését ígéri.⁵

Az említett két kispecsére vonatkozhatik Sréter János brigadérosnak 1707 szeptember 25-én a fejedelemhez írt levele: ⁶ „Az mely két pecsétet kegyelmesen parancsolt vala Felséged metszettetni Varró Urámnak: azok még nincsenek készen; hanem mostanában rajta vagyon, hogy a héten elkészíthesse.”

E pecsétek bizonyára Rákóczi számára készített utolsó munkái voltak, mert 1707. őszén megszökött Körmöcbányáról és végleg elhagyta a fejedelem szolgálatát. Folyamodványa a kurucok között végzett működésének utolsó emléke, mert 1707 december 17-én a „bárvai dolgokban delegált commissionak assessor” már a szökése ügyében végzett vizsgálat eredményéről számolnak be Bercsényinek.⁷

2.

A másik levéltári adatunk Warou *első emlékérmére* vonatkozik. 1705 április 13-án Egerből Rákóczi az alábbi rendeletet küldte Hellenbachnak:⁸

„Az mely formát ide küldött, azon formára veretessen arany numismát 20. ezüst numismát pedig 100. Ha az monetarius az mincz házból távozhat, küldgye ide.”

A fejedelem e rendelete két okból is fontos. Ebből értesülünk az első Warou-érem verésének idejéről és arról is, hogy ezt hány példányban készítették.

¹ Warou Dániel körmöcbányai fővénnök (1674—1729). N. K. XXXII—XXXIII. (1933—1934.) 34—83.

² Warou Dániel körmöcbányai működéséhez. N. K. XXXVI—XXXVII. (1937—1938.) 98—99.

³ I. m. 37.

⁴ Extractus instantiarum, 1707. október 20-án Szerencsen kelt 140. sz. bejegyzés. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 87.

⁵ Czobor Alfréd, A Rákócziak címere és pecsétjeik. Turul. XLIX. (1935.) 64—65. — A Warou-nak tulajdonított Rákóczi-pecséteket Rudnai is felsorolja i. m. 76. lapján. Warou folyamodványában valószínűleg a 62—65. szám alatt felsorolt pecsétekről van szó.

⁶ Thaly Kálmán. Az ónodi országgyűlés történetéhez. III. Az 1707-iki ónodi emlékérem. Századok. XXX. (1896) 110—113.

⁷ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.

⁸ Protocollum Rákóczianum, 246. M. N. M. Fol. Hung. 978.

Munkácsra átszállíttatta, s a munkácsi parancsnoknak utasítást adott, hogy „míglen maga Varró uram oda érkezik“, az éremveréshez szükséges „fa- és egyéb requisitumok“-at az udvarbíró készítse elő. Thaly a levélben említett numismát a harmadik Warou-éremmel azonosította, holott e tudósításból csak az derül ki, hogy készülőben volt egy *negyedik Warou-érem* is. Ez a vésnök szökése miatt el nem készült érem valószínűleg az ónodi országgyűlés emlékérme lett volna. Thálnak az érem meghatározásában követett eljárása megállapításainak felhasználásában óvatosságra figyelmeztet minket. Midőn 1879-ben először írt az éremről,¹⁴ még tisztán látta, hogy Warou 1707. őszén — szökése előtt — már nem készíthetett érmet Rákóczi számára, s ezért hajlandó volt Warou szerzőségét is kétségbevonni, 1896-ban azonban már így értelmezte Sréter sorait: az ónodi országgyűlés emlékermének formáját „Warou véste ki 1707-ik év nyarán Kőrmöcbányán, az érmekeket pedig róla ugyanezen év őszén a Warou verőgépével Munkácson készítették. A veretésre maga az e célból Munkácsra utazott Warou ügyelt fel.“¹⁵ Warou nem utazott el Munkácsra, — 1707 október 20. táján még Kőrmöcbányán volt, — előbb mentegette magát, azután elszökött, kőrmöcbányai utóda pedig — Hellenbach 1708 február 17-i jelentéséből kitetszőleg — nem értett érmeke készítéséhez.¹⁶ Hellenbach jelentése arra is vall, hogy az 1707. évi érem nem készült el, ha elkészült volna, a fejedelem nem keresett volna alkalmas mestert Warou helyett.

4.

Egykorú források több ízben említik, hogy Rákóczi vitéz katonatisztjeit *emlék-érmek* adományozásával tüntette ki. Egy ilyen esetet Beniczki Gáspár is feljegyzett Diáriumában:¹⁷

„Az nap (1707. szeptember 14-én) Tek és Vitézlő Brigadiros Ocskaj László Urtól Fő-Strázsamestere: Nemzetes Blaskovics János eő Felségéhez érkezett, az kinek is Audientiaja lévén, két aranyos numismával eő Felségétől megajándékozott.“

Inczédi György özvegyének Árva Keresztes Borbálának 1710 október 28-án Károlyi Sándorhoz írt levele egy ilyen módon adományozott érem sorsáról számol be:¹⁸

„Emlékezhetik rejá Nagjcságod, mikor üdvezült vőm, Miklós Deják Kassában többekkel együtt magát hűségessen viselte, Felséges Urunk az fő tiszteket mind meg ajándékozta az ő felsége képére vert szép aranjal, ki is majd mint egy huszas volt, szegénj vőmnek is méltóztatott volt ő felsége adatni. Meljet szegénj leánjom mind tartot utolsó szükségére, minthogj az buza igen szűk volt, Forai uramnak is igen szűkön volt kenjere, kértek ara az aranjra harmincz forintot, hogj az uttán Forai uram kért kilencz forintot, hogj az flinta pénzt bé fizesse, igj az aranj vagjon harmincz forintban zálogban Erős Gábor uramnál. Szegénj leánjomat Isten az mostani itéleti által ez világbul ki szólította, gyermeke nem marat, már az mivel többet ér az fel vet pénznél, engem illet. Nekem nincsen mivel ki váltanom, alázatosan reménkedem Nagjcságodnak, válcsa maga kezéhez, mivel Nagjcságodat illeti az oljan eszköznek tartása, nem engem és más alá való embert, az mivel többre megjen annál, az miben zálogul van, méltóztassék Nagjcságod nékem kezemhez küldenü mentül hamaréb, mert az idő szomorú, ha bontakozásom lészen helybül, éhhel halok meg gyermekestül s marháim is ki vesznek kezembül. Istentül veszi Nagjcságod jutalmát irgalmas cselekedetinek. Méltóztassék Nagjcságod ugj mutatni a dolgot, mintha csak másoktul értette volna az aranj hol létit, minthogj edig egjesség volt vőmel köztük, azt akarnám, tovább is ugj lenne, de az magamét nem hajghatom én is, annélkül is feles pénzt költötte el ő kegyelme szegénj leánjomnak, s ha én azt nem kérem, elégséges lehet...“

Rákóczi ez adományáról ifjabb Csécsi János is megemlékezik Havi Krónikájában:¹⁹

¹⁴ Érmészet, ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczy-korban 1707. Archaeológiai Értesítő. XIII. (1879.) 140—141.

¹⁵ L. a 6. jegyzetet.

¹⁶ L. a 14. jegyzetet.

¹⁷ Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályzatok, országgyűlési diariumok és törvényczikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferencz korához. Szerkeszti Thaly Kálmán. Első kötet. Pest, 1866. 45.

¹⁸ Gr. Károlyi-nemzetség levéltára.

¹⁹ Monumenta Hungariae Historica. Második osztály: Írók. Huszonhetedik kötet. Történelmi naplók. 1663—1719. Közli Thaly Kálmán. Budapest, 1875. 291.

„Princeps ergo cum Comite Bercsényio approprians, die 14./Octobris Urbem, obsidione solutam, ingreditur, ibique rebus dispositis, Officiales, Commendantem scilicet nomine Andream Radics Capitaneosque peditum Thoman Esze, Joannem Ölyvös, et alios Officiales amplis honoribus et donariis, facta eorum admirans, ornat.“

A levélben említett Miklós deákot Erdélyi Miklósnak hívták és Ölyüs János gyalogezredének vicekolonellusa volt,²⁰ a Kassa védelmében érdemeket szerzett főtisztek tehát valamennyien arany emlékérmét kaptak jutalmul Rákócztól.

Felmerül a kérdés, melyik emlékérmét adományozta a fejedelem? Ha összegyűjténénk a fejedelem érem-adományozásairól fennmaradt tudósításokat, megállapíthatnánk, mely időtől kezdve gyakorolta Rákóczi a kitüntetésnek ezt a módját, s ebből következtetést vonhatnánk le arra nézve, hogy melyik érem szolgált a kuruckorban hadikitüntetés gyanánt. Legalkalmasabb volt erre a célra az 1705. évi erdélyi érem: országgyűlési emlékéremnek nem használták fel, felirata pedig bátran lehetett volna katonai éremrend jelmondata is: TENDIT PER ARDVA VIRTVS.

5.

Végül bemutatjuk S. Thomassin párisi „sculptor régius“-nak egykorú rézkarcát. A rajz talapzatra helyezve Warounak egy állítólagos Rákóczi emlékérmét tünteti fel. A képről Rudnay a következőket írja:²¹ „Thomassin XIV. Lajos alatt sorozatosan készí-

tette el az akkori európai uralkodók képeit. A mi rézkarcunkon a körirat majdnem egyezik az első két Warou-érem köriratával, Rákóczi balránéző mellképe ellenben az ónodi emlékérem képére emlékeztet, bár a rézkarcon a csupaszon hagyott nyak, mellhez szorosan simuló páncél és a könnyedén átvett köpeny sokkal kevésbé merev, életrevalóbb benyomást tesz, mint az érmen.“

Nem kétséges, hogy a rajz a Rákóczi-emlékérmek felhasználásával készült. Az érmek a gyakori diplomáciai érintkezés következtében külföldre is kikerülhettek.

Esze Tamás.

²⁰ Kemény Lajos, Adalékok Kassa 1706-iki ostromához. Hadtörténelmi Közlemények. XV. (1914.) 139—140.

²¹ A kép dr. Zimmermann Lajos tulajdona. — I. m. 57.

Beata Virgo Tallensis...

Az éremgyűjtő munkaasztalán is születnek érdekes kalandok. Különösen, ha bűvárkodásunk közben illúziók hatalmába jutunk. Alábbi soraim tulajdonképpen műhelytitkot lepleznek le, de azért szívesen és őszintén mondom el üdítő élményeimet, hisz a fejleményekből okulás szűrhető le, a célbaérkezés pedig majdnem meglepő.

Kegyérmeim egy erősen megviselt ősdarabja sok gondot okozott, mert csak nyomokban meglévő körirata miatt, beosztása évekig sem sikerült. Egyik oldalán megszokottnak látszó Boldogasszony-kegykép, a jellegzetesen merev ruhákban, a másikon földön térdelő remete.

Ennek a hátlapi ábrázolásnak mindaddig nem tulajdonítottam fontosságot a meghatározás szempontjából, míg egy újabb szerzeményemen a remete tökéletes mását föl nem fedeztem. Ám az előlapon a czenstochovai fekete Szűzanyát látom. A helynév a pálosokat juttatta eszembe, kik Lengyelországban akadálytalanul folytathatták rendi életüket a magyar tartomány felosztása után is.

Tudnom kell azt is most már, hogy a remete eszmei összefüggésben van az érmet kibocsátó kegyhellyel, illetve annak gondozóival. Olvashatom is: S. PAVLVS P. E., vagyis: SANCTVS PAVLVS PRIMVS EREMITA. Tehát a pálosok védszentjét látom, kihez éltető madara éppen leszállani készül. (VI. tábla 1. sz.)

A két érem kétségtelenül közös eredetű. Mindkettő pálos kegyhelyről való. Stílusuk egyazon korra vallanak, mégpedig a XVIII. sz. elejére. Mindkettő öntési eljárással készült. Az ily zömök, olaszos jellegű érmekeket kis búcsújáróhelyek, drágaságuk miatt, nem engedhették meg maguknak. A kérdéses darab is híres helyről, úgy lehet, híres magyar pálos kolostorból származik.

E ponton úgy véltem, hogy a körirat olvasása nélkül nincs megoldás. Ezért nagy türelemmel, hosszadalmas mesterkedéssel igyekeztem a köriratot kifejtetni. Valamennyire sikerült is és némi rekonstruáló gyakorlattal le is olvashattam: B. VIRGO TALLEN. IN REG. HVNGARIAE. (VI. tábla 2. sz.) Segítségemre volt az analóg lengyel példány, melynek körirata párhuzamos, bár némi eltérést mutat, s így szól: B. V. CZESTOKOV IN REG. POL.

Az érem magyar volta tehát bizonyos, de mely búcsújáróhelyünket illeti a TALLENSIS nevezet? Ily alakjában Gohl nem ismerte, Kuncze pedig helynévmutatójában, a hasonló Ebenhöch-féle példány leírása után csak annyit mond, hogy „*Marienthal* ist ein anderer Gnadenort“.

Így most már két változaton is ismétlődik a TALL, következetesen THAL helyett. Feltehetem tehát, hogy magyar szóval állok szemben. Innen indult fantáziám kalandos útra. bár egynémely tárgyilagoss megállapítás helyesebb irányt mutatott volna. Csakis a XVIII. században és kivételesen jelentékeny búcsújáróhelyen lett volna szabad keresnem az eredetét.

Az egyenes útról való elbolyongás azonban elnézhető akkor, ha arról van szó, hogy esetleg szülőföldünknek szerezhetünk ily ritka magyar kegyérmet. Nem is értelmetlenül, mert szülőföldem tája valóban tele van monostorok, várak, templomok romjaival. A vidék híres kirándulóhelyére, Táladra kell gondolnom, melyről tudom, hogy a pauli-

Igaz, hogy nem mindig jellemzi ezeket a népi ízléshez igazodó tipográfiákat a hűségre törekvés, de ez a hibája a régi szakkönyveknek is. Jordanszky művében a toldalékkal együtt 73 búcsújáróhely kegyképeinek rézmetszetű mását találjuk, de maga a szerző sincs megelégedve a rézmetszők ügyességével és szebb képeket kívánna. Ezt tudva, a kegyképek leírásánál kellett volna többet nyújtania, hogy az olvasó hitelesebb adatokat találjon. Viszont azt is tekintetbe kell vennünk, hogy munkája nem egyházművészei, hanem hitbuzgalmi célt szolgált, vagy méginkább egyházpolitikait, s erre tökéletesen meg is felelt.

Máriatállal foglalkozó művek egyöntetűen kiemelik, hogy kegyszobra a legrégebb és a történelmi Magyarország határai között ennél híresebbet nem találunk. Am többet ennél aztán nem is igen mondanak. Olvasunk gazdagságáról és azokról a dús ajándékokról, melyeket hajdan kizárólag a szobor díszítésére juttattak. Így például 1660-ban Mária diadémjára négy font aranyat ajánlottak fel, 1688-ban pedig egy másik hatalmas ajándék lehetővé tette, hogy a szobrot vert aranyból készült, lángszerű sugarakkal vegyék körül, s a sugarakat kövekkel ékesítsék. Az ily mennyiségi adatok meg éppen alkalmasak képzeletünk fölcsigázására, hogy méretek és díszítés dolgában hamis fogalmakat alkossunk.

A kegyéremgyűjtőre nézve nem közömbös kérdés a kegykép mibenléte. A rendelkezésre álló segédművek rendszerint azt sem teszik világossá, hogy az éremkép szobrot, vagy képet ábrázol-e? Elgondolható, hogy a máriatáli kegyérmekek teljes tisztázása érdekében minden forrást felkutattam s minthogy ezek elégtelennek bizonyultak, a most már Szlovákiában fekvő kegyhely plebánosához fordultam részletes adatokért. Szíves előzenysége folytán elég pontos leírással szolgálhatok a nevezetes szoborról.

Ennek történetét és a kegyhely forrásához fűződő legendát Az Erem X. évfolyamában közöltem. Ezeket most nem ismétlem, hanem inkább lényeges külsőségeiről adok számot oly mértékben, mint az személyes vizsgálódás nélkül, leírásokból merítve lehetséges.

A hársfából faragott Mária-szobor balján a Kisded ül s jobbájában országalmát tart. Magassága 42 cm, talapzata külön 22.5 cm. A Kisded magában 15 cm magas. Az egész szobor súlya 3.05 kg.

A lorettói, vagy máriacelli kegyszobor mintájára ez is felöltöztetett szobor. A bő, merev ruhából csak a fejek látszanak ki és a gömböt tartó jobbkéz. A ruha díszes és nemes anyagból való, füzérekkel, gyöngyökkel díszített. A fejeken korona.

Mindez megszokott vonás. Ellenben a már említett félhold és tartozékai kivételes ismertetőjegye a máriatáli kegyszobornak. Ezt összefüggően egy darab fémből, domborítva állították elő, de nem csupán díszítés okából, hanem hogy megörökítsék rajta azt a nevezetes invokációt, mellyel Nagy Lajos illette a Boldogasszonyt, midőn a kegyszobrot sajátkezüleg vitte át a régi kápolnából az általa emeltetett új templom oltárára: O CLEMENS, O PIA, O DVLCIS VIRGO MARIA.

Az olvasás tehát a szalagokról indul fölfelé, melyeken a három díszítőjelző áll. A félholdon foglal helyet vízszintesen a VIRGO, majd a félhold szarvaiból kiemelkedőleg látható a MARIA — monogrammm megoldással. A szalagok és a félhold szavait az ötvös drágakőutánzatokkal rakta ki.

Ki tudná ellenőrizni, hogy az invokációt valóban Nagy Lajostól származónak tarthatjuk-e? A speieri szobor képével kapcsolatban is látjuk ugyanezt újabb érmeiken.

További jellegzetessége a máriatáli kegyszobornak, melyet az oltár fölött magasan helyeztek el, úgy, hogy alatta, de még szintén az oltár fölött, fából való kútkáva látható. Ez volna maradéka annak a kútnak, melyben valaha a szobrot találták. Egyes érmeiken ezt a kútkávát, nyilvánvalóan a jellegzetesség kihangsúlyozása céljából össze is vonták a talpazattal, úgy, mintha a szobor kútkáván állana. Egyúttal figyelmeztet is a csodáshírű szentkútra.

Nem tudom megmondani, hogy a szobor hajdani mesés gazdagságából mi maradt az utókorra? Máriatál igen sok vihart állott ki, többször kellett újjáépíteni. Nem lehetetlen, hogy a drágaságokhoz, a szobor kincseihez kellett nyúlni. A mai hamis ékkövek legálább erre mutatnak. Nagy veszedelmek idején a pálosok a nekik mindennél becsesebb szobrot Stomfán, a várban rejtették el. Egy hosszantartó veszedelmek időszakban pedig le

sem hozták a várból, hanem másolattal helyettesítették, amelyről csak három rendtárs tudott.

Nem céltalanul tettem említést erről a másolatról. Ugyanis a váciaknak is van a városon kívül kúttal kapcsolatos kegyhelyük, az ú. n. Hétkápolna. Jordánszky elmondja és képpel is bizonyítja: a váci szobor és annak díszítése teljesen megegyezik a tálival. Eredetéről nem sikerült adatokat szerezni, vagy csak zavarosakat. Az látszik bizonyosnak, hogy a Hétkápolna létrehozásában Wirth Ferenc kanonok buzgólkodott 1770 körül, ki, mint a kápolnához vezető út kiképzéséből is kövekeztethetjük, a tálihoz hasonló térbeli megoldásra törekedett — kicsinyben. Kérdés: nem ugyancsak ő szerezte-e meg a táli pálo-megoldásra törekedett — kicsinyben. Kérdés: nem ugyancsak ő szerezte-e meg a táli pálo-soktól a nekik már fölösleges másolatot? Még egy feltevésből kiindulva lehetne a váci kegykép származására világosságot deríteni. Kisbán i. művében megemlíti, hogy gróf Eszterházi Imrének is volt másolata a máriatáli kegyszoborról, melyet csodával határos felgyógyulása miatt is különös becsben tartott. Eszterházi pálos szerzetes volt, s mint hercegprímás is, 1725-től igen gyakori vendége volt a máriatáli rendháznak. Megajándékozhatták őt is a pálosok a másolattal, köteles hála fejében jótéteményeiért, melyekben főképpen ezt a házat kitüntető módon részesítette. Később az ő hagyatékából is kerülhetett valamimódon Vádra a szobor.

A kor- és helymeghatározás, majd az érem külső megjelenésének mérlegelése, mely egyúttal az éremképek jelentésének magyarázatához is vezetnek, csupán célszerűségi elemei a gyűjtő munkájának, de az elmét nem elégítik ki. Hogy az érem történelmi emlékké érjen kezünkben, vissza kell helyeznünk a korba és környezetbe, melyet túlélt, hogy parányi fényszórója legyen a multnak.

Most megfesti képzeletünk Máriátál kies tájképét a zárda ódon épületeivel, kanyargó útjaival. Be is népesíti komoly szerzetesekkel és a búcsúsok rajzó sokaságával.

A legrégibb máriatáli kegyérmekek korát stíluskritika alapján csak hozzávetőleg lehet megállapítani. A kor, melybe egyéb okoknál fogva helyezhetem, 1650 és 1730 közé esik. Hosszú idő, de az olasz mintára készült, öntött kegyérmekek műszaki előállításán a XVI. sz.-tól a XVIII. sz. végéig változtatás nem esett, így kormeghatározásra alkalmatlannok. Valamivel eredményesebb lesz kutatásunk, ha megvizsgáljuk, hogy mikor lendült fel a kegyhely élete annyira, hogy költséges igényei lehettek? Keressük továbbá azt is, hogy megjelenésüket hozzákötethetjük-e oly egyházi előkelőség személyéhez, kinek döntő szerepe lehetett akár műszeretből, akár a kegyhely hírének emelése céljából?

Nem állíthatjuk, hogy Máriátál földrajzi fekvése szerencsés lett volna. Nem eléggé rejtőzött a hegyek közé. Környékén hadiutak vezettek többfelé is, melyeken járt török is, de még többször a fölkelések és vallásháborúk seregei. Még a katolikus Rákóczi katonái sem kímélték.

Mióta a budai rendház elpusztult és a rend igazgatását Máriátálból intézték, az atyák, majd két évszázadon át, voltaképpen kilátástalan küzdelmet folytattak az elenyészás ellen. A helyreállítás munkája szinte sohasem szünetelt. Majdnem hihetetlen, hogy a szűkös követelményeknek mégis képes volt a konvent megfelelni, mint a rend kormányzata, az újoncképzés, a főiskola, a doktorráavatás ügyei, a kegyhely pasztorációs munkája. Mindenekfölött pedig ernyedetlen harc az igazi pálosi szellem fennmaradásáért, az itt lezajlott nagykáptalanokon és rendtartományi gyűléseken is. Volt idő, természetesen, midőn hatalmába ejtette a pangás, de az életképesség nem pusztult el.

A bizonytalanság, — magyar sors! — csak a trencsényi csata után kezdett engedni. A sokáig rejtegetett valódi kegyszobrot csak 1708-ban merték helyére visszaállítani. Az ez-ideőtájt kezdődő nyugalmas korszak, a barokkszellem hajtóerejének teljes érvényesülésével, volt Máriátál virágkora is, mely a rend eltörléséig törés nélkül ívelt fölfelé.

A multban ismételtén végbevitt, sokszor hiábavaló megújítási és nagymértékű helyreállítási munkálatok csak hatalmas pártfogók segítsége mellett voltak lehetségesek, de Máriátál a fénykorában nem nélkülözötte fejedelmi és más előkelő személyek kegyét és támogatását. Hatalmas fejlődéséhez a polgárság is hozzájárult úgy, hogy híre, külső fénye, de a ház és a kegyhely gazdagsága is soha nem remélt fokot ért el.

Máriátál mégis legtöbbet köszönhetett a század elején Keresztély Agost szász hercegnek, esztergomi bíbornok-érseknek, ki annyira szívén viselte a zárda és kegyhely sorsát, hogy méltán nevezték a pálosrend második megalapítójának. A pápa őt tette a rend protoktorává, de e hivatalos küldetés nélkül is szívvel-lélekkel kapcsolódott a pálosok szel-

lemi életébe. Valósággalszerzetesi életet élt, udvartartásával Máriátálba költözött s igen sokszor vette ki részét a rendtagok pasztorációs munkájából is. Legfőbb gondjának tartotta a monostor épületeinek, kertjeinek a jóízű kielégítő módon való rendbehozataát s erre a célra éveken keresztül nagy anyagi áldozatokat hozott. Múszertő hajjamainak jó alkalmat nyújtott Máriátál, mert mindig lehetett találni szép ürügyet a fény emelésére. Midőn a császár a regensburgi birodalmi gyűlés elnökévé küldte ki, ha csak tehette, visszatért kedves szerzetesei közé. Máriátán szerepiése az 1711. és 1725. évek közé esett. Ha lényének szubtilis voltára gondolunk, s látjuk, mily múszertő gonddal nyúlt az aprólékos dolgokhoz is, felvethetjük a kérdést, nem Keresztély Agost volt-e az, ki Máriátának az első kegyérmet rendelte, hogy ezzel is hozzájáruljon boldog életet biztosító otthonának ékesítéséhez? Nincs kizárva.

Keresztély Agost elhalálozása után a primási széket a nagyműveltségű Eszterházi Imre nyerte, ki azonban nemcsak a méltóságban követte kivételes lelkületű elődjét, hanem a pálosok iránt érzett vonzalom tekintetében is. A rendhez való lelki kapcsolata azonban eredendőnek nevezhető, hisz sokáig pálos-szerzetes volt s az 1702. és 1708. évek között, mint a rend generálisa, Máriátálból intézte a rend kormányzatát. Majd zágrábi püspök lett, de fiatalabb éveiben is sok időt töltött a horvátországi zárdákban. A század vége felé erősödött meg a horvát pálosok elszakadási törekvése, hogy külön horvát rendtartomány létesítésével függetlenítsék magukat. E mozgalomban elfoglalt álláspontja miatt horvát érzelmekkel vádolták, aminek volt is alapja.

Eszterházinak horvátországi szereplését is fel kellett említenem, hogy a lehetőségekre rámutassak. Ugyanis a Zágráb közelében fekvő híres kegyhelynek, Remetének, mely szintén a pálosok kezén volt, a máriátáliakkal egyidősnek látszó szép kegyérmei voltak, Szent István képével. (VI. tábla, 4. sz.)

Kérdés, volt-e a horvát barátokban annyi türelem és önmérséklet, hogy a horvát rendtartomány kiharcolása után ilyen szembetűnő magyar jelleget eltűrtek volna? A három ismert változatból arra következtethetünk, hogy hiheőleg évtizedekig készültek ilyen érmék. Ezt az időszakot jogosan tehetjük a szakadás előtti időre, vagyis 1700 előttre, mert ez évben tartották a horvátok főmonostorukban, Lepoglaván, az első tartományi választókáptalant.

A Gohl által a 65. sz. alatt leírt (N. K. XI. évf. 106. o.) példány előlapján, a szelvényen látható S. C. O. S. P. P. E. rövidítés feloldása Höfken közlése szerint: SACRA CAPELLA ORDINIS SANCTI PATRIS PAULI EREMITAE. A csodatevő Máriának Remetén külön kápolnát építettek, melybe azt, nagyszabású ünnepség mellett, 1654-ben helyezték el. Ez az időpont tehát az alsó határa a kornak, melybe érmeinket tehetjük, de az ünnepségek mindannyiszor megismétlődtek valahányszor a kápolnát megújították vagy megnagyobbították. Ily költséges építkezéseket kétízben is sajátjából fedezett Eszterházi. Egyszer zágrábi püspöksége, majd érseksége idején 1727-ben, midőn nagylelkű pártfogói mivoltán túl, egyházkormányzói méltóságából kifolyólag is hatásosan tartotta kezét a horvát pálosok ügyein.

Az előadott okokra támaszkodva, hihetőnek tartom, hogy Máriátál és Remete érmei egyidősek. Erre mutat a magyar ház elsőbbsége és a rendi fegyelem is. A máriátáli kegyérem korát csak okmányyszerű bizonyítékok mellett merném a XVII. század második felére tenni, mert a ház ekkor nem volt olyan helyzetben, hogy fényűzésszámba menő gondokkal bíbelődhetett volna.

Az érmék létrejöhettek Keresztély Agost protektorsága idején, de inkább Eszterházira kell gondolnunk, kinek rendőrfőnök korában, de érseksége idején is közvetlenebb kapcsolatai voltak a horvát tartományban s a vele rokonszenvező horvát pálosok szívesen követték irányítását. Tehát vagy 1702, vagy 1725 után jöttek létre a régi, nagyalakú pálos kegyérmeik. A ma rendelkezésre álló sovány adatok alapján ez látszik valószínűnek.

Nem tudok arról, hogy a remetei zárdát Szent Istvánról nevezték volna el. Ezért feltűnő az érmeken megjelenő magyar király. E tűnő jelenségnek okát így magyarázhatjuk: A magyar és lengyel kegyérmeiken Szent Pált, az egyetemes rend eszményképét ábrázolták, míg a horvát rendtartománynak, különválása után engesztelésül is, a magyar eredet és a magyar Koronához tartozás mellett kellett hitet tennie s ezt legvilágosabban a koronát felajánló jelenettel lehetett elérni.

Eszterházitól nem eshetett messze az apró s műtárgynak számító kisplasztika felkarolása. Elég szobrot, képet s egyéb ékességet juttatott kedvelt zárdáinak, templomainak. Máriátalon úgy Keresztély Ágost, mint ő lerótták tiszteletüket Szent Pál iránt, a szentet ábrázoló szoborművel.

Nem vehetjük biztosra, hogy a szóbanforgó testes, olaszos jellegű s egyben művészi kézre valló érme valóban a búcsúsoknak szánt tömegcikk lett volna. Készülhettek azok a szerzeteseknek, esetleg a zárdák kebelében létesült kongregációk részére is. Ritkaságuk mindenesetre ezt bizonyítja. A kegyhelyeken a barokkszellem forró hitéletet váltott ki és a vallásos fölbuzdulás óriási tömegeket mozgatott meg. Néha száz pap sem tudta volna elvégezni a kívánt funkciókat. Ezért, ha úzérkedéssel terjesztett tömegcikk lett volna, föltétlenül több hírmondó maradt volna Máriátál ragyogó korszakából.

Még azt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a Máriátál alakot helynévgyanánt azért használtam következetesen, mert a latin körirat ezt örököltette meg. A régi oklevelek sem használták német helyesírással a helynevet, hanem sokszor egyszerűen TÁL-nak írták. A Máriavölgy valóban szebben cseng, de újabbkeletű s talán helytelen magyarosításnak tartom.

Írásomban kevés a mag, tudom, de az első barázdát vontam gazdátlan, töretlen földeken.

Pótlás és kiigazítás Máriátál eddig ismertetett érmeihez.

1. A máriátáli Boldogasszony képe fénysugarak között. Alatta kiemelkedő mezőben, vízszintesen MARIATÁL. (Így.) Két mm vastag alumínium-lemez, téglalapalakú, felső sarkai legömbölyítve. Kiemelkedő vonalszegély. Egyoldalú, tüvel ellátott búcsújárójelvény, 31,5×23,5 mm. (VI. tábla 5. sz.)

2. *Előlap:* Baldachin alatt, melynek szárnyait egy-egy angyalka emeli, a máriátáli Boldogasszony. A szobor alatt kútkáva, mely mögött ívonalban szalag fut át. Az egész kegykép felhőkön. Fentt körül: GNADENMUTTER VON MARIA THAL.

Hátlap: Jobbfelől egytornyú templom, balról kápolna fás tájrészletben. Fent félkörben: WALLFAHRTSKIRCHE, az alsó szelvényen vízszintesen VON, félkörben: MARIA THAL. (VI. tábla 6. sz.)

Fülezett oválalakú érem, újezüstből.

3. *Előlap:* mint a 2. számúé, kisebb kivitelben, de fönt ívben magyarul: MARIATÁL. (Így.)

Hátlap: mint a 2. számúé, de alul a szelvényen MARIATÁL. (Így.) Kerek alumíniumérem fehér selyemcsokorral, 20 mm, füllel 24 mm.

4. A Tályánál leírt 83. sz. érem (Nemz. Múz.) hátlapján az égen látható jezsuitajelvényt az I. H. S.-et, utólag vésték a holló helyére. Nem tekinthetjük más fajnak s a 82-től csak méretben tér el. (VI. tábla 7. sz.)

5. Ugyanezen helyen, az utolsó két sorban, a Kuncze-ra való hivatkozással megemlített érem határozottan máriátáli. Leírása:

Előlap: Minden kétséget kizáróan a máriátáli kegyszobor, mely kútkáván áll.

Hátlap: A kinszenvedés eszközei. Középen kereszt, ágai között sugárkévék, törzsén Veronika kendője. Balról három kocka, kakas, ostor lándzsa. A kereszttől jobbra: létra, szögek, kalapács, fogó. Az előlapon gyöngyszegély, a hátlapon vonalszegély. Oválalakú sárgarézérem, füllel 27×19 mm. A XIX. sz. első feléből. (VI. tábla 8. sz.)

Értesülésem szerint van még számos oly érme a kegyhelynek, mely leírásra vár.

Szentgáli Károly.

Emlékéremverés Körmöcön 1749—1768 között.

A XVIII. sz.-ban az emlékéremkészítés terén az egyébként virágzó körmöci pénzverőben nagy hanyatlás mutatkozott. A XV—XVI. sz.-i gazdag virágzást lassú pangás követte. A század első felében még időnkint vertek ugyan egy-egy emlékérmét, de a század második feléből úgyszólván semmit sem tudunk kimutatni. Csak a XIX. sz. elején kezdődött újra az emlékéremkészítés Karl Henrik működése révén. Ennek a lassú sorvadásnak a magyarázata igen egyszerű. A bécsi főpénzverő újjászervezése és a vésnökakadémia felállítása következtében ugyanis teljesen Bécs lett az emlékéremkészítés központja és különben is a barokk éremművészet udvari jellegű szükséglet lett „histoire metallique” formájában. Azt a néhány emlékérmét, mely ennek ellenére is Körmöcbányán került kiverésre, ismertük ugyan eddig is, de a róluk való ismereteink csak az érmeokről magukról leolvasható adatokon alapultak. Az Orsz. Magy. Történeti Múzeum Eremtárában őrzött kéziratok között akadtunk rá egy köteg iratmásolatra, melyeket néhai Plank Sándor készített a múlt század végén a körmöci és selmeci levéltárakban. A másolatok borítólapján néhai Gohl Ödön írásával az a feljegyzés olvasható, hogy ezeket az iratmásolatokat Plank Sándor a Numizmatikai Közlönyben való közlés és feldolgozás céljára engedte át az Eremtárnak. Igen értékes adatokat tartalmaznak e feljegyzések a XVIII. sz.-i körmöci pénzverésre nézve és ebből néhány részletet még maga Plank Sándor közölt a Num. Közl. régebbi évfolyamaiban (1917 és 1918). A következőkben kijegyeztük az ő másolataiból az emlékéremverésre vonatkozó adatokat és ezeket összevetettük az ismert éremanyaggal és egyéb forrásadatokkal. Ily módon sikerült teljes képet kapnunk annak az időnek a körmöci emlékérem-termeléséről (1749—68), mely időt a Plank másolatai fellelnek. Rendkívül tanulságos anyag ez, mert nemcsak a bizonyosan Körmöcön vert emlékérmek sora állapítható meg ily módon, hanem az egyes kiverő érmek célja és rendeltetése is, végül pedig fény derül a jelzetlen érmek mestereire is, ami az emlékérmekkel foglalkozó kutatás egyik legfőbb feladata. Csupán az érmek által nyújtott eddigi ismeretek szilárd alapot nyernek e feljegyzések révén és a körmöci emlékéremkészítés — legalább is e rövid időközből — teljesen felderítve áll előttünk.

Emlékéremverésre 1749-ből vannak az első feljegyzések. Ezévből az éremverési kimutatásból kivonatolva közli Plank, hogy Fuchs vésnök 54 drb. emlékérem kiveretésért (107 lat súlyban) fizet minden lat után 6 kr. pénzítési illetéket, összesen 10 frt. 42 kr.-t. Ugyanő 512 drb., összesen 64 lat súlyban készült ezüst „Anwurf Pfennige (welche bei Aussetzung der Granitz oder Marksteine sind verwendet worden)” veretéséért fizet minden lat után 6 kr. pénzverési illetéket, összesen 6 frt. 24 kr.-t. 1750-ben az éremverési kimutatásban szerepelnek a gróf Pálffy János udvari kamarai tanácsos részére készült Szentgyörgyérmekek összesen 43 drb. 43 arany súlyban. Verődíj darabonként 6 kr. Ugyanekkor veretett Wurstbauer vésnök 28 drb. ezüstérmét összesen 70 lat, majd 57 drb. ezüstérmét 142½ lat súlyban. Ezeket az általánosságban mozgó és önmagukban nem sokat mondó nyers adatokat a következő egykorú iratok, illetve iratrészletek magyarázzák meg világosabban:

1750. II. 15—17. (a selmeci főbányagrófi hivataltól)... und lassen uns á conto der hiesigen Hauptkasse von denen Fuchsischen Schauthalern mit dem Portrait Ihro Maj. der Kaiserin und dem cornu copiae 3 Stk und wiederum andere 3 Stk Schauthaler mit dem Bergmandl verfertigen und senden alle 6 Stück sauber geprägt demnächstens herab.

1751. II. 17. (Jelentés Körmöcről)... Euer Gnaden wird es ehedessen in voraus bekanntsein, dass Herr Obereisenschneider Fuchs, den 15ten dieses das Zeitliche gesegnet habe. Nachdem aber dieses Amt so important, dass man sich mit denen dermaligen 2 Münzeisenschneidern bei dieser so pressanten Ausmünzung fort zu kommen, nicht getraue, von dahero haben auf eine weitere Verkehrung damit in kein weiteren Stocken verfallen mögen, die gehorsamste Anzeige beibringen wollen.

A leglényegesebb adat a közölt részben, hogy Fuchs Jeromos körmöci vésnök 1751 febr. 15-én halt meg.

1751. VI. 9. (a selmeci főpénztártól) die 13 Stk 3 fache Dukaten habe Sr. Gnaden Herrn Obristkammergrafen eingehändigt... habe auf dessen Befehl zu erinnern, dass annoch 30 Stk 3 fache, 30 Stk 2 fache und so viel einfache Denkmünzen Gold verfertigt werden müssen, welche solcher gestalten zu beschleunigen verordnet worden, damit selbe am Sonntag um 7 Uhr früh durch einen expressen Silberreiter hier eintreffen können und müssen.

1751. VI. 9. (Átirat a selmeci főpénztárhoz.) Hiemit folgen von denen grösseren Stücken 13 Stk à 3 Dukaten schwere goldene Medaillen.

1751. VI. 16. (Átirat a selmeci főpénztárhoz.) Habe dieser Konsignation die bei meiner Münzmeisters Anwesenheit in Schemnitz Sr. Excellenz unserem Herrn Präsidenten auf dem Windschacht selbst behändigte 3 fache Gold-Schaumünz mit betragenden 12 fl 54 kr inserirt.

1751. VI. 30. (Jelentés.) Haben auch zufolge E. Ex. gnäd. Befehl daselbstigen Herrn Kassabeamten 6 Stk 3 fache, 6 Stk 2 fache und 6 Stk 1 fache goldene, dann 5 Stk von grösseren, 3 Stk von mittleren und 2 Stk von kleinsten silbernen Denkmünzen gehorsamst eingeschickt, wofür lediglich denen Goldmünzern die diesfällige Arbeit 8 fl angerechnet worden.

1751. VII. 1. (Selmeci főpénztártól.) Die Spezifikation zu rechtens, wir wissen aber nicht, warum uns der silberne Denkmünzen erhalten verpetschirter zu angerechnet worden ist... weil selbe bloss für Betrag für vorgedachte Münzen nicht auch angerechnet worden ist... weil selbe bloss für diejenigen Offizianten, welche dato nichts empfangen, gewidmet sein sollen. Den 11te Juni sind uns 18 Stk 3 fache und 20 Stk einfache Dukaten, dann 12 Stk silberne derlei Denkmünzen mit ausmachenden 217 fl 54 kr welche einem wohlöbl. Oberkammergrafenamt übergeben worden sein sollen, angerechnet worden, nachdem aber selbes hievon nichts wissen will, also ersuchen wir dienstschuldigt uns nähere Information zu erteilen.

1751. (Főbányagrófi hivataltól.) Note abverlangter Medaillen. 2 Stk Goldene Schausstück 1ter grösser Sorte, mittlerer Sorte 2 Stk, kleinster Sorte 2 Stk. Silberne Stück ersterer Sorte 6 Stk, anderster Sorte 8, kleinster Sorte 10 Stk. NB. Vorspezifizirte goldene und silberne Münzen von der Reisenankunft sind mit erster Gelegenheit sammt diesen Zettl und der Notifikation des Preises hieher zu schicken und der hiesigen Kassa, welche sich an der Parthei die sothane Schaumünzen bestellet, regressiren wird, bei nächster Rimesse anrechnen und dieses auf Befehl Sr. Gnaden Herrn Oberkammergrafen Adami.

1751. VII. 13. (Válasz erre.) Mittels gegenwärtiger Fuhr belieben die anverlangten Medaillen, so in 2 Stk grossen, 2 Stk mittleren und in 2 Stk kleinen goldenen, dann in 2 Stk grossen, 8 Stk mittleren und 10 Stk kleinen silbernen bestehen, zu empfangen; hiefür den Preis anbelangend, wird schuldigt berichtet, dass ein Dukaten schwer derlei goldene Medaillen à 4 fl 18 kr, eine grosse silberne à 53 kr eine mittlere silberne 26 kr und eine kleine silberne um 13 kr an fremde Partheien und der Schlagsatz hievon in Rechnung gebracht wird.

1751. VII. 23. (Főbányagrófi hivataltól)... wollen anfügen, dass Herr Unterkammergraf und Mitverwalter auf sein Konto 3 Stk 3 fache Dukaten von Ihro Maj. Kaisers Ankunfts-Denkmünzen verlange...

1751. VII. 23. (Selmeci főpénztártól.) Dass den Betrag für die letzter Hand eingeschickten Gold und Silbermünzen nicht angerechnet haben, ist eben darum geschehen, weil der Meinung waren, dieses Gut werde (weil es direkte zum Hofverbr. anverlangt worden) durch den Scheidgaden selbst in natura laufen; wir haben also den diesfälligen Betrag der entfolgenden Konsignation mit 377 fl 4 kr statt Baargeld angeschrieben, aber in vorberührten Konsignation die dermalen mitfolgenden Schaumünzen und für die Goldschmiede abschicken-den 4 mk Scheidsilber per betragenden 232 fl inserirt... Die untern 11te Juni einer löbl. Hauptkassa angerechneten 18 Stk 3 fache und 20 Stk einfache Dukaten nebst 12 Stk silberne derlei Denkmünzen habe ich Münzmeister selbst Sr. Gnaden Herrn Oberkammergrafen in Hochderoselben allhiersein auf gnädiges Verlangen eingehändigt, wassentwegen sich also bei Hochderoselben zu erkundigen beliebig sein wird.

1751. X. 14. (Selmeci főpénztárhoz elküldtek): 6 Stk 3 fache, 6 Stk 2 fache und 6 Stk einfache, mithin 36 Stk Dukaten à 4 fl 18 kr = 154 fl 48 kr, 9 Stk grössere Silbermünzen, worunter 1 Stk inbegriffen ist, welche untern 1te Sept. versendet worden, item 4 Stk von mittlerer und 4 Stk von kleinerer Sorte, zusammen also 17 Stk à 28 kr = 476 kr.

Elszámolás. (Raittungsbuch 198. 1.) Schlagsatz für gemachte silberne Medaillen pr 47 Loth schwer à 6 kr = 4 fl 42 kr dann für goldene detto 19 fl 1½ kr.

A közölt adatok (éremrendelések, azok leszállítása és elszámolások) végeredményben három emlékéremre vonatkoznak, melyek az uralkodópárnak a bányavárosokban tett látogatása emlékére készültek. Maguk az érmek három nagyságban ismeretesekek és ennek megfelelőleg három különböző hátlappal rendelkeznek. Az érmek képét közli a Széchenyi-katalógus (63. tábla 29., 30. és 31. ábra). A 29. és 30. sz. érmeknek azonban

változata is ismeretes. Ezeken a változatokon a császár haján és a hátlati éremképen észlelhetők apró eltérések. Bizonyosan a verőtöveknek valamilyen okból történt átvésésével magyarázható ez a körülmény. Tehát a háromfajta emlékérem így összesen öt változatban fordul elő, valamennyi az Éremtár gyűjteményében is. Az érmek verőtövei is fennmaradtak, melyeket a bécsi pénzverő említett katalógusa (Stempelsammlung) a II. kötetben 837., 838. és 839. sz. alatt ír le. A fenti források alapján kétségtelen, hogy ezeket az emlékérmeket Kőrmöcön verték, de nem derül ki, hogy ki készítette azokat. Errenézve az emlékérmeket követve érhetünk el eredményt. Mindenekelőtt a legnagyobb érem hátlati mezejében D jelzés foglal helyet, amiből nyomban Matthäus Donner bécsi éremművész személyére következtethetünk. Az említett Stempelsammlung IV. kötetében közölt regestákból (1227. l.) kitűnik, hogy valóban Donner volt a mester, mert ő 1752 febr. 20-án a verőtövek elkészítéséért 24 dukát honoráriumot kapott. Ugyanitt azonban a Josef Anton Toda bécsi fővénészre vonatkozó regesták között szintén 1752 febr. 20-i keltezéssel csaknem szó szerint egyező szöveget találunk (1349. l.), mely szerint ő hasonló érmek verőtöveinek készítéséért 12 dukát honoráriumot kapott. Tehát az érmek verőtöveit Donner és Toda készítették. A jelzett legnagyobb típusú érmet bizonyosan Donner véste és ez művészi értékben is felette áll a két kis jeton-szerű veretnek. Toda szerepe csak ez utóbbiaknál lehet figyelembe.

1752-ben az éremverési kimutatás szerint febr. 23-án 12 drb. aranyérem veretése után befolyt veretési díj 7 fl. 12 kr. Továbbá említve van 15-féle régi pénz és 4 érem utánverete az udvar részére. A kivert érmekről az alább következő feljegyzések nyújtanak felvilágosítást.

1752. II. 17. (Selmeci főpénztártól.) Ersuchen an goldenen Denkmünzen von jeder Sorte 12 Stk mit nächsten verfertigten und anher erfolgen lassen.

A fenti feljegyzés még mindig az 1751-i iratokkal kapcsolatban ismertetett bányavárosi látogatásra készült érmekre vonatkozik és úgy látszik, ez az utolsó tétel rendelés belőlük. Meg van még jegyezve: „Elküldetett febr. 23-án.”

1752. III. 17. (Másolat a Hofkollegiumtól.) Es haben Ihre Maj. der Kaiser die in nebenliegender Spezifikation enthaltenen Medaillen und Münzen (wovon die sämtlichen Goldstücke mit der bereits gestern nach Kremnitz revertirten Silberfuhr denen dortigen Münzbeamten von dem hiesigen Hauptmünzamt zugesendet worden) theils von Silber, theils von Gold schleunig verfertigen zu lassen anverlangt. Welch allerhöchsten Verlangen gemäss also der Herr Baron und der Herr Unterkammergraf wie auch die Herren gedachten Münzbeamten zu Kremnitz die schuldigst und schleunigste Vollzuleistung zu verordnen haben; mit dem Beisatz, dass über die in oberwähnter Spezifikation enthaltenen Zahl Medaillen und Münzen extra 15 Stk in Silber von der gedacht ebenschuldigen Abdrücken besonders bei-liegenden Medaille des Jonathas und David in der Rückseiten eines Bergmannes, dann annoch andere 12 Stk von der Medaille mit 3 Larven oder Masques verfertigt, jedoch über den Betrag des Silbers und Gold sammt denen aufgehenden Schlichtenlöhnen oder Extraauslagen für Ihre Maj. den Kaiser und über die darüber zu verfertigen kommenden vorgemeldete resp. 15 und 12 Medaillen eine besondere Rechnung verfasst und endlich eins mit dem anderen zu Händen berührt K. K. Hauptmünzamt anhero gesendet werden sollen. Specification deren Ihre Maj. dem Kaiser anverlangenden Medaillen wovon die Stücke bei dem Münzamt zu Kremnitz befindlich u. z. aus denen kommunizirten Abdrücken nachfolgende Numeros (felsorolva a számok valamilyen leltár szerint).

Nebst dem die Medaille Maria Theresia, Revers Justitia etc. in Gold und Silber (3 Stk Silber), den Thaler von Kaiser Joseph in Gold und Silber. Das Stück, wo sich 3 Masques darauf befinden in Silber (4 Stk). Das Stück wo darauf die Inskription is Carolus Franciscus Archidux Caesaris 1a Octobris; Revers Vivat Deo sibi nobisque etc. in Gold und Silber (3 Stk Silber). Vorstehende Medaillen sollen, und zwar die goldenen von Dukatengold und die silbernen von wenigsten 15 Loth 3 quintel haltend Feinsilber; der Thaler von Kaiser Joseph aber von 14 löthigen Silber auf den vorhinigen Schrotl verfertigen werden.

1752. III. 26. (Jelentés erre a főpénztárhoz)... resp. deren Gold und Silber-medailien... stehen an ob solche bis zur nächsten Geldfuhr ex toto hergestellt werden können, allermassen für das erste die alten Stöcke polieret, die Münz aber selbst nicht geprägt, sondern nach alter Art geklatschet und respektive mit einem Hammer ausgeschlagen werden muss, welches in Wahrheit viel Zeit und Mühe erfordert.

1752. V. 5. (Jelentés.) Euer Gnaden sollen vermittle gegenwärtigen Expressen berichten, dass die für Ihre Maj. dem Kaiser anverlangten Gold und Silber Medaillen nunmehr gänzlich verfertigt worden, welche auch Gelegenheit der bevorstehenden Rimesse gehorsamst einzusenden nicht ermangeln, da aber mit Verfertigung derlei für Seiner Exc. Herrn Vicepräsidenten gehörigen Medaillen kontinuiert wurde, so ist bei dem Feinprägen eben heute der mit 3 Masken signirte Stock, so zwar ohnedies mangelhaft und der Frau Fuchsin zugehörig war, dergestalt zugrunde gegangen, dass nunmehr kein einziges Stück hierauf

geprägt werden kann, und zumal von dieser Sorte kein Hauptpater vorfindlich ist, — die-
weilen Herr Donner einen derlei Hauptpater neuerdings zu verfertigen nicht eher verhoffet —
so können auch Seine Exc. mit dieser Medaille schwerlich vor 3 Wochen bedienen.

1752. V. 11. (A bécsi főpénzverő hivatalhoz.) Vermittels Gegenwärtigen sollen hiemit
zur vorläufigen Nachricht gehorsamst einberichten, dass gestern idest den 10te hujus die
gewöhnliche Wiener Rimesse... nebst denen für Ihro Maj. dem Kaiser und Seiner Exc.
Herrn Vicepräsidenten hierorts verfertigten Gold und Silbermedaillen, sammt den Trägerl
mit zinnernen Abdrücken abgegangen sei, und wir finden nur dieses gehorsamst beizurücken
dass für Sr. Exc. Vicepräsidenten von der Medaillen mit 3 Larven oder Masques anstatt gtg.
anverlangten 12 Stück nur 8 Stück und diess schadhafthaben versenden können, allermassen
der Stock in wirklichen Prägen zugrunde gegangen, und da Herr Donner nunmehr einen
derlei neuen Hauptpater zu verfertigen in Begriff ist, so ermangeln nicht Sr. Exc. allenfalls
Hochdieselbe ein Belieben tragegen anstatt diesen schadhafthaben mit anderen neuen zu bedienen.
1752. VI. 28. (Selmeci főpénztárhoz.) Vergleichen haben vorherührter Konsignation
den Betrag pro 8 Stk Schaugulden 204 fl 48 kr und für mitfolgende andere Medaillen laut
Berechnung 708 fl 18 kr zu geschrieben etc.

Jegyzék: pro 2 Stk grosse, 4 Stk mittlere und 2 Stk kleine Schaupfenning = 8 Stk
à 25 fl 36 kr = 204 fl 48 kr. Item für verschiedene Medaillen laut anverwahrter Rechnung
708 fl 18 kr.

Az iratok lényege az, hogy a Hofkollegium régi verőtövekről utánveretek készí-
tését kéri a körmöci pénzverőtől és pedig úgy pénzekről, mint emlékérmekről egyaránt.
A pénzekről készült utánveretek nincsenek pontosabban meghatározva, csak valamilyen
régí jegyzék számai szerint felsorolva. Csupán I. Józsefnek egy tallérjáról van külön
említés téve, valószínűleg az 1709. évi tallérről, tekintve, hogy a róla készült aranyveret
ma is megvan Bécsben, a verőtövei pedig a bécsi főpénzverő gyűjteményében foglalnak
helyet (Stempelsammlung I. 490.) Ezenkívül négy fajta emlékérem utánveretéséről van
szó. 1. A már ismertetett Mária Terézia-érem, Fuchs-műve (Huszár-Procopius 196—197),
2. A szintén tárgyalt Fuchs-féle barátságérem bányász képével (Huszár-Procopius 198),
3. Ezüstérem 3 álarc jelzéssel, 4. Károly főhercegre vonatkozó érem. Ez utóbbi azonos
Roth Hermann Keresztély ismert művével (Huszár-Procopius 153), melynek verőtövei ma
Bécsben vannak (Stempelsammlung II, 1769.). A négy emlékérem közül tehát három
ismeretes, annál kevésbbé viszont a negyedik, melynél az iratok mindig a rajta látható
három álarcot említik megjelölésképen. Ebből az éremből eredetileg 12 drb. utánveretet
rendeltek, de a pénzverő máj. 5-én azt jelentette, hogy az érem verőtöve, mely Fuchsné
tulajdona volt, verés közben teljesen tönkrement és majd ha Donner vésnök új apatövet
készít, csak akkor tudják a rendelt darabokat elkészíteni. A máj. 11-i iratból, mellyel az
elkészült utánvereteket Bécsbe küldték, kiderül, hogy ebből az éremből a régi verőtövel
csak 8 darabot sikerült kivenni és ezek is hibásak, úgyhogy amint majd Donner az új apa-
tövel elkészül, a hiányt pótolni fogják. Kérdés most már, mi lehet ez az „álarcos“ érem.
Annyi támpontunk még van, hogy az érem verőtöve Fuchsné tulajdona volt. Fuchsnétől
— aki Fuchs Jeromos körmöci vésnök özvegye volt — a birtokában volt verőtöveket 1754-
ben a pénzverő megvásárolta és ismeretes a megvett verőtövek jegyzéke is (Stempelsamm-
lung IV. 1168. l.). E jegyzékben több közismert és könnyen azonosítható érem verőtöveinek
felsorolása közben a 8. sz. alatt a következő feljegyzés olvasható: „2 Stöckh mit dem Sinn-
bild der Eintracht, deren nur einer brauchbar.“ Amidőn 1763-ban a régi körmöci verő-
tövekről inventarium készült, ebben is említve van ez a tétel: „2 Stöckl von d. Eintracht
dar von einer unbrauchbar ist“ (közli Katz, Num. Časopis Českoslov. 1929. 180. l.). Itt
tehát valamilyen barátságéremről lehet szó Tényleg ismeretes is egy körmöci veretű
barátságérem (Huszár-Procopius 180), melynél az előlapon lombos fa alatt Dávid és
Jonathán neveit magánviselő két ovális alatt három kis álarc látható. Úgy látszik tehát,
hogy ez a rejtélyes 3 álarccal jelzett érem. Az idézett inventárium ellenére sem találha-
tók azonban ennek az éremnek a verőtövei a bécsi gyűjteményben, úgy látszik, időközben
elkallódtak. Bár a verőtő Fuchsné tulajdona volt, az érem mégsem a Fuchs Jeromos műve.
Ellene szól ennek a feltevésnek az érem stílusa is, mely más mester kezére vall, főként
azonban a mesterjelzés, mely az érem hátlapján levő és nyílveoszóket magában foglaló
tok végén jelentkezik R betű formájában. Az érem a Roth-család valamelyik tagjának,
minden valószínűség szerint id. Roth Jeremiásnak a műve. Id. Roth Jeremiás 1751 jan.
9-én hunyt el, ezután kerülhetett a verőtő előbb talán Fuchs vésnök, majd az ő 1751
febr. 15-i halála után özvegye tulajdonába. Mint az iratok említik, ezzel a verőtövel

csupán 8 drb. utánveretet sikerült készíteni, mert ekkor teljesen tönkrement és Donner vésnök ígérte, hogy új apatóvet készít. Ez a Donner vésnök azonban nem azonos a fentebb már szerepelt Mathäus Donnerrel, a bécsi vésnökakadémia igazgatójával, hanem Donner Antal Sebestyént jelenti, aki az elhunyt Fuchs vésnök helyére jött Körmöcre 1751 febr. 24-i kinevezéssel Hallból, mint „erster Eisenschneider“ (Stempelsammlung IV. 1228. l.). Arranézve nincs részletesebb adat, hogy Donner Antal Sebestyén milyen új érmekeket vésett, de valószínűnek látszik, hogy ezt azon előbb ismertetett R-jegyű barátságérem mintájára készült és több változatban ismert barátságérmek között lehet és kell keresni — feltéve, hogy egyáltalán elkészült — melyeket Katz (Freundschaftsmedaillen und verwandte Denkmale 1938) műve VII—VIII. tábláján 27—30. sz. alatt közöl. Ezek teljesen körmöci jellegűek, de mind jelzésnélküliek és az R-jegyű barátságéremmel való szoros egyezés következtében eddig valamennyit id. Roth Jeremiás művének tekintettük.

1754-ben az éremverési kimutatás szerint aug. 7-én elküldtek 12 drb. aranyérmet, 3 márka súlyú ezüstérmet és 48 drb. $\frac{1}{4}$ aranyat. Okt. 16-án elküldtek ezüstérmet 174 fl 18 kr. értékben, okt. 23-án arany- és ezüstérmet 208 fl. 12 kr. értékben, végül dec. 11-én 6 drb. kettős Györgytallért és 2 drb. egyszerű emlékfíllért. Ebben az évben tehát jelentős emlékéremverés volt, az iratokban is nyomát találjuk ennek.

1754. II. 20. ... der allhieige 3te Münzesenschnider Jeremias Roth nach einer kurz ausgestandenen Krankheit den 17te dieses mit Tod abgegangen.

Ez a vésnök ifj. Roth Jeremiással azonos, az 1751 febr. 15-én elhunyt id. Roth Jeremiás fiával, akit 1718 óta emlegetnek az egykorú források Körmöcön (Stempelsammlung IV. 1324. l.).

1754. VIII. 7. (Jelentés) ... worunter zugleich die anverlangten 12 Stk goldene Denkmünzen, dann jene pro 12 Stk Dukaten übermachende $\frac{1}{4}$ Dukaten einbegriffen sind. Die pro und resp. 2 Mark anverlangten silbernen Denkmünzen, dieweilen solche dermalen wegen Kürze der Zeit verfertigen zu lassen nicht möglich war, ermangeln nicht demnächstens einzusenden (elküldték aug. 11-én).

1754. XII. 11. (Jelentés) ... worunter auch jene für Euer hochfreiherrliche Gnaden durch Herrn Einnehmer Payerbekh bestellten 6 Stk doppelte Georgsdukaten, dann 2 Stk einfache Denkpfenning (einfachen goldenen Schaufpenning).

Megrendeltek és leszállítottak tehát aranyérmeket, köztük $\frac{1}{4}$ dukát súlyukat is. Említve vannak továbbá Györgyaranyak és egyszerű aranyérmek is (Schaupfening). Az éremverési kimutatásban fentebb kettős Györgytallér volt említve, de az iratokból világosan kiderül, hogy ez csak elírás lehet, mert a valóságban kettős dukátokról van szó. Tehát a Györgyérmek verése állandóan kimutatható. A többi éremre nézve nincs semmi közelebbi meghatározás, valószínű azonban, hogy a $\frac{1}{4}$ dukát a legkisebb formájú körmöci barátságérem, id. Roth Jeremiás műve (Huszár-Pröcopius 182B.).

1756. VII. 14. (Átirat a selmeci főpénztárhoz.) Die anverlangte 12 Stk Freundschafts und St. Georgi Thaler von jeder Sort, wie auch so viel Josephinische Thaler ermangeln nicht bei nächster Gelegenheit nach zu senden, wir stehen aber an, ob Euer Wohledelgeboren mit vorbesagt Josephinischen Thalern werden bedienen können, gestalten das Taschenwerk, worauf solche ehemals geprägt werden, auf wohllöbl. Oberkammergrafenamts Befehl, Herr Verwalter Zipser extradiret worden, man wird aber gleichwohl sehen, ob es nicht thunlich solche auch auf einen anderen alten Taschenwerk abprägen zu können.

1756. VII. 21. Mit denen Josephinischen Thalern aber können zu dato nicht bedienen, dieweilen solche nicht allerdings gestaltet ausfallen wollen.

1756. VII. 28. (Átirat a selmeci főpénztárhoz.) Mit den anverlangten Josephinischen Thalern hätten E. V. G. gerne bedienen, allein sind solche so schlecht und in dem Gewicht ungleich ausgefallen, dass man sie auszutheilen sich nicht getrauen könnte. Wenn aber unsere hochgeehrten Herren dasjenige Taschenwerk, welches vor einigen Jahren Herr Verwalter Zipser extradirt worden, und eben das Josephinische Prägwerk war, hinwiederum hiesigen Amt zukommen zu machen beliebten, so würden ausser allen Zweifel im Stande sein, mit derlei Münzen bedienen zu können.

Megint barátságérmekről, Györgytallérról és a József-féle tallérról tesznek említést az iratok. A József-tallért azonban a hozzávaló verőgép (Taschenwerk) hiányában nem tudják utánaverni. A többi érem is bizonyosan régi verőtövekkel készült utánveret volt.

1760-ban az éremverési kimutatás szerint készült 5 drb. tízszeres arany és 630 $\frac{1}{2}$ lat súlyban ezüstérmek.

1761-ben az éremverési kimutatás szerint készült 1 drb. 24-szeres dukát, 1 drb. 20-szoros dukát, 1 drb. 8-szoros dukát, 25 drb. negyedarany és 144 lat súlyú ezüstérem. 1762-ben az éremverési kimutatás szerint vertek 29 dukát súlyban aranyérmet (verési díj dukátonként 3 kr.) és 234 lat súlyban ezüstérmet (verési díj minden lat után 3 kr.).

1763-ban az éremverési kimutatás szerint vertek 72 dukát súlyban aranyérmet (verési díj dukátonként 3 kr.) és 410 lat súlyban ezüstérmet. A kimutatások szerint tehát 1760—63. években is volt Körmöcön emlékéremverés, minthogy azonban a birtokunkban levő iratmásolatok ezekről semmi részletesebb feljegyzést nem tartalmaznak, nem tudjuk, hogy milyen érmekekről van szó. Legnagyobb valószínűség szerint csupán utánveretek lesznek ezek és ebben az esetben főként a Györgyérmet és a barátságérmet jöhetnek figyelembe.

Jelentősebb ezzel szemben az 1764-i emlékéremtermelés, mikor is különböző súlyú arany- és ezüstérmetek kerültek kiverésre az éremverési kimutatás szerint. Így aranyérem 15 dukát súlyban 29 drb., 5 dukát súlyban 40 drb., 1 dukát súlyban 1988 drb., ezüstérem 2 lat súlyban 12 drb., 1 lat súlyban 183 drb., 2 denár súlyban 7533 drb. Az aranyérmet finomsága 23 karát 8 gren, az ezüstérmetek közül a 2 és 1 lat súlyúaké 15 lat, a 2 denár súlyúaké 11 lat 3 quintel 2 denár. Összesen tehát kivertek 9785 drb. emlékérmét 15.757 fl. 48 kr. értékben. Sajnos az iratok eredeti szövegének ezekre vonatkozó másolata nincs meg, hanem a szöveget Plank csak kivonatolva jegyezte ki. A kivonatolt jegyzék szerint:

König Miksa vésnöknek a II. József idejébe alkalmából készített címeresbot (Grenadier-Schildt-Stock) készítéséért 8 fl 24 kr, továbbá az emlékpénzek (Denkmünzen) verőtoveinek elkészítéséért szintén 8 fl 24 kr jutalomdíj (Discretion) adatott. Az arany és ezüst emlékérmek (Medaillen) verőtoveit a bécsi pénzverőben készítették, úgyszintén ott lett az érmetek egy része is verve, m. p. 70 drb 5-szörös súlyú aranyérem és 772 drb 11 latos ezüstérem, összesen lett tehát verve Körmöcön: 29 drb 15 dukát súlyú, 40 drb 5 dukát súlyú, 1988 drb 1 dukát súlyú aranyérem, 12 drb 2 lat súlyú, 183 drb 1 lat súlyú és 7533 drb 2 denár súlyú ezüstérem. Bécsben: 70 drb 5 dukát súlyú aranyérem és 772 drb 1 lat súlyú ezüstérem. Ezek egy részét kiosztották az udvar és kíséretének, másik részét a 3 bányavárosnak, harmadik kis részét pedig eladták.

Ezek az érmetek II. József császár és Lipót főherceg azon látogatása emlékére készültek, melyet ők a magyar bányavárosokban tettek 1764-ben. Kétfajta érem ismeretes, egy nagyobb (36 mm) emlékérem és egy kisebb (21.5 mm) jeton. Az előlapi éremkép mindkettőn azonos, a két előkelő látogató mellképe szemben. A hátlapok viszont különbözők. Az emlékérmén a gyalogos kíséret között lovagló két vendég látható, míg a jeton hátlapján csupán felirat (az érmetek leírva Huszár-Procopius 204. és 205. sz.). Az érmetek verőtoveit jelenleg a bécsi pénzverő őrzi (Stempelsammlung II. 889. és 890. sz.). Az írásos feljegyzések különböző súlyú veretekről beszélnek, az Éremtár gyűjteményében azonban úgy a nagyobb, mint a kisebb éremnek csak egyféle súlyváltozata fordul elő, akár aranyban, akár ezüstben. Viszont az emlékéremről ismeretes bronzveret is, amiről a feljegyzések nem tesznek említést. Az emlékérem és jeton közül kétségtelenül az előbbi a művészibb darab, melyen a mellképek is plasztikusabb formákat mutatnak. Ezek az emlékérmek AW jelzést viselnek, tehát Anton Widemann bécsi fővénész és éremművész művei. A kis jeton, melynek sokkal laposabban vésett előlapi éremképe a nagyobb emlékérmén levő éremkép egyszerű utánzata, jelzés nélküli, de a fent közölt adat alapján (mely adatot különben regesta-kivonatban a Stempelsammlung is közli IV. k. 1285. l.), nyilvánvaló, hogy ifj. Max König von Paumbshausen körmöci éremvénész műve. Megerősíti ezt a Stempelsammlung által közölt (IV. k. 1285. l.) másik adat is, mely szerint König 1764. okt. 29-én egy általa készített emlékéremért 2 dukát honoráriumot kapott. Egyébként a Plank által kivonatolva másolt forrásadatok szerint is az emlékérem (Medaille) Bécsben készült, az emlékpénz (Denkmünze) pedig König Miksa műve. A „Medaille“ és „Denkmünze“ kifejezés itt egyben minőségkülönbséget is jelez. Tehát az emlékérem készítője Anton Widemann Bécsben és ezeknek az emlékérmeknek egy részét Bécsben is verték ki, míg a kisebb jetont az emlékérem éremképének másolásával König Miksa körmöci vésnök készítette és ezeket Körmöcön verték ki. A nagyobb emlékéremnek két változata ismeretes, egyikén ott van az AW monogramm, a másikon nincsen és a két változatban a császári korona rajzában is van eltérés. Lehetséges, hogy a monogramm nélküli példányokat ver-

ték Körmöcön s a másikat Bécsben, minthogy az iratok szerint az emlékérem egyrészét Bécsben verték, a másikat pedig Körmöcön. Ez azonban csak feltevés, bizonyíték nélkül. Az emlékérem egyrészének bécsi verését igazolja Fleischer Gyula által közölt következő adat is (Kammerzahlamtsbucher 108. l.): „dem K. K. Haupt Münz Amt für unterschiedlich geliefert so wohl gold als silberne Medaille deto silberne von der ankunft in Bergstädten des Röm. Königs und Erz h. Leopoldi“. Vagyis az udvari kamara a főpénzverőtől vette át a leszállított érmekeket. A jetonokról nincs szó és mivel azokat Körmöcön verték, nem is lehet szó.

A Plank Sándor által másolt iratok még 1768-ig folynak tovább, de emlékéremverésnek semmi nyomát nem találjuk többé és a ránk maradt éremanyagban sincs olyan emlék ebből az időből, melynek körmöci eredete feltételezhető lenne. Ennyi volt tehát az emlékéremtermelés a körmöci pénzverőben az 1749—1768. évekre terjedő időben. Összegezve az írott adatokat és egybevetve őket a meglevő éremanyaggal, a következő darabokról mutatható tehát ki, hogy az említett időközben a körmöci pénzverőben készültek (beleértve természetesen a régi verőtövekkel készült utánvereteket is):

1. (1749) „Anwurf Pfennige“ (a határjelző kövek kihelyezése alkalmából, közelebbit nem tudunk róluk).
2. (1749) M. Terézia szerencsés uralma, Fuchs Jeromos. Huszár—Procopius 196—197, Stpl. II. 823.
3. é. n. Barátságérem (bányász képével), Fuchs Jeromos. Huszár—Procopius 198, Stpl. II. 1059.
4. 1750. Uralkodópár 5 éves jub., Wurschbauer Ignác. Huszár—Procopius 201—203, Stpl. II. 1055—56.
5. é. n. Györgyérem, 10 dukát. (Közelebbről nem határozható meg.)
6. é. n. Györgyérem, 3 dukát. (Közelebbről nem határozható meg.)
7. 1751. Uralkodópár látogatása, érem, Matthäus Donner. Széch. 63. t. 29, Stpl. II. 837.
8. 1751. Uralkodópár látogatása, jeton, Josef Anton Toda. Széch. 63. t. 30, Stpl. 838.
9. 1751. Uralkodópár látogatása, jeton, Josef Anton Toda. Széch. 63. t. 31, Stpl. 839.
10. é. n. Barátságérem (3 álarccal), id. Roth Jeremias. Huszár—Procopius 180.
11. é. n. Barátságérem (restituált), Donner Antal Sebestyén. Katz VII—VIII. t. 27—30.
12. 1687. III. Károly születése, Roth Hermann Keresztély. Huszár—Procopius 153. Stpl. II. 1771.
13. é. n. Györgyérem, 2 dukát. (Közelebbről nem határozható meg.)
14. é. n. Barátságérem, $\frac{1}{4}$ dukát, id. Roth Jeremiás. Huszár—Procopius 182B.
15. é. n. „Einfache Denkpfenning (einfacher goldene Schaupfenning)“. (Nem határozható meg.)
16. 1764. II. József cs. és Lipót fhg. látogatása, érem, Anton Widemann. Huszár—Procopius 204, Stpl. II. 889.
17. 1764. II. József cs. és Lipót fhg. látogatása, jeton, König Miksa. Huszár—Procopius 205, Stpl. II. 890.

Huszár Lajos.

Kisebb közlemények.

Ismeretlen barbár pénz.

Gyűjteményemben van egy eddig ismeretlen és kiadatlan kelta ezüst érem, mely sem a Dessewffy, sem a Pink művében nem lelhető meg. Pécs környékén találták 1934. évben. Előlapján jobbra néző szakálltalan fej nagyon kidomborodó állal, a fejen a fül

táján mély bevágás. Hátlapján a Pink Károly IV. tábla 66. számú érem hátlapjához némileg hasonló jobbra néző lovag. A lovag mögött II, a ló hátsó jobb combján pedig ⊕ ellenjegy van. Az érem átmérője 23 mm, súlya 12.6 gramm.

Mérey Andor.

Marcianus korabeli solidus pénzsúly.*

Nemrégén gyűjteményembe került egy eddig ismeretlen solidus pénzsúly (exagium, súlyellenőrző a solidusok számára). Lelelőhelyül Franciaország vagy éppen maga Páris jöhet tekintetbe. Egy párisi zsidóártnál vásároltam újkori francia rézpénzekkel együtt 1934-ben. Ő valószínűleg magától a találatól szerezte, mert amikor megvettem, még teljesen meszes, földes és poros volt, amilyen állapotban szoktak lenni a pénzek, ha közvetlenül a földből leletként előkerülnek.

E) Gyöngyökkel övezett négyszögben a császár szakállas mellképe, szemben páncélosan chlamysszal és a fején gyöngyös diadém. A diadém csüngői a fej mögött jól láthatók; a diadém a homlok feletti ékkő mellett jobbról-balról egy drágakő. Egyéb-ként semmi felirat nincsen.

H) Gyöngyökkel övezett négyszögben monogramm foglal helyet, egyébként semmi más felirat nem fordul elő.

Anyaga: sárga bronz (sárgaréz). Formája: négyszögű. Átmérője: 16×15 mm. Súly: 3.97 g. Állapota: jó, helyenként vörösbarna patinával, különben látható a sárgaréz. A császár arcképe különösen az orránál kissé elmosódott, de a szakáll jól látható. A hátlapi monogramra „Marcianus”-ra oldható fel és ugyanilyen formában fordul elő Marcianus keletrómai császár (450. aug. 25.—457. jún. 26.) ¹/₂ centenionalesein is.¹ Ezért a pénzsúly ennek a császárnak tulajdonítható.

Az eddig ismert pénzsúlyokat, melyek Julianus Philosophus (360—363) idejétől Honorius (393—423) koráig terjednek, legutóbb Karl Pink írta le és ismertette.² Ő akkor annak a reményének adott kifejezést, hogy a Honorius utáni időből is kell, hogy előkerüljenek exagiumok, minthogy ilyenek III. Valentinianus (424. okt. 23.—455. márc. 16.) egyik rendeletében kifejezetten említve vannak.³ Ez most örömdetes módon elő is került.

* Az eredetileg német nyelven írott cikk fordítását a szerkesztő végezte.

¹ Sabatier I. k. 125. I. VI. t. 10, 10bis

² Die Exagia Solidi, Numismatichar, Beograd 1935. 13. L és Römische und bisantinische Gewichte in österreichischen Sammlungen, Sonderschr. d. östl. arch. Institutes in Wien 1937. XII. k. különösen 75. l.

³ Novell. Valent. XVI. 445. jan. 18-tól.

Különös jelenség Marcianus szakállas mellképe, mert egyébként ez a császár a pénzekén soha sem visel szakállt.⁴ Ezért most ennek a pénzsúlynak a segítségével abban a helyzetben vagyunk, hogy megerősíthetjük Delbrueck megállapításának helyességét, aki a híres Barletta-i szoborban, amelyik szintén szakállas császárféjet visel, Marcianust ismerte fel.⁵

Dr. Elmer György.

A visegrádi pénzverő II. Lajos egyik oklevelében.

1524. április 19. Esztergom. II. Lajos király elismeri, hogy Balassa Ferenc nóg-rádi főispán 4000 forintot kölcsönzött neki. A főispán azonfelül kötelezte magát, hogy mentől több ezüstöt, régi magyar és külföldi pénzeket szállíttat a visegrádi királyi kamarába, hogy ezekből ott új pénzeket verjenek. A király kötelezi magát, hogy az újonnan vert pénz egyharmadát Balassa kapja, a maradék kétharmadból pedig a kamara kifizeti a 4000 forint kölcsönt.

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. recognoscimus per presentes litteras nostras, quod cum nuper fidelis noster magnificus Franciscus Balassa de Gyarmath comes comitatus Newgradiensis pro expediendo variis et gravibus regni huius nostri et confiniorum eiusdem necessitatibus ad requisitionem nostram quatuor milia florenorum nobis mutuo dedisset et pro sua serviendi promptitudine obtulisset se paratum, quicquid argenti et monetarum antiquarum vel per se haberet, vel aliunde conquirere posset, pro nostris et regni necessitatibus ad cusionem conferre, considerantes ex ipsa cusione diligenter procurata in hiis bellorum procellis non modicam vim pecuniarum ad tot necessitates supportandas posse suppeditari cum eodem Francisco Balassa et de cusione ipsa et de restituendis predictis quator milibus florenorum hoc pacto concordavimus, ut ipse quanto maiorem argenti et monetarum antiquarum copiam non tamen aliunde quoque, vel a se ipso dare, vel de suis bonis et externis regnis atque provinciis conquirere poterit, administret ad cameram nostram Wysegradiensem, ubi illam thesaurarius noster per cutores nostros in monetas novas, quales nunc passim cudifecimus, debeat cudifacere, prout eidem commisimus et duas partes lucris eiusmodi cusionis pro nobis percipiat, tertiam vero partem permittat ipsi Francisco Balassa percipiendam et nichilominus predicta quatuor milia florenorum restituere eidem debeat de predictis duabus partibus, ut igitur (in) hiis omnibus ipse Franciscus Balassa securior et certior esse possit, promissimus eidem in verbo nostro regio et eundem taliter assecravimus, quod tamdiu, quoad ipse modo prenotato ad cusionem argentum et monetas antiquas suppeditare poterit et voluerit, eandem cusionem cum prenotatis conditionibus eidem continuari promittimus et in illa eundem conservabimus et conservari faciemus etiam per thesaurarios nostros modernum (*így!*) videlicet et futuros, immo promittimus et assecramus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Strigonii feria tertia proxima post dominicam Iubilare, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Ludovicus rex
manu propria

(Papíroklevél, alján II. Lajos vörös viaszba nyomott nagypecsétje. — Országos Levéltár. Balassa cs. levéltára. Ideiglenes jelzet: XVI : 54. sz.) Istványi Géza.

Körmöci iskolai jutalomérem 1696-ból.

A régi magyar iskolai jutalomérmek a külső formát tekintve, általában két csoportra oszthatók. Az első csoportba tartoznak a vert, eredeti kompozíciójú érmek, a másik-

⁴ Sabatier I. VI. t. R. Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts. Berlin, 1933. 95. l. 17. t.
⁵ R. Delbrueck, i. m. 219. l. 116. t.

ban pedig azok a példányok, melyek közismert érmek elő- vagy hátlapi éremképeinek leöntésével készültek úgy, hogy a síma hátlapra rávésték a vonatkozó feliratot. Legutóbb éppen a Közlönyünkben ismertettük (XXXIV—XXXV. k.) a XVII. sz.-i soproni iskolai érmek hasonló technikával készült csoportját. Pár évvel ezelőtt az Eremtár Schulek Alfréd dr. felosztatott gyűjteményéből szerzett egy igen érdekes körmöci vonatkozású iskolai érmet, mely a rövid ismertetésen túlmenőleg is megérdemli a behatóbb tanulmányozást. Az érme leírása a következő:

E) S + GEORGIUS + EQVITUM + PATRONUS + Szent György lovag j. a sárkány nyakszirtjébe dőfi lándzsáját. A nyeregtakarón magyar címer. Lent az előtérben HR monogramm.

H) Bevésvé öt sorban: PRAEM: /PRO SCHOLA/ CREMNICI = /ENSI: ANNO/ MDCXCVI.

Öntvény, aranyozott ezüst, füllel, 46 mm. 26'22 g.

A hátlapi feliratból kitűnőleg tehát az érme jutalomként került kiosztásra a körmöci iskolában 1696-ban. A körmöci iskolának ismeretes egy korábban, 1618-ban készült érme is, de ez vert példány és bélyegét a körmöci pénzverőben Guet Hans éremvész véste.¹

A mi példányunk viszont Györgyérme utánöntésével készült ötvösmunka. A körmöci iskola egykorú állapotáról Hlatky József monográfiájában találunk adatokat.² Ezek szerint a körmöci protestáns gimnázium nyomai a XVI. sz. közepéig visszanyúlnak és mint városi intézmény erőteljesen virágzott egészen a XVII. sz. 70-es éveiben megindult vallási küzdelmekig. E küzdelmek odafejlődtek, hogy 1673-ban Collalto császári tábornok minden protestáns istentiszteletet eltiltott. A Thököly felkelése átmenetileg enyhített a helyzeten, de 1682-ben Rabatta császári tábornok megint visszavonta az időközben visszanyert jogokat. Annnyiban mégis változott a helyzet, hogy bár a protestánsok a templomaikat elvesztették, de az 1681-i soproni országgyűlés határozata értelmében vallásuk szabad gyakorlata némi megszorítással biztosítva lett és a száműzött tanítók is visszatérhettek. Így pl. 1692-ben visszatért a Parischitius Dániel rektor is. Újabb megrázkódtatást jelentett Rákóczi szabadságharca, mely enyhített ugyan a körmöci protestánsok helyzetén is, de midőn 1709-ben Heister generális kezébe került Körmöcbánya, megint csak elveszett minden kedvezmény. E zavaros időket természetesen súlyosan megérezte az iskola is. A protestáns gimnázium megszűnt városi intézmény lenni és a gondozását az egyházközség karolta fel. További története azonban az állandó sorvadás képét mutatja, végül csak az elemi maradt meg az iskolából.

A mi érmünk 1696-ból való, tehát abból az időből, amikor a Thököly és Rákóczi szabadságharcok közötti években Parischitius Dániel rektor próbálta újjászervezni az iskolát. A gimnáziumban Hlatky adatai szerint gyakran osztogattak ki a szorgalmas tanulók között jutalmul papírt, pénzt és könyvet, éremről azonban nem tesz említést.

¹ Leírva Huszár-Procopius 141. sz.

² Hlatky J. A körmöcbányai első vagyis városi protestáns gymnasium története a XVI. és XVII. században. A körmöcbányai m. kir. főreáliskola Értesítője 1894/95.

Maga az érem különben a közismert körmöci Györgytallérok egyik típusának utánzása. Az előlapi éremképet öntötték le, melynek mesterét is ismerjük az előtérben elhelyezett HR monogramm révén. Ez a HR jelzés Roth Herman körmöci vésnök nevét rejti, aki apja (Roth Herman Keresztély) halála után (1690) foglalta el annak helyét, mint vésnök a körmöci pénzverőben. Nemsokára azonban (1695) Boroszlóba távozott és így Körmöcön mindössze csak öt évet dolgozott. Apja készítette az első — CHR-jegyű — Györgymöcön, míg fiának eddig is ezt a HR-jegyű Györgytallért tulajdonítottuk,³ megkülönböztetendő egy harmadik — R-jegyű — csoporttól, melynek viszont a XVIII. sz. első felében ugyancsak Körmöcön dolgozott id. Roth Jeremiás a mestere. A HR monogrammnak Roth Hermannal való azonosítása ezzel az iskolai éremmel újabb, jelentős bizonysgot nyert, mert a bevészt 1696-i évszám kétségtelenül igazolja, hogy az érem 1696 előtt kellett hogy készüljön. Roth Herman pedig, mint láttuk, éppen az előző években (1690—95) dolgozott Körmöcbányán. Így az iskolai érem kultúrtörténeti jelentőségén túl a Györgyermek keltezéséhez és pontos meghatározásához is becses adalékot nyújt.

Arra a kérdésre, hogy az érem hol készült és ki készítette, a valószínűség és az ismert analógiák (hasonló soproni iskolai érmek) alapján csak azt a feltevést felelhetjük, hogy valamelyik helyi ötvösmester műhelyében. A körmöci ötvösökről a XVIII. sz. előtti időből pontosabb adataink nincsenek,⁴ magán az érmen pedig semmiféle ötvösjelzés nem fordul elő, de úgy az utánöntés ténye, mint a bevészt felirat technikája ötvöskézre vall. Annál is inkább állíthatjuk ezt, mert a mintául szolgált Györgytallér eredeti verőtöve akkor még a körmöci pénzverőben kellett hogy legyen, ha tehát ott készült volna, nem lett volna szükség öntvényre.

A két ismert körmöci iskolai érem (1618 és 1696) megfelelően szimbolizálja már külső megjelenésében is az iskola egykorú állapotát. Az 1618-i érem — a virágzás idején — művészi munka, melyet a pénzverő akkori vésnöke készít, a másik 1696-i viszont mintegy a súlyos idők jeleként csupán utánzat és valamelyik helyi ötvös műve. Semmi sem fejezhetné ki találójában az idők változását, mint e két érem szembeállítás.

Huszár Lajos.

Néhány adat Wespriemi István emlékérmének sorsához.

Wespriemi orvoséletrajzi tárában (IV. kötet 437. o.) elmondja, hogy Mária Terézia királynő abból az alkalomból, hogy Wespriemi hódolattal eljuttatta neki van Swieten útján a Bábaság mesterségéről írott munkáját, egy 2000 forintot érő, briliánsal díszített s a királynő arcképével ékesített aranymonétával tüntette ki 1767 augusztusában. Ekkor már a következő munkák jelentek meg tollából: 1. Tentamen. 2. Magyar királyok históriája. 3. Programma. 4. Disputatio inaug. med. 5. Kisded gyermekek ispotálya. 6. Bábaság mesterség. A monéta rajzát is közli Wespriemi az életrajzi tár IV. kötetében, 211. old.

Az érem leírása a következő: egyik oldalán a királynő mellképe (jobbra nézve), körülötte e felírás: Maria Theresia, D. G. Rom. Imp. Ger. Hung. & Boh. Re. Arch. Austr. A másik oldalon: testtel balra, fejjel előre néző, álló, kétfarkú oroszlán, fején a magyar szent koronával (rajta álló kereszt). Az oroszlán két mellső lábával egy három vízszintes sávú címeren álló kettős keresztet támogat. Körirat: Justitia et Clementia. Az érem felső részén korona: „fulgore mire ludentibus et corona regia in vertice affabre ornato Numismate aureo...“, mondja róla Wespriemi. Az érdemérem Baldinger szerint széles szalagon a nyakban volt viselendő.

Az érem sorsáról Wespriemi halála után semmit sem tudtunk, csak feltevés volt, hogy valamelyik örökös elkótyavetyélte.

Debrecen város levéltárának Relationes c. gyűjteményében, az 1815. évi anyagban No. 169. alatt a következő irat szól róla:

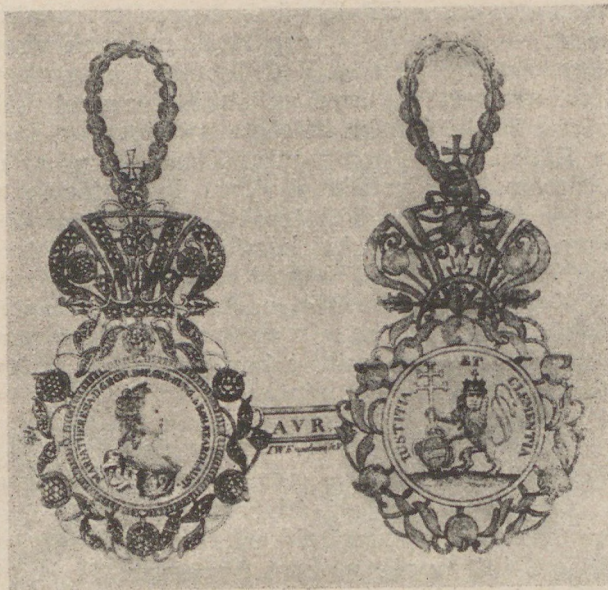
„Néhai Dr. N. Wespriemi István úr és felesége Miskolczi Mária asszony successorsi között elkezdett, de tökéletességre nem mehetett osztályról tudósítás.“ Az özvegynek halála után 1807 július 15-én Wespriemi Júlia Bottlik Mihályné kérte a hagyaték

³ Huszár L. Szent György érmek 8. sz.

⁴ Kőszeghy Elemér. Magyarországi ötvösjegyek 1935. 185. l.

felbecsülését és osztályozását Debrecen városától. A tanács Rakovszky Dávid senátort küldte ki. Itt sok egyebek között szóba került a Moneta is, melyet 600 rénes forintra becsültek. Az inventáriumba azonban mégis 2000 forinttal vették be, mivel maga Wespzrémi ennyire becsülte.

Ugyanezen számú iratcsomó B. jelzete alatt van a licitációról szóló jelentés, melynek 25. tétele így hangzik:

„1 arany briliántos B. e. J. Mária Therezia királyné képét mutató jutalom pénz. A Doctor Úr maga becsüje szerint Becsüs ára 2000 Rf., Licitacionalis ára 2000 Rf.”

Erdekes, hogy míg nagyon sok tételhez beírták, ha valamely családtag magának kérte a licitacionális objectumot, ezen emlékérmet senki nem kérte maga részére.

Ugyanezen iratköteg C. jelzete alatti csomóban No. 10. alatt van a monéta szakértői felbecsültetése:

„Die 3. Octobris 1807.

Creier Uram Boltjában Success. Ormos Úr jelenlétében Hatszáz forintokra azaz 600 Rf.

5. Ejusdem. Pozsonyi kereskedő Markus Doctor minek utána megmérte volna Ött Száz Nyolczvan fr-ra azaz 580 frt.

5. Ugyan Pozsonyi Szidó kereskedő Majer Tódor ezüst és arany műveket áruló, idevaló civis Voltmann Károly jelenlétében Négyszáz Ötven Rf. azaz . 450 frt.

Detto Simon Frankl Száz aranyra avagy ugymond 450 Rf.

Esküdt Branner József adjuvans.”

A „Hagyatéki iratok 2958. (ad lit. C., No. 11.)” szerint Földiné és Demeter József (Weszprémi István testvérének leszármazottja) kívánják a monéta eladását. Bottlik nem engedi, hanem kívánja, hogy „az maradjon a familiának in memoriam Dantis et Impetrantis”, eldása „esset laesio contra manes Dantis et Impetrantis”. A másik két örökös szerint azonban ez a moneta is csak olyan szerzemény, mint egyéb jószágai, nem olyan, mint az aranykulcs, a kis kereszt stb.

A tanács 1807. nov. 30-án abban állapodott meg végül is, hogy a „pénzérem imputáltassék a felesége ratájába; de ha arra nem áll . . . , adódjon el.”

Végül is (ad No. 2958—D.) Földiné vette magához. Törös említi a nagyköri Arany János Társaság évkönyvében, hogy Sárváry debreceni professzor szerint Földi Mihály felesége könnyelmű és kikapós asszony volt. Így valószínű, hogy az érme nem sokáig melegegett nála.

Mellékesen megemlítem, hogy a licitacionális irat szerint Wespzréminek még három aranyérme volt a hagyatékban s ezek

35. tétel: Zeno római császár aranya (súly 1 arany 16 gran) 5.16 Rft.
 36. tétel: Theodosius római császár aranya (súly 1 arany 17 gran) 6.18 Rft
 37. tétel: Egy konstantinápolyi arany (súly 1½ gran híjján 1 arany) 5.10 Rft.

Dr. diósadi Elekes György.

Numizmatikai vonatkozású prédikációs könyv.

A református prédikáció-irodalomnak numizmatikai érdekességű alkotása Motsi István solti prédikátor könyve, a „Ketté metztett érdem pénz“. A könyv teljes címe ez:

Ketté metztett érdem pénz vagy ugyan azonn szent írásbéli helyről két prédikációk. Mellyek között az első 1810. esztend. majus hólnapnak 13-dik napján; a' másikat ugyan azon hólnapnak 20-dikán, mint Végi István solti érdemes lakos arany numismával lett megtiszteltetésének innepén a' solti réform. templomban el-mondott Mtsi István solti prédikátor. Vázt, 1814. Nyom. Maramarossi Gottlib Antalnál.¹

A könyv címlapján rajta van Ferenc császár ismeretes érdempénzének képe.²

A kitüntetést Végi István solti bíró, a francia-háború idején tanusított serénysége jutalmául kapta. Az 1809. évi hadjárat során a franciák már elfoglalták Sopront, Győrt, Veszprémet és Pápát, s számolni kellett azzal, hogy az egész Dunántúl az ellenség kezére kerül, ezért Dunaföldvár és Solt között megkezdtek a hídverést. A solti bírónak az volt a feladata, hogy a „réhbeli erdőben“ és a „Soltról Dunára menő, de a' sok posvány miatt alkalmatlan járású“ helyen utat készíttessen az átköltözésre. A bíró feladatát gyorsan, leleményesen és erélyesen oldotta meg. Benczur óbester közbenjárására a király arany érdempénzzel tüntette ki hűséges alattvalóját.

Az érdemjelet Szentkirályi László alispán 1810 május 20-án a solti városházán tűzte fel Végi István mellére azzal a meghagyással, „hogy ezt a' Numismát minden nevezetesebb innep napokon és solemnitásokon a' most fel függesztett heljen viselje“.

Solt prédikátora ezt az alföldi község életében nevezetes eseményt két egymásután következő vasárnapon az igehirdetés tárgyául használta fel. Mindkét prédikációjának ugyanaz a textusa, — ezért lett *ketté metztett érdempénz* könyvének címe, — a Példabeszédek 22. fejezetének 29. verse: Láttál-e az ő dolgában szorgalmatos embert? a királyok előtt kezd állani, nem marad meg alávalók között.

Prédikációi a református igehirdetés multját kutatóknak a figyelmét mindezideig elkerülték,³ pedig iskolapéldái a korabeli alkalmi beszédeknek, felfogásukat és kidolgozásukat tekintve egyaránt jelentős alkotások. Méltán írta a szerzőtől kapott tiszteletpéldányának borítéklapjára Környei István seregélyesi prédikátor⁴ ezt a kis verset:

Gyönyörű a' földi Érdem Pénz jutalom,
 A' kinek nyújtja azt a' Felső Hatalom,
 De fellyebb betsülöm azt a' Mennyei bért,
 Mellyet Mtsi István várhat illy Munkáért.

A második prédikációnak az érdempénzre vonatkozó fejtegetése számunkra is érdekessé teszi könyvét:

„Magyar országonn a' régibb időkbenn a' másoktól való meg-külömböztetésnek egyenes uttya vólt a' nemesi rangal való meg-ajándékozás... E' részbenn ma is szabados a' király keze, de közönségesebb ma az úgy nevezetett érdem pénz (numisma moneta), melly aranyból, ezüstből, rézből szokott állani, 's adattatik azoknak, a' kik egy, vagy más

¹ A könyvnek egy Környei István seregélyesi prédikátornak szóló ajánlással ellátott példánya van a Magyar Nemzeti Múzeum Eremltáranak könyvtárában. Ezt a példányt használtam.

² A Magyar Nemzeti Múzeum Eremltára gyűjteményében nincs meg. Ez a középfojú polgári érdemérem, melyet 1804-ben készített J. N. Wirt Bécsben. Leírását l. Katalog der Münzen- und Medaillen -Stempel-Sammlung des k. k. Hauptmünzamt in Wien II. k. 1902. 468. l. Nr. 1443.

³ Nem említi Rácz Béla Két évszázad a magyar református igehirdetés történetéből (1711—1914) c., a Theológiai Tanulmányok sorozatában megjelent dolgozata sem, sőt a prédikációskönyvek bibliográfiáiban sem sorolja fel.

⁴ Bián született, 1781 máj. 13-tól 1817 okt. 5-én 75 éves korában bekövetkezett haláláig volt a seregélyesi gyülekezet lelkipásztora. (A seregélyesi egyházközség jegyzőkönyvéből Székely László lelkész közlése.)

utonn olyan dolgot tselekedtek, a' melly által emlékezetbe jöttek az uralkodó Felség előtt és a' király szélesenn és hoszszann ki-terjedő kezeivel ezeknek ajándékozása által kivánta őket meg-külömböztetni egyebektől. Hogy az ilyen pénznek el-nyerése valósággal és tulajdon képen való meg-külömböztetés-is, akárki láttya, mert a' sok ezerek között csak némelyeknek, azoknak is pedig ugyan szemesen kiválogattatnak osztogatatik, a' melly betű szerént való meg-külömböztetés... Nézzük meg ennek a' meg-külömböztető pénznek nevét, határozzuk meg valóságos betségét, mert ebből szépen ki fog tetszeni mind az, hogy miképpen keljen akárkinek is nézni a' másoktól való meg-külömböztetésnek ezt a' módját, mind pedig az: hogy mi az olyan embernek a, kötelessége, a' kit az ő haza eránt véghez vitt tartozó hűsége olly szerentséssé tett, hogy ilyen pénznek nyerése által megkülömböztessék egyebektől. Hát ennek a' pénznek neve deákul közönségesen numisma, vagy másképp moneta aurea, argentea, a' szerént, a' millyen a materiája, arany vagy ezüst, a' frantzia ki fejezés szerént pedig (medaille) medajlnak szokott neveztetni, magyarul érdem pénz a' neve. Az a' kérdés: vallyon hejessen neveztetik-e az ilyen arany, ezüst-pézn érdem pénznek? A' mi engemet illet, én éppen nem tudom meg egyeztetni ezt a' nevezett azzal a' kötelességgel, a' mellyel kell viseltetni egy hazafinak a' hazához, egy jobbágnak az ő királyához, egy hivatalbéli embernek azzal a' szoros és lelki esmérettel járó kötelességgel a' mellyel ő tartozik az ő hivatalát fojtatni. Érdem, ollyan szó, a' mely azt teszi fel hogy te nem tartoztál ezt vagy a'mazt tselekedni, de még is véghez vitted, és ezzel, hogy véghez vitted, érdemet tsináltál magadnak arra, hogy ez a' munkád, a' mellyet nem tartoztál véghez vinni, meg jutalmaztassék. Ugy de hogy ilyen munkát tethessen, ilyen dolgot vihessen véghez a' hazafi az hazája, a' jobbágy, az országnak tagja az ő királya eránt: már azt éppen nem tudom meg fogni, azért: mert a' hazáért, annak békeességben való meg maradásáért, a királyért, annak tsendes uralkodásáért, mind azt tartozunk véghez vinni, a' mi hazafiui kötelességünk szerént, valami csak a' mi elme, 's testbéli erőnktől ki-telik. Ugy de a' mit tartozom tselekedni, ha azt véghez viszem, igaz, hogy hazafiui vóltomat meg-mutatom, 's jó patrióta vagyok, de érdemlettem e' velle valamit? Semmit sem; azért, mert csak azt tselekedtem, a' mivel tartoztam, a' tartozás pedig sem érdemet, sem meg-jutalmaztatást nem tesz fel, és nem foglal magába. Ugy de honnan van hát az a' moneta, a' mellyel a' király 's ország meg ajándékozta ezt vagy a'mazt, mert ebben vagy a'mabban a' dologbann, melly a reá bizattatott, különös hűséggel, szorgalmatossággal el jártnak lenni tapasztaltatott? Már meg jegyztettem: hogy a' monetát betű szerént és tulajdon képpen sem érdemnek arra nézve, a' kinek adatik, sem jutalom fizetésnek arra nézve, a' ki azt adja, mondani és tartani nem lehet, azért, mert a' mikor azt tselekszem, a' mit tartozom tselekedni, akkor sem érdemem nints, sem jutalmat nem várhatok. Tartsd meg hát: a' haza anya, a' király atya: nem lehet az, hogy az atya, 's anya különös hajlandóságát és szeretetét ne érezze az eránt a' gyermeke eránt, a' melly őket egyéb gyermekeik felett szereti, tiszteli, szavokat fogadja, parantsolattyokat készszen teljesíti... Nem lehet, hogy az ilyen jó, illy szeretett fiok eránt való hajlandóságokat külső jellel is meg ne bizonyítsák, mások előtt-is világosságra ne hozzák."

Mélyen evangéliumi és puritán református felfogás jut kifejezésre ezekben a ma kiváltképpen aktuális sorokban.

Szerzőjük megérdemli, hogy ide írjuk ismeretlen *életrajzi adatait* is: Nemesoroszi Motsi István nagykőrösi prédikátor és Debreczeni Kováts Katalin házasságából 1745-ben született Nagykőrösön; a debreceni iskolában, majd Hollandiában tanult; Hollandiában szentelték fel a lelkipásztori hivatalra, 1776-ban Virágh Mihály püspök mellett káplán volt Kunszentmiklóson, 1777-ben Soltra ordinálták rendes lelkipásztornak, ott szolgált 1829 aug. 2-án bekövetkezett haláláig. A solti egyházközség jegyzőkönyvében dicséror sorok őrzik emlékezetét.⁵

Az „Érdempénz“ szerzője megszolgált „a mennyei bért“.

Esze Tamás.

⁵ Szinnyi (IX. 75—76.) csak prédikációit sorolja fel. Életrajzi adatait vitéz Nyámádi István solti segédlelkész írta ki számomra a solti egyházközség jegyző- és anyakönyvéből.

**Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára
jelentősebb új szerzeményei 1941-ben.**

Az Éremtár teljes gyarapodása az év folyamán 52 arany, 1317 ezüst, 799 egyéb fém, 32 papír, összesen 2200 drb pénz- és emlékérem volt. A gyarapodás legjelentősebb részét a néhai *Dessewffy Miklós gróf* hagyatékából feldolgozott és a gyűjteménybe beosztott ó-görög pénzsorozat teszi, mely állott 40 arany, 1062 ezüst és 377 réz görög pénzéből. Hátra van még e gyűjtemény barbár anyagának feldolgozása. Értékes adományt juttatott még *Jeszenszky Géza*, az Éremtár tb. igazgatója, aki speciális Lotharingiai Ferenc-érem-sorozatából átengedte az Éremtár gyűjteményében hiányzó darabokat. 1 arany, 14 ezüst és 2 rézpénz gyarapította ily módon gyűjteményünket, valamennyi magyar, illetve erdélyi veret. A többi ajándékozó közül említendő *Antal Károly* szobrászművész a breszlai tekni. főiskola bronz jutalomérme, *Berán Lajos* szobrászművész Telcs Ede ezüstérem 1932, *Eötvös Loránd Mat. és Fizikai Társulat* Tangli Károly bronzérme Pátzaytól 1940, *Königstein Hugó* vegyész-mérnök 2 sassanida ezüstpénz (Narses és II. Varahrane) és I. Murad kis ezüstpénze, *Kresz Károly dr.* TEBE igazgató Augustus alexandriai obulusa és dichalconja (Dattari 18. és 45.), *Caligula alexandriai dichalconja* (Dattari 108.) és *Maxentius Coh. 118.* középbronza, *Pláner József dr.* éremkereskedő I. Lipót obulus K—B 1679, *Ribjanszky Kálmán dr.* barbár tetradrachma. Hivatalos úton tett át a *Történeti Osztály* 7 arany és 4 bronz emlékérmét, továbbá 11 rendjelet, a *Történeti Arcképcsarnok* Gerl Sophie és Reisner József bronzérmét, mindkettő Gerl Károly műve, az *Iparművészeti Osztály* 3 ezüst és 48 egyéb fém emlékérmét, többnyire XIX. sz.-i darabok. Egyéb gyarapodás: II. Fülöp tetradrachma, Mezopotamia Carrhae-Gord. Pius didrachmon BMC 57., 7 drb sassanida ezüstpénz (II. Hormidas, II. Sapor, I. Jezdegerd és I. Cosroes veretei), 4 pártus ezüstpénz (I. Orodes, II. és III. Mithridates veretei), Nero dupondius Coh. 343. és 350., Galba denár Coh. n. h., Traianus sestertius Coh. 503. Hadrianus dupondius Coh. 33. Hadrianus sestertius Coh. 763. id. Faustina sestertius Coh. 118. Herennia Etruscilla antoninianus Coh. 3. Gallienus kiadatlan középbronza, 11 barbár tetradrachma a nyíresi leletből, III. Endre kiadatlan obulusa, I. Mátyás dukát CNH. II. 208A h—^M_T, Szap János obulus K—B 1533, Rudolf féltallér j. n. 1582, II. Ferdinánd aranyveretű denár N—B 1632, I. Lipót obulus K—B 1685, János Zs. és Izabella aranyveretű denár N—B 1558, 20 K. és 10 K. pénzsúlya 1902, Nagybányai papír szükségpénz 1920 4 drb., 4 drb német brakteata (Augsburg, Kempten, Breslau hg. és Erfurt), Friesachi denár Luschin 202, Szőbenyi bánság 15 pénze és Mircea havasalföldi vajda kis ezüst pénze (alsóbodoglárpusztai lelet), Ostfriesland tallér 1563 (kemecsei lelet), Szász ¹/₃ tallér emlékpénz 1717, Rákóczi plakett nagyobb és kisebb formában, mindkettő Beck Ö. Fülöp műve, Szent István-rend alapítására bronzérem 1764 Widemanntól, Önarckép Beck Ö. Fülöptől, Belházy János ólomérme Gerltől 1905, Deák Ferenc ónérmé 1876, Liszt Ferenc bronzérme 1886, Samassa József ezüstérme 1908, Törley József ezüstérme Szirmaitól 1907, Budapesti Tud. Egyetem rektori érmének bronzverete, Magy. Orsz. Gazd. Egyesület bronzérme, Magyar Num. Társulat 40 éves fennállására bronzérem Telcstől 1941, Debrecen Jótékony Nőegylet bronzérme 1872, Erdélyi Gazd. Egylet bronzérme, Fehértemplom tanítónap ónérmé 1873, Győrvidék Gazd. Egylet ezüstérme 1865, Pest m. Ált. Kiállítás ónérmé 1873/74, Petrózsény Ipartestületi Kiállítás ezüstérme 1907, Pécs Veterán Segélyező Egylet ezüstérme 1874, Rózsahegy Liptó vm. Múzeum Egyesület bronzérme 1912, Zenta gyümölcskiállítási ezüstérem 1906, Betegápoló nő ólom plakett Beck Ö. Fülöptől, Berán Lajostól bronz-plakett, Joachimstali biblikus érem (Katz XLIII. t. 8.) 1639.-i utánzata Nagybányáról, Heinrich Burckli bronzérme 1724, Haller János salzburgi érsek ezüstérme 1898, Mericus de Vic ólomérme 1621 Claude Frémy műve, Balkáni bűbajos érem, Keresztelő érem ezüst XVIII. sz., Kolozsvár XVIII. sz.-i kegyérem Gonzagai Alajos képével, Krasznahorka réz kegyérem, Máriavölgy 3 drb réz kegyérem, Lóverseny jelvény, „Rákóczy Gyp”.

Éremleletek,

melyek az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Tiszaföldvár-Ökincsemhegy szőlő (Szolnok m.) római denárok. Vespasianus (1), Traianus (2), Hadrianus (11), Sabina (1), Antoninus Pius (15), Faustina sen. (5), Marcus Aurelius (8), Faustina iun. (5), Lucius Verus (1), Lucilla (2), Commodus (5), Crispina (1), Sept. Severus (3, ebből egyik Coh. 752). Összesen 60 drb.

Ózdfalu (Baranya m.) XVI. sz.-i magyar denárok és obulusok. Utolsó előforduló évszám 1553. *Denárok.* II. Lajos CNH. II. 306A K-B, K-G, B-A jeggyel 1526-ból, I. Ferdinánd K-B 1527 (2), 1528 (8), 1529 (6), 1530, 1531 (4), 1532 (2), 1533 (2), 1534 (5), 1535 (16), 1536 (13), 1537 (6), 1538 (8), 1539 (12), 1540 (16), 1541 (18), 1542 (22), 1543 (18), 1544 (23), 1545 (22), 1546 (16), 1547 (9), 1548 (10), 1549 (12), 1550 (20), 1551 (4), 1552 (5), 1553, bizonytalan (1), hamis (4). *Obulus:* I. Mátyás CNH. II. 242. K-P alatt rózsza, 244 K-P alatt rózsza, II. Ulászló C. II. 279 K-h, 280 K-h, II. Lajos C. II. 314A K-G. (3), K-H, Szap. János C. II. 343A K-T, I. Ferdinánd K-B évsz. nélkül (3). Összesen 301 drb.

Forcsalma (Szatmár m.) főként lengyel 3-as garasok a XVI. sz. végéről. Utolsó előforduló évszám 1601, *Erdély* Báthori Zsigmond 3-as garas 1597 (2), *Lengyelország* 6-os garas III. Zsigmond 1596 (19), 3-as garas Báthori István 1580, 1582 (3), 1583 (2), 1584 (3), 1585 (5), 1586 (5), III. Zsigmond (különböző jegyekkel) 1589 (3), 1590 (6), 1591 (8), 1592 (14), 1593 (15), 1594 (32), 1595 (30), 1596 (41), 1597 (61), 1598 (106), 1599 (39), 1600 (12), 1601 (1), *Riga város* Báthori István 1583 (7), 1584, 1585 (2), 1586 (17), III. Zsigmond 1588 (3), 1589 (7), 1590 (13), 1591 (9), 1592 (17), 1593 (15), 1594 (9), 1595 (14), 1596 (13), 1597 (5), 1598 (4), *Litvánia* Báthori István 1580 (2), 1581 (7), 1582 (3), 1583 (7), 1584 (4), 1585 (5), 1586, III. Zsigmond 1590 (3), 1591 (2), 1592 (7), 1593 (9), 1594 (6), 1595 (5), 1596, 1597. Összesen 607 drb.

Császártöltés (Pest m.) főként magyar denárok. Utolsó előforduló évszám 1552. *Magyarország* garas II. Lajos C. II. 299 L-B 1522, L-K 1522 (2), denár I. Mátyás C. II. 232 K-P alatt rózsza (7), 234 K-V, 235A K-címer, B-S, bizonytalan (1), II. Ulászló C. II. 272A K-h (3), 272 C. K-H, 277 K-H 1505, 1506, II. Lajos C. II. 306A. j. n. 1526, K-A 1521, A-B 1522, K-B 1525 (6), K-β 1526 (6), K-G 1518, N_D-G 1526, C. II. 308A B-W 1524 (3), 1525, L-B 1521 (7), 1522 (25), 1523 (46), 1524 (48), 1525 (2), L-C 1522, 1524 (5), 1525, L-H 1523, 1524 (10), L-K 1521 (12), 1522 (56), 1523 (111), 1524 (107), 1526 (16), L-N 1523 (5), 1524 (5), 1525 (3), L-S 1524 (28), 1525 (33), L-V 1524 (20), 1525 (26), L-W 1524 (7), 1525, L-3 1525 (5), elvert és bizonytalan (34), hamis (12), C. II. 309A L-V 1525 (4), C. II. 310 L-R/C-S 1524, L-R/F-M 1525, L-R/K-D 1524 (2), C. II. 311 L-K/K-3 1524 C. II. 312. L_N 1524, L-3 1524 (3), 1525, I. Ferdinánd K-B 1528, 1540 (3), 1541, 1542, 1543 (4), 1545, H-P 1552 (2), *Csehország* fillér II. Ulászló (4), II. Lajos (1). Összesen 703 drb.

Olaszka (Vas m.) XVII. sz.-i 2/3 tallérok és 15 krajcárok. Utolsó előforduló évszám 1698. 2/3 tallérok: *Sachsen-Meiningen* III. Bernhard 1691, *Sachsen-Romhild* Heinrich 1691, *Sayn-Wittgenstein* Gustav 1683, *Schwarzburg-Sondersheim* Christian Wilhelm 1676, 15 krajcárok I. Lipót korából. Magyar K-B 1661 (8), 1662, 1663 (6), 1664 (5), 1665 (3), 1667, 1674 (7), 1675 (7), 1676 (18), 1677 (11), 1678 (15), 1679 (14), 1680 (9), 1681 (21), 1682 (12), 1683 (10), 1684 (9), 1685 (4), 1686 (18), 1687 (15), 1688 (15), 1689 (21), 1690 (48), 1691 (20), 1692 (16), 1693 (9), 1694 (21), 1695 (8), 1696 (12), N-B/P-O 1687, 1694, 1696 (2), 1698, C-H 1695, 1696 (12), C-M 1696 (3), bástya-CG 1674 (7), 1675 (5). *Alsóausztria* j. n. 1659 (4), 1660 (6), C-A 1660, 1661 (13), 1662 (18), 1663 (23), 1664 (46), rózsza 1674 (9), 1675 (12), 1676 (6), MM 1683, 1684 (6), 1685, j. n. 1693 (5), 1694 (5), 1695 (4), 1696 (23), Neuburg am Inn 1664 (8), *Stájerország* j. n. 1663 (2), 1664 (4), 1665 (3), I-A 1694 (2), 1695 (2), 1696, *Karinthia* 1663 (3), 1664, 1675 (4), 1694 (10), 1695 (4), 1696, 1697 (3), *Tirol* 1690, 1694, *Mainz csillag* /VB-W 1685, *Würzburg* α 1685, *Csehország* horgony 1664 (3), MV 1693 (2), 1694 (2), PM 1694 (2), GE 1694 (2), kalapács K 1694, *Szilézia* GH 1662 (2), 1663 (3), M-MW 1693 (9), 1694 (31), C-B 1693 (2), 1694 (6), *Breslau püspökség* Franz Ludwig 1694 (2), *Olmütz* Carl 1675, 1676, *Württemberg-Öls.* Sylv. Friedrich 1694 (2), *Liegnitz-Brieg* Georg 1662, 1663 (2), Ludwig 1662 (3), Christian 1659, 1663 (2), 1664. Összesen 726 drb.

Karád (Somogy m.) magyar denárok és obulusok. Utolsó előforduló évszám 1532. *Magyar Nagy Lajos* C. II. 94. (1), I. Mátyás C. II. 232. K-P alatt rózsza (891), K-† (29), K- (1), K-P (2), C. II. 233 A n-A, n-C (7), n-P_V (3), n-két kígyó (18), n-két kalapács (7), n-pajzsban három kagyló (4), C. II. 234. K-A (48), K-G (54), K-P (51), >|-P (1), K-P_V (4), K-V (44), C. II. 235A B-S (10), B-patkón kereszt (14), C-liliom (13), h-T (7), K-címer felett K (29), K-címer (110), K-kettős kereszt (50), n-B (1), n-n (1), n-patkó felett kereszt (11), n-két kalapács (54), S-B (1), C. II. 238. S-W (23), C. II. 239 A K-P (244),

K-P alatt rózsa (179), K-^V_A (574), K-^P_V (12), K-V (1), K-I (2), elvert (21), C. II. 242 K-P alatt rózsa (10), C. II. 244 K-P (4), K-^V_A (1). II. Ulászló C. II. 272 A K- (2), K-h (151), K-H (6), C. II. 272 B K- (2), K-h (462), K-H (143), n-A (6), elvert (3), C. II. 272 C K-h (23), K-H (18), C. II. 273 K- Φ (12), C. II. 274 K-h (8), K-H (1), C. II. 276 K-h (12), K-^M_{AF} (18), K-^M_{AFB} (89), K-^S_E (125), K- Φ (54), C. II. 277—78 j. n. 1503 (1), 1504 (2), 1506 (1), K-h 1504 (10), K-G 1508 (12), 1509 (65), 1510 (85), 1511 (64), 1512 (62), 1513 (74), 1514 (42), 1515 (17), 1516 (16), 1507 (1), M-M 1510 (1), 158 (1), K-M 1504 (1), elvert (2), K-H 1503 (11), 1504 (88), 1505 (94), 1506 (123), 1507 (116), 1508 (568), 1511 (1), elvert (4), C. II. 279 K-H (2), K-h (8), C. II. 280 K-h, C. II. 281 K-h (5), C. II. 282 K-h (1), C. II. 283 K-H (5), C. II. 284 K- Φ (1), K-^M_{AF} (1), K-^M_{AFB} (1), K-^S_E (1), K-? (3). II. Lajos C. II. 306 A A-B 1522 (1), A-V/HK 1526 (8), B-A 1526 (1), C-liliom 1526 (2), 1527 (1), K-A 1520 (40), 1521 (29), 1526 (56), K-B 1525 (17), 1526 (55), K- β 1525 (5), 1526 (39), K-G 1516 (22), 1517 (32), 1518 (28), 1519 (34), 1520 (2), L-V 1526 (1), L-K 1527 (37), N-A 1526 (1), N-D-G 1526 (1), C. II. 308 A L-B 1522 (1), L-R 1524 (1), L-S 1524 (1), elvert (2), C. II. 314 A K-A (3), K-G (14), C. II. 315 L-K (1). Szap. János C. II. 331A G-M 1527 (15), H-R 1527 (1), I-T 1527 (2), I-V 1528 (2), K-T 1527 (105), C. II. 331 B G-M 1527 (2), C. II. 333 j. n. 1529 (1). I. Ferdinánd denár C-liliom 1527 (2), 1528 (7), K-B 1527 (17), 1528 (380), 1529 (176), 1530 (5), 1531 (4), 1532 (2) j. n. 1528 (10), obulus K-B é. n. (4). Aquileia Lodovico 1412—23 (1). Egyházi Állam II. Pius 1458—64 bolognino (1). Összesen 5985 drb.

Téglás (Hajdu m.). XVI. sz-i apró pénzek. Utolsó előforduló évszám 1580. Magyarország denár II. Ulászló C. II. 272A K-h, C. II. 277 K-H 1508, C. II. 278A K-G 1508, 1514, 1516. II. Lajos C. II. 306A C-liliom 1526, K-A 1526, K-P 1526 (2), L-K 1527 (2), I. Ferdinánd K-B 1527, 1528 (5), 1529, 1530 (3), 1531 (5), 1532 (2), 1533 (4), 1534 (6), 1535 (2), 1536 (13), 1537 (7), 1538 (6), 1539 (3), 1540 (8), 1541 (9), 1542 (10), 1543 (10), 1544 (7), 1545 (15), 1546 (12), 1547 (11), 1548 (12), 1549 (17), 1550 (28), 1551 (17), 1552 (29), 1553 (29), 1554 (13), 1555 (21), 1556 (15), 1557 (23), 1558 (10), 1559 (13), 1560 (8), 1561 (11), 1562 (12), 1563 (12), 1564 (17), 1565 (13), hamis (4), Miksa K-B 1565 (8), 1566 (11), 1567 (20), 1568 (21), 1569 (23), 1570 (25), 1571 (18), 1572 (36), 1573 (10), 1574 (14), 1575 (41), 1576 (50), 1577 (65), 1578 (102), hamis (12), H-S 1574, 1575 (2), 1576, Rudolf K-B 1578 (13), 1579 (127), 1580 (55), hamis (15). Lengyelország félgaras Vlad. Jagello (2), IV. Kázmér (2), János Albert (12), Sándor (9), I. Zsigmond é. n. (5), 1507, 1508 (2), 1509 (2), 1510 (2), garas I. Zsigmond (1526) (9), 1527 (39), 1528 (46), 1529 (33), 1545 (15), 1546 (17), 1547 (3), elvert, Báthori István 1579, Schweidnitz félgaras II. Lajos 1525 (3), 1526 (4), Porosz-Lengyelország garas I. Zsigmond 1528 (9), 1529 (23), 1530 (64), 1531 (56), 1532 (45), 1533 (27), 1534 (57), 1535 (25), Danzig garas I. Zsigmond 1530, 1531 (16), 1532 (11), 1533 (20), 1534 (23), 1535 (14), 1537 (2), 1538 (20), 1539 (12), 1540 (26), Zsigmond Ágost 1556 (3), 1557 (4), 1558, Báthori István 1578, Elbing garas I. Zsigmond 1533 (10), 1534 (17), 1535 (9), 1539 (8), 1540 (13), Litvánia garas 1546 (3), 1547 (7), 1548 (2), 1555, 1559, 1566 (14), 1567 (16), 1568 (13), Porosz hgség garas Albrecht 1530 (3), 1531 (25), 1532 (26), 1533 (29), 1534 (48), 1535 (32), 1537 (30), 1538 (31), 1539 (21), 1540 (24), 1541 (65), 1542 (69), 1543 (56), 1544 (48), 1545 (67), 1546 (21), 1547 (8), 1548 (3), 1550 (4), Johann 1544 (19), 1545 (18), 1546 (6), Liegnitz-Brieg garas Friedrich 1541 (3), 1542 (12), 1543 (26), 1544 (35), 1545 (13), egyéb garas: Glogau város é. n. (8), Breslau püsp. 1506, Breslau város é. n., Münsterberg-Öls 1519, Hörter 1561, Teschen hgség 1559, 1570 (2), Hannover város 1552, Regenstein Ernst Caspar Ulrich é. n., Cseh fillér II. Ulászló é. n. (3). Összesen 2675 drb.

Bácsalmás (Bács-Bodrog m.) Zsigmond-kori obulusok. Mária CNH. II. 114 j. n. (3), liliom-liliom (4), Zsigmond C. II. 120 (12), C. II. 121 j. n. (624), egylapu (8), jegy az előlapon a kereszt szárai közt: B (20), D (31), I (48), K (1), n (18), S (21). 3-K (1), pont (1), levél (10), jegy előlapon a kereszt szárai közt és hátlapon a címer felett: I és S (3), I és T (1), n és S (9), n és m (231), n és n (4), n és félhold (49), n és két pont (5), S és két pont (4), jegy hátlapon a címer felett: C (19), D (17), h (1), I (22), K (21), m (216), n (106), O (25), P (28), S (36), T (21), V (19), pont (115), két pont (117), rózsa (15), ötágú csillag (104), háromágú csillag (372), liliom (44), levél (10), félhold (7), elvert (11), hamis (10), C. II. 122 n (1), C. II. 123 j. n. (1), C. II. 125A V-R (1). Összesen 2446 drb.

Kecskemét (Pest m.). XVII. sz-i arany- és ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1706. Dukát magyar I. Lipót K-B 1694, 1696, 1697. Tallér francia XIV. Lajos 1652, 1693 M, Hamburg város 1626. Feltallér Magyar I. Lipót K-B 1703, 1704 (2), II. Rákóczi F. K-B. 1705, 1706. 15 krajcár Magyar I. Lipót C-H 1696, bástya-CG 1674, 1675, K-B 1662, 1663 (2), 1664 (2), 1674 (3), 1675, 1676 (4), 1677 (4), 1678 (3), 1679 (4), 1681 (4), 1682 (2), 1684 (2), 1685 (2), 1686 (3), 1687, 1688, 1689, 1690 (5), 1691 (2), 1692, 1693 (2), 1694 (2), 1695, 1696 (5), Alsóausztria j. n. 1659, 1693, 1694 (2), 1695, 1696 (4), CA 1660, 1661, 1662 (4), 1663 (5), 1664 (9), rozetta 1674, 1675 (3), Stájer IAN 1675 (2), IA 1694, 1695, 1696 (2), j. n. 1694, Karinthia G-S 1675 (2), j. n. 1675, 1694 (2), Tirol Zsigmond fhg. 1664, I. Lipót 1687, 1694, Csehország PM 1694 (3), Szilézia SHS 1675, S-H 1665 (2), G-H 1662, MWW 1693, 1694 (8), C-B 1693, 1694 (3), Würzburg α 1685. Olmütz Karl 1676, 1694, Liegnitz-Brieg Ludwig 1663, Georg 1664, Georg Wilhelm 1675, Breslau püsp. Fr. Ludwig 1694 (2), Württemberg-Öls Sylv. Friedrich 1675, Christian 1678. 6 krajcár Magyar I. Lipót K-B 1669, 1670, 1671 (2), 1674. Alsóausztria MM 1686, 1687 (2), 1688, 1689, 1690 (2). Stájer IAN 1676, 1686, 1688, Olmütz Karl 1674, 1693, Württemberg-Öls Sylv. Friedr. 1674 (2). Összesen 170 drb.

Kiskőrös (Pest m.). XIX. sz. végéről ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1880. Magyar forint K-B 1876, 1878 (3), 1879 (7), 1880, 20 kr. K-B 1868 (30), 1869 (51), 1870 (15), 1872 (3), GYF 1868 (10), 1869 (14), 1870 (25). Ausztria forint A 1860, j. n. 1875, 1877, 20 kr. j. n. 1868 (57), 1869 (26), 1870 (30). Összesen 276 drb.

Bernecebaráti (Hont m.). XV—XVI. sz-i magyar denárok. Utolsó előforduló évszám 1529. I. Mátyás CNH II. 232 K-P alatt rózsa (43), C. II. 234 K-O (2), K-P (2), K-A (2), C. II. 235A B-patkón kereszt, h-T (2), K-címer (3), n-két kalapács (10), C. II. 239A -P (7), K-P alatt rózsa, K-^V_A (22), K- elvert, bizonytalan (2), II. Ulászló C. II. 272A K-h (10), C. II. 272 C K-h, C. II. 276 K- Φ (2), K-^M_{AE} (2), K-^S_E (2), C. II. 277 K-H 1503, 1504, 1505 (8), 1506 (5), 1507 (2), 1508 (3), C. II. 278A K-G 1508, 1509

(4), 1510 (8), 1511 (7), 1512 (3), 1513 (5), 1514 (2), 1515 (7), II. Lajos C. II. 306A A-V/HK 1526 (9),^{B-A}
1526 (3), B-A 1526, C-liliom 1526 (5), K-A 1520 (6), 1521 (11), 1526 (33), 1527, K-B 1525 (19), 1526 (36),
K-β 1525 ((4), 1526 (23), K-G 1516 (2), 1517 (5), 1518 (8), 1519 (6), 1520 (2), L-K 1527 (25), L-V 1526 (4),
L-V/HK 1526, N-A 1526 (4), Szap. János C. II. 331A Co-G 1527, Co-T 1527, C-M 1527 (6), E- 1527, I-V
1528 (4), K-T 1527 (100), 1528, N-I (?) 1527, N-T 1527, N-két kalapács 1528, bizonytalan jegyű és évszámú
(2), C. II. 331 B C-M 1527 (2), I. Ferdinánd j. n. 1528 (3), C-liliom 1527 (3), 1528 (3), C-L 1528, K-B
1527 (28), 1528 (300), 1529 (30), hamis (11), töredék (13). Összesen 875 drb.

Pécsbányatelep (Baranya m.) jórészt XV—XVI. sz-i aranypénzek. Utolsó előforduló évszám
1576. Magyar dukátok: I. Mátyás C. II. 204A K-A, K-V felett kereszt, K-címer felett K, n-címer-
pajzsban két kalapács (2), C. II. 208A n-C, n-T, n-címerpajzsban állat, n-pajzsban három kagyló,
n-pajzsban két kalapács (2), C. II. 208 B n-pajzsban állat alatt csillag, C. II. 208 G K-P alatt rózsza,
C. II. 209A n-T (2), C. II. 209 C K-P (2), C. II. 210, II. Ulászló C. II. 255A n-kakas, C. II. 255 E K-h,
C. II. 255H. n-pajzsban két kalapács, C. II. 259 C. n-H 1507, C. II. 265 negyedarany K-H, C. II.-
aranyveretű obulus n-A, II. Lajos C. II. 294 K-B 1525, C. II. 296 B n-címer 1525, Szap. János C. II.
322 bástya-GF 1533, C. II. 323 H-szebeni címer/F-G 1540 (2), bástya-pajzsban rózsza/F-G 1540, I. Fer-
dinánd K-B 1539, 1543, 1554 (2), Miksa K-B 1576 (4), Erdély János Zsigmond dukát bástya 1559. Kül-
földi aranypénzek: Csehország dukát II. Rudolf 1580, *Karinthia* dukát Ferdinánd 1558, Károly 1573,
Velençe dukát Fran. Donato (1545—53), Laur. Prioli (1556—59), velencei hamis dukát, *Spanyol* dobla
Ferdinánd és Izabella é. n., *Török* II. Szulejman Egyiptom (19), Konstantinápoly (6), Szidre-Kajsi (4),
Ahmid, bizonytalan (3). Végül brakteata-szerű arany jeton Felix Imago Leonis felirattal (1. mellékelt

ábrát). *Ezüstpénzek*: Magyar I. Mátyás denár C. II. 232 K-P alatt rózsza, denár töredék (2), Tirol I. Fer-
dinánd tallér é. n., *Török* II. Szulejmán aleppói veret (2). A lelettel együtt jött elő Hadrianus (117—138)
római császár kopott hátlapú denára és különböző ékszerek. Az érmek száma összesen 87 darb.

H. L.

Egyéb éremleletek.

Andornaktályán (Borsod m.) gyepfelszántáskor egy 5 cm magasságú agyagedényben Rudolf
magyar király 92 drb. K-B veretű ezüst denárát találták: 1579 (1), 1580 (12), 1581 (12), 1583 (7),
1584 (8), 1585 (10), 1586 (5), 1587 (5), 1588 (6), 1589 (6), 1590 (5), 1591 (2), 1592 (13) darabot. A lelet
Székely János egri gyűjtő, tagtársunk gyűjteményében van.

Szuics (Heves m.) *községben* pinceásáskor, fél méterre a földben egy 8 cm magas agyagedény-
ben 266 drb. ezüst pénzt találtak, mely Székely János egri tagtársunk gyűjteményébe került. A leletben
volt: két magyar pénz: II. Mátyás 1619. és 1620. évi denára, továbbá II. Ferdinánd 1624. évi tirol 3 kr.,
III. Zsigmond lengyel király 213 drb. hármasa kétféle verdejeggel: 1619 (1), 1620 (6), 1621 (13), 1622
(50), 1623 (50), 1624 (39), 1625 (29), 1626 (14) és 1627 (1) drb., Gusztáv Adolf svéd király garasa 1632.
és 1633. évből 10—10 drb., ugyancsak e király elbingi 1630. és rigai 1623. évi hármasa 1, illetve 3 drb.
Volt a leletben egy pomerániai ezüst XIV. Bogislaus (1637) 3 kr., Poroszország György Vilmos vál.
fejedelem (1619—1640) garasaiból, 1624., 25., 26., 27. évekből, 18 drb.

Leszih Andor

Irodalom.

Kovács István: Az ógörög pénzek pontozott típusának jelentősége. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1941. 3—4. számából. 235—242. lap.) A szerző azt fejtegeti, hogy a Kr. e. V. és IV. századból származó görög elektron és ezüst pénzek hátlapján, főleg a quadratum incusum-ban látható pontozás célja a bizalomkeltés volt. E pontozott pénz csak bizonyos földrajzi területen fordul elő, egy nagy kereskedelmi út mentén, éspedig a Pontus Euxinus déli partvidékét, Kis-Ázsia nyugati partjait, délen Chios vonaláig és Európában Dél-Thraciát és Dél-Macedoniát jellemzi. A folyó homokjából mosott arany mindig nagyobb finomságú, mint a bányászott arany. A természetes, kisebb-nagyobb szemcsékből álló mosott arany fogalmával tehát a legnagyobb finomság fogalma társul. Ugyanez áll a természetes elektronra is, a szerző azt bizonyítja, hogy a pontozással ezt a nagyobb finomságot akarták jelölni. A tiszta ezüst folyékonyra hevítve meglehetősen sok levegőt nyel el, lehülés közben a levegő fröcskölve távozik belőle, így lehülve az ezüst felülete apró szemcsékkel borított. A tiszta ezüstnek tehát egyenesen jellemzője ez a felületi sajátság és a szerző szerint a tiszta ezüst ezen sajátságát azért utánozták pontozással, hogy ezzel jelezzék az ezüst tiszta voltát bizalomkeltés szempontjából.

Kovács István: A bibliai „fazekasról” és a „csomóbakötözött” pénzről. Különlenyomat a „Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából” c. folyóirat 1941. évi I. kötetéből. 132—145. l. A szerző két bibliai helyet magyaráz numizmatikai alapon. Eissfeldt német professzor véleménye szerint mindkét kifejezést rosszul fordította Luther, mert szerinte a „fazekas” szó helyett a „kincstáros” lenne a helyes, a másik helyen pedig a héber vaj-jasuru kifejezés helyes fordítása nem „und sie banden zusammen”, hanem „und sie schmolzen es ein”, vagy „gossen es um”. Eissfeldttel szemben Kovács István azt bizonyítja, hogy Luther fordítása helyes és ezen állítását igen érdekesen támasztja alá.

Kerényi András.

Herepei János: A csornai lelet X. századbeli érmei. Különlenyomat a Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából 1941. I. kötetéből. Revízió alá veszi a csornai honfoglalás-kori lelettel együtt előkerült érmeik meghatározását, melyek első közlését az Arch. Ért. 1889-i kötetében (264. l.) találhatjuk meg. Az érmeik meghatározása ott tényleg pontatlan és nagy érdeme a szerzőnek, hogy a két legfontosabb alapvető munka (Corpus Numorum Italicorum és Dannenberg, Deutsche Münzen in Sächsischer und Fränkischer Kaiserzeit) hiányában is sikerült a pénzek korát pontosan megállapítani. Mindössze az a hozzátennivalónk van, hogy Berengár milánói denárai közül az 1. és 2. sz. alatt leírtak 888—915 között készültek, mert itt csak a rex cím szerepel, a 3. sz. pedig 915—924 között, az imperator cím előfordulása következtében. Ennyivel válik pontosabbá a különben jó meghatározás. A 8. sz. denár úgy látszik tényleg strassburgi veret, bár sajnos az Arch. Ért. képen az Argentina civitas egyáltalán nem vehető ki. De Richwin (913—33) egyik denára (Dannenberg 927) típusban és karakterben teljesen egyezik a hiányos rajz ábrájával, tehát a strassburgi meghatározás elfogadható, míg az eredeti darab (holléte ismeretlen) felbukkanása végleg el nem dönti a kérdést. A középkori pénztörténet kutatása az utóbbi évtizedek alatt rendkívül sokat haladt előre és így a honfoglaláskori leletekből előkerült pénzek régebbi meghatározásai bizony sok esetben szorultak újabb, helyesebb meghatározásra.

Salamon Henrik: II. Lajos király tetemének felismerése. Különlenyomat a Fogorvosok Lapja III. évf. 1941. ápr. 25-i 8. számából. Abból az adatból indul ki, hogy a mohácsi csata után az eltemetett Lajos király holttestét a kihantoláskor Czettritz Ulrich kamarás Sárffi Ferenc győri kapitány levélbeli feljegyzése szerint a fogairól ismerte fel egészen bizonyosan. Tehát valami fogazat-rendellenesség kellett, hogy legyen és átvizsgálva a fennmaradt egykorú ábrázolásokat, ezek segítségével retrognathia superior-t állapít meg. Ehhez a megállapításhoz az érmeiken látható portrék nyújtották a legjobb bizonyítékokat.

Lauringer Ernő: Széchenyi István gróf az érmészetben. Különlenyomat a Soproni Szemle 1939. III. évf. 5—6. számából. 58 emlékérem leírását találjuk meg ebben az összefoglalásban, mely tekintélyes szám kellőképpen mutatja a Széchenyi kultusz elterjedését az éremművészet terén is. A bevezető részben a szerző felemlíti a felhasznált gyűjteményeket és irodalmat, egyben hasznos ismertetőt nyújt Széchenyi kitüntetéseiről. A leíró rész megbízható, pontos és magában foglalja az egyes érmekre vonatkozó összes szükséges adatokat. A magunk részéről a készítő mesterek lehetségszerűen

meghatározását is kívánatosnak tartottuk volna. Ez a hasznos összeállítás értékes anyagul szolgálhat további ikonográfiai tanulmányhoz, melyben vizsgálat alá lehetne venni, hogy az egyes érmek milyen képek, metszetek vagy megelőző emlékérmek mintájára készültek, illetve melyek eredeti kompozíciók. Bár minél gyakrabban jelennének meg hasonló zárt kört felölelő monografikus összeállítások.

Vitéz Kroncsik Jenő: Magyar tűzoltóérmek. Tűzrendészeti Közlöny 63. évf. 13. sz. 1941. júl. 1. 153—154 l. A XIX. század második fele, illetve a XX. század első évtizede a magyar emlékérmetermelés virágkorának tekinthető. Ha művészileg nem is, de termékenységi terén feltétlenül áll ez a megállapítás és az éremkészítés e népszerűsödése következtében már önálló, zárt csoportot alkotó éremsorozatokról beszélhetünk. Így a hadastyán egyletek, szabadkőműves páholyok, tűzoltóegyletek, stb. többé-kevésbé hasonló emlékérmeket adtak ki, melyek gyűjtése és feldolgozása, mint önálló kultúrértékek, igen kívánatosnak tekinthető. A fenti dolgozat a tűzoltóérmek számbavételét tűzte feladatul és 167 emlékérem létezését sikerült megállapítania. Az első tűzoltóérem 1845-ből maradt fenn, az ismeretes aradi emlék a tűzvészben serény segítőknek, a következő darab az aradi önk. tűzoltók zászlószentelése emlékére készült 1868-ban és azóta állandó sorozatban jelentek meg az ország különböző városaiban tűzoltóérmek. Sajnos, helyszűke miatt csak a rövid felsorolás jelenhetett meg a pontos leírások mellőzésével, de így is igen nagy szolgálatot tesz ez az összeállítás a gyűjtőknek. Nagy meglepetéssel vehetjük tudomásul, hogy e kis zárt területen belül is milyen magasra rúg a kibocsátott érmek száma. Egyetlen megjegyzésünk lenne csak a közölt jegyzékhez. A magunk részéről ugyanis kívánatosnak tartottuk volna az egyes felsorolt érmeknél legalább egy nagyobb gyűjtemény megemlítését, ahol az érem jelenleg található. Ez a későbbi kutatók munkáját igen megkönnyítette volna.

Pengő pénzrendszer. Érvényes 1926—1942. év végéig. Kiadja a m. kir. Állami Pénzverő. Rendkívül hasznos összeállítás, mely magában foglalja többek között a kibocsátott pénzek évfolyamait, súlyát, finomságát és évfolyamok szerint kiveret mennyiségét. Ezenkívül számos más adatot is tartalmaz, mind táblázatos összeállításban. Ez az áttekintő kimutatás teljes képet nyújt a pengő értékű pénzekre vonatkozó összes adatokról és szükséges tudnivalókról.

H. L.

Egyéb újabban megjelent magyar vonatkozású tanulmányok és cikkek.

- Beisser, Josef:** Ein rätselhafter Gegenstempel. Mitteil. d. Num. Ges. in Wien, III. 1941. 13—14. l. 1800. évi rézkrajcár lovas képet mutató ellenjeggyel.
- Dornyay Béla:** Balatonhidvég ezüstérem-lelete, Balatoni Múzeum Keszthely Értesítője, 1941. 2. sz. 29—32. l. Előzetes jelentés a leletről.
- Freytag, Karl:** Die Münzen des Kaisers Franz Josef I. in der Zeit von 1848 bis 1892. Mitteil. d. Num. Ges. in Wien, III. 1941. 1—5., 15—18., 23—30., 39—42. l.
- Huszár Lajos:** Az első szilágysomlyói lelet megtalálásának és Bécsbe jutásának története. Folia Archaeologica, III—IV. 1941. 138—147. l.
- Huszár Lajos:** Batthyány Károly József herceg arcképes érme. Szépművészet, 1941. 4. sz. 99—100 l.
- Kocsis J. Endre:** I. Lipót korabeli 15 kr.-os érme ezüsttartalma. Dolg. a m. kir. Ferenc József Tud. Egyet. Régiségtud. Intézetből, Szeged, XIII. 1937. 1—2. sz. 247—248. l.
- Mérey Andor:** Szórványos kelta éremleletek. Arch. Értesítő, 1941. 1—3. füzet 24. l. Dunántúli lelhelyek ismertetése.
- Palóczi, Edgár:** Siebenbürger auf der Insel Java im XVII. Jahrhundert. Pester Lloyd, 1942. III. 18. A nagyszebeni Schuller György ötvös és éremművész keletázsiai utazását ismerteti és említi érmeit is.
- Radnóti Aladár:** A zalahosszúfalusi ezüstlelet. Folia Archaeologica, III—IV. 1941. 102—124. l. A lelettel együtt előkerült római denárok részletes feldolgozása is.
- Smoquina, Mario:** La carta moneta civica di Fiume negli anni 1848—53. Rivista It. di Num. Ser. IV. Vol. I. 1941. pag. 16—28.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Kegyelettel emlékezünk meg azon tagjainkról, akik elhaláloztak. Fájdalmas részvéttel búcsúzunk el egyik legrégibb tagunktól, *Jeszenszky Géza* tiszteletbeli tagunktól, aki 1942. évi augusztus hó 21-én hunyt el életének 85. évében, nagy fájdalmára mindazoknak, akik őt ismerték, ami egyet jelentett azzal, hogy őt tisztelték és szerették. *Jeszenszky Géza* társulatunknak már megalapítása óta tagja volt, majd 1917-ben alapító tagja lett, végül 1934. évben tiszteletbeli taggá választotta meg a közgyűlés. A társulatnak azon tagjai közé tartozott, aki nemcsak mint gyűjtő emelkedett ki a tagok közül, hanem a numizmatikai irodalomnak tudós művelője is volt, amiről a közlőny évfolyamaiban megjelent számos nagyértékű tanulmánya tesz bizonyosságot. Páratlan szeretetreméltóságával és előzékenységgel minden tagunknak mindenkor szívesen rendelkezésére állott szakszerű tanácsaival és széleskörű tudásával. Tudományos munkálatainak elismerésül a Magyar Nemzeti Múzeum tiszteletbeli igazgatóörvévé nevezték ki. Társulatunk iránti ragaszkodásának és szeretetének azzal is kifejezést adott, hogy 1939. évben a társulatnak ajándékozta igen tekintélyes régipénzgyűjteményét és numizmatikai könyvtárát, oly kikötéssel, hogy az elhalálozása után megy át a társulat birtokába. Kívánsága az volt, hogy a gyűjtemény árpádkori része a felesszámú jegyváltozatok kiselejtezése után együtt tartandó és el nem idegeníthető, hogy pénztörténeti tanulmányok alapjául szolgáljon. A kiselejtezett árpádkori jegyváltozatok, valamint a gyűjtemény többi része időről-időre tartandó társulati árveréseken értékesítendő azon célból, hogy a gyűjtőknek szerzési alkalom nyujtassék és így a gyűjtési kedv fokoztassék. Az árveréseken befolyó összegek a Numizmatikai Közlöny támogatására fordítandók. Gyűjteményének az Eremtár által kiválogatott darabjait *Jeszenszky Géza* már előzőleg a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, s ezzel is tanúságát adta nagylelkűségének és nemes gondolkodásának. Róla és működéséről a közlőny következő füzetében fog szerkesztőnk kimerítően beszámolni. Emlékét soha el nem múló kegyelettel őrizzük meg. Kívüle még egy tagunknak elhunytát gyászoljuk. *Csillaghy József*, a diószegi cukorgyár és uradalom főfelügyelője, társulatunk rendes tagja 1942. évi július hó 4-én hunyt el. Benne egy lelkes éremgyűjtő tagtársunkat veszítettük el. Kegyelettel őrizzük meg emlékét.

Serlegvacsoránk. Az „Emlékezzünk régiekről“ serlegünk az 1941. évi december hó 11-én tartott vacsoránkon töltötte be ismét kegyeletes szerepét, amely vacsoránkat *Sziklay Jenő* emlékének szenteltük, aki társulatunknak első alelnöke volt és mint úttörő gyűjtő, különösen az árpádházi pénzek gyűjtésével és rendszerbefoglalásával örököltette meg nevét társulatunk körében. Az emlékbeszédet Szentgáli Károly, társulatunk főtitkára mondotta.

Kirándulás. A nehéz közlekedési viszonyokra való tekintettel ezévben le kellett mondanunk arról, hogy kirándulást rendezzünk.

A társulat debreceni csoportjának működéséről ezévben is csak a dicséret hangján emlékezhethetünk meg. A vezetőség, — amelyben változás nem történt, — szeretettel és buzgalommal törekszik a csoporton belül a hazai éremgyűjtést fokozni és előmozdítani.

Felolvasások. Az 1941. évi november hó 27-én *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „A budai pénzverő II. Lajos korában“ című érdekes tanulmányát. — 1942. évi február hó 12-én *Radnóti Aladár dr.* volt a felolvasó, aki „Eremképek egy római ládavereten“ címen vezette be hallgatóit igen érdekes tárgykörű tanulmányainak eredményeibe. — 1942. évi február hó 26-án *Esze Tamás* folytatta a Rákóczi-korszak pénzverése tárgyában végzett tanulmányainak ismertetését és „A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában“ című értekezését olvasta fel — 1942. évi április hó 30-án *Kerényi András* ült a felolvasóasztalnál és „Gróf Dessewffy Miklós éremgyűjteménye a Magyar Történeti Múzeumban“ címen ismertette ezen a múzeumba jutott világhírű gyűjteményt. Az előadásoknak ezen szép sorozata és változatos tárgyköre tanúsítja, hogy a tudományos munka tovább folyik a társulatban.

Társulatunk összejövetelét tovább is minden hét csütörtökjén tartja este 6 és 8 óra között, a társulat Budapest, VIII., Csepregy-utca 4. szám II. em. 15. ajtószám alatti helyiségében. A nyári hónapoktól eltekintve, minden hónap második csütörtökjén felolvasást rendezünk s azokon vendégeket is szívesen látunk. Ezen összejöveteleinken egyébként is szívesen állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika vagy éremgyűjtés terén bármely irányban felvilágosítást akar.

Társulatunk könyvtára ugyancsak minden csütörtökön este 6 és 8 óra között áll tisztelt tagjaink rendelkezésére. Ugyanakkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézikönyvtárt tagjaink ezen időponton kívül is használhatják. Kulcsa a helyiségben a tagok rendelkezésére áll.

Tagdíjfizetési felhívás. A fővárosban lakó rendes tagjaink évi 10 pengő, a vidéki és külföldön lakók évi 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az új alapító tagok alapítványa legalább 100 pengőt tesz ki. Régi alapító tagjainkhoz azt a kérést intézzük, hogy évenként legalább egy fővárosi rendes tag tagsági díjának megfelelő összeget, tehát 10 pengőt fizessenek be önkéntes adomány címén társulatunk javára, tekintettel arra, hogy a záloglevelekben elhelyezett régi alapítványaink értéküket teljesen elvesztették. A pénzküldeményeket kérjük a társulat javára az 51.010. számú postatakarékpénztári csekk-számán befizetni, vagy a társulat elnöke, Zimmermann Lajos dr. nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni. A társulat elnöke egyébként szívesen áll rendelkezésre azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak. Telefonja: 380—140.

Új társulati tagok. A közlőny XXXVI.—XXXVII. évfolyamában közzétett tagnévsort a közlőny következő évfolyamaiban egészítettük ki. Ezúttal azon új tagok névjegyzékét tesszük közzé, akiket azóta az 1942. évi június hó 30-ig vettünk fel.

Alapító tagok.

Fadgyas Rezső dr., a Futura Rt. ügyv. igazgatója, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, XI., Budafoki-út 17. — 1942. I. 8.
Rosenberg Márton, bankbizományos, Nagyvárad, Rimanóczy-utca 12. — 1930. V. 8. — 1941. XII. 11.

Rendes tagok.

vitész Barkóczi László, egyetemi gyakornok, Budapest, VII., Murányi-utca 3. — 1942. III. 12.
Bodnár László, magántisztviselő, Budapest, IX., Lónyai-utca 46. — 1942. V. 21.
Borsos Béla, okl. építészmérnök, Budapest, I., Tigris-utca 56. — 1941. X. 9.
Csepregy Lajos, kereskedő, Budapest, V., Szalay-utca 5. c. — 1941. XII. 11.
Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, Erzsébet-utca 21. — 1942. I. 8.
Éber Imre dr., orvos, Budapest, V., Géza-utca 1. — 1941. X. 9.
Fodor György, m. kir. növényegészségügyi körzetvezető, Szatmárnémeti (Szatmár vm.), Eötvös-utca 18. — 1942. III. 12.
Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet, Budapest, IV., Egyetem-utca 6. — 1942. III. 12.
Gaál Gusztáv dr., magsai, nyug. tisztifőorvos, Tornalja (Gömör és Kishont vm.) — 1942. II. 12.
Horváth Gábor, egyet. hallgató, Budapest, I., Naphegy-utca 17. — 1942. III. 12.
Kardos Gyula, a kassai Nemzeti Színház fővilágosítója, Kassa, Nádor-utca 28. — 1942. II., 12.
Kiss István, áll. tanító, Gyula (Békés vm.), Mátyás király-utca 19. — 1942. IV. 9.

vitész Kiss Kálmán, nagykereskedő, Paks (Tolna vm.), Szent István-tér 6. — 1942. I. 8.

Koczka Lajos, MÁVAG műszaki tiszt, Diósgyőr-Vasgyár. Ujgyár, D. 9. (Borsod vm.) — 1942. III. 26.

vitész Konkoly Thege Miklós, m. kir. főhajónagy, Budapest, IX., Lónyai-utca 45. — 1942. III. 12.

Lőry Pál, okl. építész-mérnök, Ujdiósgyőr (Borsod vm.), Andrassy-utca 116. — 1942. III. 12.

Martinez Zoltán, könyvmodász, Budapest, X., Pongrácz-utca 9. — 1941. XII. 11.

Muck Sándor, a Borsodmegyei Népbank Rt. cégvezetője, Ipolyság (Bars és Hont vm.), Honvéd-utca 11. — 1942. II. 12.

Rohács József, bélyegkereskedő, Tiszalök (Szabolcs vm.) — 1942. V. 21.

Rothmann Károly, aranyművessegéd, Kolozsvár, Teleki-utca 13. — 1942. VI. 11.

Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum, Szeged. — 1942. VI. 11.

Szemző László dr., orvos, Budapest, VIII., Rákóczi-út 9. Elek-penzió. — 1941. XI. 13.

Tóth István, szobafestősegéd, Kispest, Sárközy Pál-utca 12. — 1941. XI. 13.

Udvardy-Cserna Sándor, banktisztviselő, Budapest, XII., Bors-utca 3. — 1941. X. 9.

Vancsa Henrik, vaskereskedő, Érsekújvár, Kosuth Lajos-tér 9. — 1942. VI. 11.

Veselinovity Tivadar, kereskedelmi alkalmazott, Ujvidék, Lázár-utca 12. — 1941. XI. 13.

Víg Lajos, ékszerész, Budapest, VII., Wesselényi-utca 26. — 1941. X. 9.

Weiszböck Frigyes, műegyetemi hallgató, Budapest, VIII., Lujza-utca 26. — 1941. X. 9.

Zák Ede, székfővárosi üzemi mérnök, Budapest, XIII., Váci-út 185. — 1941. X. 9.

Zimonyi István, tervező mérnök, Budapest, XIV., Edison-utca 8. — 1941. X. 9.

Deutscher Auszug.

András Alföldi: Angaben über das Problem der Gründung Konstantinopels. Diese Studie wird in der „Hekler Festschrift“ auf deutsch erscheinen.

Aladár Radnóti: Der spättrömische Münzfund von Öregcsém. Der Fund besteht aus 1100 Stück Kleinbronzen aus dem IV. Jahrhundert. Die Zeit seiner Verbergung ist 375. Der Fund liefert beträchtliche Beweise in Bezug auf den sich um diese Zeit abspielenden sarmatischen Krieg.

Géza Jeszenszky: Der Münzfund aus der Zeit des St. Ladislaus in der Székeshérvári Gegend. Der aus 377 Stück bestehende Fund ist nach Sigeln und Varianten geordnet, einzelweise bearbeitet und in tabellenartiger Übersicht zusammengestellt.

Andor Leszih: Der Andornaktályaer Denarfund König Kolomans. Der Fund besteht aus 143 Stück (C. N. H. I. 38., 41., 43.), die nach Sigeln und Varianten geordnet, genau besprochen sind. Die Münzen dürften zu Beginn der Regierungszeit Kolomans verborgen worden sein. Nach der Auffassung des Verfassers ist Nr. 38. älter als Nr. 43. und 41. Ihr Durchschnittsgewicht beträgt 0.43 gr., 0.50 gr. und 0.44 gr. Von Nr. 38. gibt es zwei, in der Zeichnung voneinander abweichende Varianten. (Bild 1—2.)

Tamás Esze: Die Klausenburger Münzstätte zur Zeit Franz Rákóczi II. Auf Grund seiner archivalischen Forschungen macht uns der Verfasser mit der kurzen Geschichte der Klausenburger Prägstätte Rákóczi bekannt. Die zwei hier geprägten Goldgulden wurden zur Erinnerung an die Wahl des Fürsten (8. Juli 1704) und an seine Einführung (5. April 1707) verfertigt. In Klausenburg wurden schon unter Leopold kaiserliche Münzen geprägt (1693—1696) und so fielen die Prägwerkzeuge bei der Kapitulation im Jahre 1704 in die Hände der Kuruzen. Zu Beginn des Jahres 1705 gab der Fürst den Befehl zur neuerlichen Inbetriebsetzung der Prägstätte, doch war diese am 19. Mai noch nicht fertig. Zum Inspektor wurde Georg Vizaknai-Bereck ernannt. Auf Betreiben der Stände wurde schliesslich im Herbst 1705 der erste Goldgulden geprägt, welcher heute ziemlich selten ist. Der Grund dieser Seltenheit dürfte darin zu suchen sein, dass man die Münze in Nagybánya wiederum einschmolz und neu ausprägte. Nach der Schlacht bei Zsibó (11. November 1705.) zog der kaiserliche General Herbeville in Klausenburg ein und am 15. März 1706 schafften die Deutschen die Einrichtung der Prägstätte nach Hermannstadt. 1707 fiel Klausenburg neuerdings in die Hand der Kuruzen. Auf Jakob Grabarics's Rat ordnete der Fürst am 27. April 1707 die Instandsetzung der Prägstätte an, doch auch an diese zweite Periode erinnert uns nur ein Goldgulden. Der neue Goldgulden hätte die Erinnerung an die Einführung des Fürsten bewahren sollen, doch missfielen diesem die neuen Münzen und er befahl ihre Vernichtung. Im Ganzen wurden drei Stück geprägt und alle drei sind auch erhalten geblieben. (Budapester Ung. Historisches Museum Münzkabinett, Berlin Staatliche Münzsammlung, Sammlung Horsky Kat. Nr. 5392.) Am 26. Oktober 1707 zogen die kaiserlichen Truppen in Klausenburg ein und damit wurde die dortige Herrschaft der Kuruzen für immer beendet.

Tamás Esze: Angaben über Warou. Der Verfasser macht mit zwei aus der gleichen Zeit stammenden Angaben bekannt, wonach Daniel Warou Siegel für Franz Rákóczi II. geschnitten hat. Er weist nach, dass Warou's erste Rákóczi-Erinnerungsmedaille im April 1705 und möglicherweise als Erinnerung an den Szécsény-er Landtag entstand. Von Warou's dritter Erinnerungsmedaille, welche bis dahin mit dem Ónoder Landtag in Verbindung gebracht wurde, beweist er auf Grund der „Historia“ von Michael Cserey, dass diese in Wirklichkeit als Erinnerung an die Einsetzung Rákóczis als siebenbürgischen Fürsten angefertigt wurde. Aus einem Brief des Brigadiers Johann Sréter folgert der Verfasser, dass noch die Verfertigung einer vierten Medaille geplant war, doch diese wegen der Flucht Warou's nicht mehr zur Ausführung gelangte. Mehrere Angaben deuten auch darauf hin, dass Rákóczi seine tapferen Offiziere durch Verleihung von Erinnerungsmedaillen ausgezeichnet hat. Schliesslich zeigt er noch den Kupferstich S. Thomassins des Pariser „sculptor regius“, welcher unter Benützung der Warou'schen Rákóczi-Medaillen entstand.

Károly Szentgáli: Beata Virgo Tallensis. Analog zu der Czenstochauer Weihmünze von Tafel VI. Nr. 1. wurde die Medaille Nr. 2. verfertigt mit der Umschrift „B. Virgo Tallen. in Reg. Hungariae“. Nach Gohl bezöge sich diese Münze auf Tálya (Num. Közl. XI. 106. 1.), doch ist diese Auffassung nicht richtig. Auf einer neueren, aber mit einem ähnlichen Marienbild versehenen Münze ist Maria Thal zu sehen und auch Kuncze kennt diesen Wallfahrtsort (Marienthal), ja sogar Gohl beschreibt die Marienthaler Medaillen. Demnach bezieht sich diese hier genannte Medaille auf den Ort Marienthal (Slowakei). Auch für das von Jordanszky veröffentlichte, in Kupfer gestochene Weihbild macht er diese Entscheidung geltend (Tafel VI. Nr. 3.), da auch auf diesem die bezeichnende Ausschmückung des Marienthaler Weihbildes in allen Einzelheiten erkennbar ist. Die älteste Marienthaler Medaille entstand nach Meinung des Verfassers zwischen 1650 und 1730. Gleich alt mit dieser ist auch die Medaille des Wallfahrtsortes Remete (Kroatien). Tafel VI. N. 4. Remete gehörte gleichfalls den Paulanern. Erzbischof Eszterházy stand in enger Verbindung zu beiden Wallfahrtsorten, war er ja ursprünglich selbst paulaner Ordensbruder. Am Ende der Arbeit finden wir noch die Beschreibung von 4 Marienthaler Medaillen neueren Ursprungs (Tafel VI. Nr. 5—8.).

Lajos Huszár: Die Prägung von Erinnerungsmedaillen in Kremnitz zwischen 1749. und 1768. Das Münzkabinet des Ung. Historischen Museums bewahrt Abschriften aus den Archiven von Kremnitz und Schemnitz, welche weiland Alexander Plank angefertigt und dem Münzkabinet zur Aufarbeitung überlassen hat. Diesen Schriften sind die Angaben über die Prägung der Kremnitzer Erinnerungsmedaillen entnommen, ergänzt durch das schon bekannte Medaillenmaterial und andere Quellenangaben. Auf diese Weise lässt sich nicht nur die Reihenfolge der bestimmt in Kremnitz hergestellten Medaillen feststellen, sondern auch die Entstehungszeit der einzelnen Medaillen, ihre Bestimmung und schliesslich ihren Hersteller. Die Quellentexte sind vollständig nach den Abschriften Planks zitiert. Die somit festgestellten Daten der Kremnitzer Erinnerungsmedaillen sind am Schluss der Arbeit zusammengefasst. Laut diesen wurden während der 20 Jahre 17 Medaillen geprägt, doch befinden sich darunter auch einige mit alten Prägstöcken nachgeprägte Stücke. (Hauptsächlich Georgs- und Freundschaftsmedaillen.)

Andor Mérey: Unbekannte Barbarenmünze. Der Verfasser berichtet über eine Münze mit Kontramärke im Gewichte von 12.6 gr., deren Rückseite an die der im Pink Tafel 4. Nr. 66. gezeigten Münze erinnert.

Georg Elmer: Ein Exagium Solidi von Marcianus. Das Stück wurde in Frankreich gefunden, sein Gewicht beträgt 3.97 gr. Das auf der Rückseite befindliche Monogramm ist als Marcianus zu deuten, es kommt in gleicher Form auch auf den 1/2-Centenionalis-Stücken Marcianus' vor. Die Annahme Pinks, es müssten sich auch aus der Zeit nach Honorius Exagien finden, ist damit bestätigt. Das bärtige Brustbild des Kaisers bestärkt die Richtigkeit der Feststellung Delbruecks, dass die bekannte Statue von Barletta, ein bärtiger Kaiserkopf, Marcianus darstellt.

Géza Istványi: Die Visegráder Prägstätte in einer Urkunde Ludwigs II. Verfasser berichtet über eine am 19. April 1524. ausgestellte Urkunde, aus dem im Landesarchiv sich befindenden Balassa-Familienarchiv.

Lajos Huszár: Die Kremnitzer Schulprämienmedaille von 1696. Diese Medaille wurde der mit HR (Hermann Roth) bezeichneten Georgsmedaille nachgebildet, laut der auf der Rückseite angebrachten Inschrift im Jahre 1696. Sie ist ein wertvoller Behelf zur Datierung der Georgsmedaillen, da es durch sie zweifellos feststeht, dass diese Art der Georgsmedaillen vor 1696 entstanden sind. Die Arbeit dürfte ein Goldschmied verfertigt haben.

György Elekes von Diósad: Einige Angaben über das Schicksal der Gnadenmedaille des Stefan Wespzprémi. Wespzprémi erhielt im Jahre 1767, anlässlich der Überreichung seiner Arbeit über „Die Profession der Hebammen“ an Maria Theresia, von der Kaiserin eine mit Brillanten im Werte von 2000 Gulden geschmückte Gnadenmedaille. Im Stadtarchiv von Debrecen befinden sich Angaben, welche darauf schliessen lassen, dass man nach dem Tode der Witwe Wespzprémis die Medaille versteinern wollte. Schliesslich nahm sie Frau Michael Földi (ein Geschwisterkind Stefan Wespzprémis) zu sich. (1807.) Das weitere Schicksal der Medaille ist unbekannt.

Tamás Esze: Zwei numismatische Predigten. Der Solt-er Richter Stefan Végi erhielt am 20. Mai 1810, als Belohnung für seinen während der französischen Kriege gezeigten Eifer den Bürgerverdienstorden II. Klasse. Der dortige Geistliche Stefan Motsi benützte dieses Ereignis als Thema für zwei aufeinanderfolgende Sonnetagspredigten. Diese zwei Predigten sind 1814 in Vác unter dem Titel „Ketté metszett érdempénz“ (Halbierte Verdienstmedaille) in Druck erschienen.

Die bedeutendsten Neuerwerbungen von 1941. im Münzkabinett des Ung. Historischen Museums.

Münzfunde.

Literatur.

Vereinsleben.

Extraits Français.

A. Alföldi: Des problèmes de la fondation de Constantinople. L'article va paraître en allemand dans le „Hekler-Festschrift“.

A. Radnóti: La trouvaille de monnaies romaines à Öregcsém. Il s'agit de 1110 pièces de bronze du IV. siècle qui furent enterrées en 375. Cette trouvaille livre des documents très importants sur la guerre sauromate de ce temps-là.

G. Jeszenszky: Une trouvaille de monnaies de l'époque du roi St. Ladislas aux environs de Székesfehérvár. Cette trouvaille, contenant 377 pièces, a été mise en oeuvre par l'auteur selon les sigles et les autres variants. L'auteur représente les résultats de ses travaux dans un résumé analytique.

A. Leszih: Une trouvaille de deniers du roi Kálmán à Andornaktálya. La trouvaille contient 143 pièces (CNH. I. N°s 38, 41 et 43), classées maintenant selon les sigles et les variants. Il est vraisemblable qu'elles ont été enterrées au commencement du règne du roi Kálmán. L'auteur affirme que le N° 38 du Corpus précède chronologiquement aux N°s 43 et 41. Selon les données de la trouvaille le poids moyen de ces trois espèces est relativement de 0.43, 0.50 et 0.44 gr. Le N° 38 représente deux variants de dessin (fig. 1. et 2.)

T. Esze: L'atelier monétaire de Kolozsvár à l'époque du prince François Rákóczi II. L'auteur donne une exposée basée sur des recherches archivaires du monnayage de Rákóczi à Kolozsvár, qui ne fut que d'une courte durée. Les deux espèces de florin d'or y frappées conservent la mémoire de son élection de prince (le 8. 7. 1704) et de son installation (le 5. 4. 1707). A Kolozsvár on a déjà frappé des monnaies impériales aux temps du roi Léopold (1693—96) et les outils de monnayage passèrent aux kouroutz à l'occasion du rendement de la ville en 1704. Le prince décréta le mis en exploitation de l'atelier au commencement de l'an 1705, mais le 19 mai de l'année elle n'était pas encore prête au travail. Gy. Bereck de Vizakna y fut nommé inspecteur. Enfin sous l'insistance des Ordres, à l'automne de 1705 le premier florin d'or fut frappé; il est considéré aujourd'hui comme assez rare, puisque ces florins ont été refondus et frappés de nouveau à Nagybánya. Après la bataille de Zsibó (le 11. 11. 1705) le général impérial Herbeville fit son entrée à Kolozsvár et les autrichiens transportèrent le 15. 3. 1706. l'outillage de l'atelier à Szeben. En 1707. la ville a été reprise par les kouroutz. Grâce à l'initiative de J. Grabarics le prince fit réorganiser l'atelier mais c'est seulement un seul type de florin d'or qui nous a conservé cette deuxième époque de l'atelier. Par ce florin on a voulu commémorer l'installation du prince, mais celui-ci fut déçu par la nouvelle monnaie et la fit supprimer. On n'en a frappé que trois exemplaires mais qui ont été conservés tous les trois (Cabinet de Méd. du Musée Hist. Hongr., Staatl. Münzensammlung Berlin; Coll. Horsky, Cat. N° 5392.). Le 23 oct. 1707 les troupes impériaux entrèrent de nouveau à Kolozsvár, ce qui y termina pour toujours la domination des kouroutz.

T. Esze: Données sur Warou. L'auteur publie deux données contemporaines concernant Warou selon lesquelles celui-ci gravit des sceaux pour le prince François

Rákóczi II. Il démontre ensuite que la première médaille commémorative de Rákóczi a été faite en avril 1705, probablement en mémoire de la diète de Szécsény. A la base de la „Historia“ de M. Cserey, l'auteur conclut que la troisième médaille de Rákóczi que l'on rapportait à la diète de Ónod, a été faite par Warou à la mémoire de l'installation du prince de Transylvanie. Une lettre du brigadier J. Sréter laisse conclure que l'on a envisagé le plan d'une quatrième médaille aussi, mais qui n'a pas été réalisé en raison de la fuite de Warou. Ensuite l'auteur publie plusieurs données concernant le fait que le prince Rákóczi décorait ses vaillants officiers avec des médailles. Enfin il publie la gravure de S. Thomassin, „sculptor regius“ parisien, qu'il a faite à l'aide des médailles warouniennes de Rákóczi.

K. Szentgáli: Beata Virgo Tallensis. A l'analogie d'une médaille religieuse de Czenstochova (table VI. N° 1.) a été faite une médaille avec l'inscription B. Virgo Tallen. in Reg. Hungariae (ibid. N° 2.). Selon Gohl cette médaille se rapporterait à Tálya (Numizmatikai Közlöny XI. p. 106.), mais sa thèse ne peut pas être soutenue. Une médaille plus récente et semblable à l'antérieure, représente la vue de Marienthal; ce lieu de pèlerinage a été connu par Kuncze aussi; et Gohl lui-même aussi publia des médailles de Marienthal. Donc ladite médaille se rapporte au lieu de pèlerinage Marienthal (Slovaquie). Cette précision est rendue définitive par une gravure (ex-voto) publiée par Jordánszky (table VI. N° 3.) et qui représente d'une minutie extrême toutes les décorations caractéristiques de la statue de piété de Marienthal. La plus ancienne médaille de Marienthal a été faite selon l'auteur entre 1650 et 1730. La médaille religieuse du centre de pèlerinage de Remete (Croatie) est contemporaine à la médaille de Marienthal (table VI. N° 4.). Remete aussi a été gouverné par les ermites de l'ordre de Saint-Paul. L'archevêque Eszterházi soutenait des relations très étroites avec tous les deux lieux de pèlerinage; d'ailleurs il avait été antérieurement lui aussi ermite de cet ordre. A la fin de l'article l'auteur publie quatre plus récentes médailles religieuses de Marienthal (table VI. Nos 5—8.).

L. Huszár: La frappe de médailles à Körmöc entre 1749 et 1768. On trouve dans le Cabinet de Médailles du Musée Historique Hongrois les copies de documents des archives de Körmöc et Selmec. Elles avaient été faites par S. Plank, qui les a transmises au Cabinet de Médailles pour y être exploitées. L'auteur en a tiré les données concernant la frappe de médailles commémoratives à Körmöc. Elles ont été rapportées aux médailles connues aussi qu'aux données d'autres sources. De cette façon l'auteur a réussi à établir non seulement la série des médailles frappées assurément à Körmöc, mais aussi la date de leur frappe, leur destination ainsi que leur graveur. L'auteur a publié les textes des sources dans leur étendue entière d'après les copies de Plank et il a groupé toutes les données acquises de cette façon à la fin de son article. Il en résulte que l'on a frappé pendant ces 20 années en somme 17 médailles commémoratives, mais on en trouve aussi des pièces refrappées avec les vieux coin-matrices (elles sont surtout des médailles de Saint-Géorges et des médailles d'amitié).

A. Mérey: Une monnaie barbare inconnue. Il s'agit d'une monnaie contremarquée, du poids de 12.6 gr., dont le revers nous fait penser au N° 66 dans Pink IV. table.

G. Elmer: Un exagium de l'âge de Marciane. Cette pièce qui est du poids de 3.97 gr., provient de la France. Le monogramme sur le revers peut être développé en Marciane, il se trouve aussi en même forme sur les demi-centenionalis de Marciane. Cette pièce vérifie l'hypothèse de Pink qui affirma que des exagia d'après l'âge de Honore doivent être aussi trouvés. Le portrait de l'empereur barbu prouve la thèse de Delbrueck; il a reconnue Marciane dans la statue bien connue de Barletta qui elle aussi représente une tête d'empereur à barbe.

G. Istványi: L'atelier monétaire de Visegrád dans une charte du roi Louis II. L'auteur publie une charte des Archives de l'Etat datée du 19. avril 1524, qui y est venue des archives de la famille Balassa.

L. Huszár: Une médaille de prix d'école de Körmöc de l'année 1696. Cette médaille a été faite par le remoulage de la médaille de Saint-Géorges de Körmöc, signée

HR (Herman Roth), en 1696 d'après l'inscription du revers. D'ailleurs cette médaille prête une donnée très importante à la chronologie des médailles de Saint-Géorges, car ce type de médailles doit être fait sans aucun doute avant l'an 1696. La médaille a été faite probablement par un orfèvre.

Gy. Elekes de Diósad: Quelques données sur la médaille d'István Weszprémi. Quand Weszprémi envoya son ouvrage „Sur le métier de sage-femme“ à la reine Marie-Thérèse, celle-ci, en août 1767, lui fit don d'une médaille ornée de diamants de la valeur de 2000 florins. L'auteur vient de trouver des documents dans les archives de la ville de Debrecen qui prouvent qu'après la mort de la veuve de Weszprémi on voulut vendre aux enchères cette médaille; elle vint enfin aux mains de Mme M. Földi (une descendante du frère de Weszprémi), en 1807. En ce qui suit on ne sait plus rien sur le destin de la médaille.

T. Esze: Deux sermons d'intérêt numismatique. Le maire du village Solt, István Végi reçut le 20. mai 1810 une décoration civile pour son zèle témoigné pendant les guerres napoléoniennes. Cet événement a été le sujet de deux sermons prononcés de suite par le pasteur du village J. Motsi. Ces deux sermons furent publiés à Vác en 1814 sous le titre „Kettémetszett érdempénz“ (Médaille coupée en deux).

Les nouvelles acquisitions importantes du Cabinet de Médailles du Musée Historique Hongrois.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

Compte-rendu de la vie de la Société de Numismatique Hongroise.

1.

2.

3.

Erősen nagyítva

1.

2.

3.

4.

Erősen nagyítva

1—3 kissé nagyítva; 4—18 kissé kicsinyítve

Kissé kicsinyítve

1.

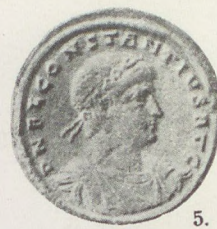
2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

1.

2.

4.

*Effigies D. Mariae Virg. in Valle Mariae prope
Pescor in Cella Posita in Archid. Diocesis Stigintensis*

4.

7.

3.

5.

7.

6.

8.

8.

6.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvételi évszámával kiverendő társulati tagsági érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalán levő képet) ezüst példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. Árunk mintegy 20 pengő. A megrendelt érem ára csak a kiveretés után fizetendő be az akkori árszámítás alapján.

A társulat 20 éves fennállására vert kétoldalú érem, Berán Lajos szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 17. oldalán levő képet), még néhány bronzpéldányban kapható. Ára 15 pengő. Postai küldés esetén postaköltség fejében 86 fillér küldendő be.

A társulat 20 éves fennállására vert zseton (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 15. oldalán levő képet) bronzpéldányai még kaphatók darabonként 3 pengő áron.

A társulat 40 éves fennállására vert egyoldalú plakett, Telcs Ede műve, (lásd képét a Közlöny XL. évfolyamának 18. oldalán), bronzpéldányai 5 pengő áron kaphatók. Postai küldés esetén 86 fillér postaköltség is beküldendő.

„Gróf Desseffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képestáblával, 12 pengő áron áll tagjaink rendelkezésére. Más érdeklődők 24 pengő áron szerezhetik meg. A mű árával együtt 1 pengő postaköltség is beküldendő.

„Dr. Gohl Ödön: Magyar Robotjegyek“, — különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XII. (1913) évfolyamából. 1 pengő áron kapják a tagok, 2 pengő áron a nemtagok. Postai küldés esetén 20 fillér postaköltség is beküldendő.

A „Numizmatikai Közlöny“ régi évfolyamai. — azonban már csak a IX., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXVIII—XXIX., XXX—XXXI., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX. és XL. évfolyamok még kaphatók. A IX., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és a XXIII—XXIV. évfolyamok 2—2 pengő áron, a többi évfolyamonként leszállított 5 pengő áron. A nemtagok 4, illetve 10 pengőt fizetnek évfolyamonként. A megrendeléskor évfolyamonként 80 fillér postaköltség is beküldendő.

Az „Érem“ című folyóiratunk régi évfolyamait t. tagjaink a következő áron kaphatják: I. évfolyam (3 füzet) ára 3 pengő, a II. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a III. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a IV. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, az V. évfolyam (két füzet) ára 2 pengő 50 fillér, a VI. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a VII. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő, a VIII. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a IX. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, és a X. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő 50 fillér. Nemtagok ezen áraknak kétszeresét fizetik.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fém pénzei 1848—1916“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű teljesen kimerítő táblázatos kimutatása, 1 pengő 50 fillér áron kapható.

A megrendeléseket és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket kérjük vagy a társulat 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámlájára befizetni, vagy pedig Zimmermann Lajos dr. társulati elnök nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni.

STATE OF NEW YORK

IN SENATE,
January 10, 1907.

REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF THE LAND OFFICE,
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE,
JANUARY 10, 1907.

ALBANY:
J. B. LEECH, STATE PRINTER,
1907.

THE STATE OF NEW YORK,
IN SENATE,
January 10, 1907.

REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF THE LAND OFFICE,
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE,
JANUARY 10, 1907.

ALBANY:
J. B. LEECH, STATE PRINTER,
1907.

THE STATE OF NEW YORK,
IN SENATE,
January 10, 1907.

REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF THE LAND OFFICE,
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE,
JANUARY 10, 1907.

ALBANY:
J. B. LEECH, STATE PRINTER,
1907.

THE STATE OF NEW YORK,
IN SENATE,
January 10, 1907.

REPORT
OF THE
COMMISSIONER OF THE LAND OFFICE,
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE SENATE,
JANUARY 10, 1907.

ALBANY:
J. B. LEECH, STATE PRINTER,
1907.

